

Toms Baumanis

Latvijas integrācija Eiropas strukturālās - drošības politikas risinājums

Toms Baumanis

Latvijas integrācija
Eiropas struktūrās –
drošības politikas
risinājums

Otrais, papildinātais izdevums

Latvijas Ārpolitikas institūts
Rīga • 1998

UDK 327 (474.3)
Ba 875

Par atbalstu šī darba tapšanā pateicos Latvijas Ārpolitikas institūta pētniekiem Žanetai Ozoliņai un Aivaram Strangam

Viss, kas rakstīts šajā publikācijā, ir jāuzskata tikai un vienīgi kā autora personiskais viedoklis.

Pamatvilcienos darbs uzrakstīts 1995. gada vidū un papildināts 1998. gadā.

Grāmata izdota ar Latviešu fonda atbalstu.

Teksta redaktore
Ilze Antēna

Tēna Niguļa
vāka dizains

Dainas Bleieres
datormākslains

Baumanis T. *Latvijas integrācija Eiropas struktūrās – drošības politikas risinājums.* – 2., papildinātais izdevums. – Rīga: Latvijas Ārpolitikas institūts, 1998. – 79 lpp.

SATURS

Biežāk lietotie saīsinājumi	4
IEVADS	7
1. LATVIJAS ĀRPOLITIKAS ANALĪZE, ĪPAŠI ATTIECĪBĀ PRET SVARĪGĀKAJĀM EIROPAS DROŠĪBAS ORGANIZĀCIJĀM – EDSO, ES, RES UN NATO	12
1.1. Ārpolitikas jautājumu internacionalizācija	12
1.2. Daudzpusējo iniciatīvu atbalstīšana	18
1.2.1. Baltijas jūras valstu padome	19
1.2.2. Eiropas Stabilitātes pakts	23
1.3. Aktīva dalība starptautiskajās organizācijās	25
1.3.1. Eiropas Drošības un sadarbības organizācija	25
1.4. Latvijas centieni kļūt par izšķirīgu drošības organizāciju dalībvalsti	34
1.4.1. Eiropas Savienība	35
1.4.2. Ziemeļatlantijas Sadarbības padome, Eiroatlantiskās Partnerības padome un Rietumeiropas Savienība	46
2. LATVIJAS DROŠĪBAS POLITIKAS RISINĀJUMA IESPĒJAS	60
3. SECINĀJUMI	68
BIBLIOGRĀFIJA	72

BIEŽĀK LIETOTIE SAĪSINĀJUMI

ABM	– ASV un PSRS 1972. gadā parakstītais Preta- ķešu līgums (<i>Anti Ballistic Missiles Treaty</i>)
ANO	– Apvienoto Nāciju Organizācija
ĀK	– Latvijas Republikas Ārpolitikas koncepcija (1995. gada 10. februāris)
ASV	– Amerikas Savienotās Valstis
Beniluksa valstis	– Beļģija, Nīderlande, Luksemburga
BJVP	– Baltijas jūras valstu padome
BJP	– Barenca jūras padome
BMP	– Baltijas Ministru Padome
BS	– bruņotie spēki
BTL	– Brīvās tirdzniecības līgums (<i>Free Trade Agree- ment</i>)
BWC	– Konvencija par bioloģiskajiem un toksiskajiem ieročiem
CAEV	– Centrāleiropas un Austrumeiropas valstis (to skaitā Baltijas valstis)
CAP	– ES kopējā lauksaimniecības politika (<i>Common Agriculture Policy</i>)
CEFTA	– Centrāleiropas brīvās tirdzniecības zona
CFE	– Līgums par parasto bruņojumu Eiropā (1990. gads)
CFSP	– ES kopējā ārpolitika un drošības politika (<i>Common Foreign and Security Policy</i>)
CSBMs	– Drošību un uzticību veicinoši pasākumi (EDSO 1994. gada Vīnes dokuments <i>Confidence and Security Building Measures</i>)
CWC	– Konvencija par ķīmiskajiem ieročiem
EAPC	– Eiroatlantiskās partnerības padome (<i>Euro-Atlan- tic Partnership Council</i>)
EBTA	– Eiropas brīvās tirdzniecības asociācija
EDSA	– Eiropas Drošības un sadarbības apspriede (līdz 1995. gadam)
EDSO	– Eiropas Drošības un sadarbības organizācija (no 1995. gada)
EMS	– Eiropas Monetārā savienība
EK	– Eiropas Kopiena, no 1993. gada 1. novembra – Eiropas Savienība (ES)

KF	– Krievijas Federācija
MJVP	– Melnās jūras valstu padome
NACC	– Ziemeļatlantijas Sadarbības padome
NATO	– Ziemeļatlantijas Līguma organizācija
NPT	– Kodolieroču neizplatīšanas līgums (<i>Non-Prolifera- tion Treaty</i>)
NVS	– Neatkarīgo Valstu Savienība (dibināta 1991. ga- da 21. decembrī)
Heksagonāle	– Centrāleiropas iniciatīvas grupa, kuru 1992. ga- da jūlijā izveido Itālija, Austrija, Ungārija, Čehija, Slovēnija, vēlāk pievienojas Horvātija
PfP	– NATO programma <i>Partnerattiecības mieram</i> (Partnership for Peace)
RES	– Rietumeiropas Savienība
SP	– Eiropas Stabilitātes pakts
Višegrādas grupa	– 1991. gada 15. februārī izveido Polija, Čehoslo- vākija, Ungārija

IEVADS

Latvijas ārpolitikā vairākkārt mēģināts ieviest stratēģiskas orientācijas un mērķu skaidrību, izstrādājot programmatiskas nostādnes un koncepcijas. Šajā sakarā der atcerēties bijušā ministru prezidenta V. Birkava uzstāšanos Zviedrijas Ārpolitikas institūtā Stokholmā 1993. gada 15. oktobrī, viņa kā ārlietu ministra uzrunu Latvijas Universitātes 75. gadadienā 1994. gada 14. aprīlī un Ārpolitikas koncepcijas parādīšanos atklātībā 1995. gada 10. februārī. No ārpolitikas vadlinijām, kas tika izstrādātas 1992. gada beigās, ārpolitikas koncepcija netika definēta. To var skaidrot ar atsevišķu politiķu uzskatiem par anarhiju starptautiskajā sistēmā, starptautisko attiecību straujajām izmaiņām un neprognozējamību, kas liek apšaubīt koncepciju lietderību.¹ Tomēr nebūtu jāuzskata, ka šī iemesla dēļ Latvijas ārpolitika zaudēja pamatorientāciju un mērķa izjūtu, jautājums bija vienīgi darbības adekvātumam un efektivitātei. Iekļaušanās Eiropas procesos, to skaitā Eiropas Kopiena, jau 1992. gadā tika izvirzīta par Latvijas ārpolitikas stratēģisko mērķi. Latvijas Ārpolitikas koncepcijā (ĀK) definēts, ka ārpolitikas galvenais uzdevums ir neatgriezeniska valsts neatkarības nostiprināšana, kas sasniedzama, integrējoties pasaules un Eiropas drošības, politiskajās un ekonomiskajās struktūrās. Iestāšanās ES ir būtiska latviešu tautas izdzīvošanas un Latvijas valsts saglabāšanas iespēja.²

Analizējot Latvijas ārpolitisko stratēģiju, ir jāņem vērā daži aspekti, kas ietekmē šīs stratēģijas izvēli. Pirmkārt, neskatoties uz 1918. gada valstiskuma kontinuitātes uzsvēršanu, nesen atgūtā valsts neatkarība Latvijai ierāda jauna aktiera lomu starptautiskajā sistēmā.³ Otrkārt, ārpolitisko lēmumu pieņemšanā nedrīkstētu zaudēt Latvijas iekšpolitisko realitāšu izjūtu. Latvija ir maza valsts gan politisko, ekonomisko un

-
1. B. Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, 1991, p. 11–28 (ievads).
  2. Latvijas Republikas Ārpolitikas koncepcija (turpmāk LR ĀK)//Latvijas Vēstnesis. – 1995. – 10. febr.
  3. Salīdzinājumā ar valstīm, kas *de facto* pastāvēja arī aukstā kara gados (šeit var minēt jebkuru Rietumeiropas vai Skandināvijas valsti), Latvija ir jauns aktieris starptautiskajā sistēmā. Uz šādu statusu norāda attiecībā pret Latviju nereti lietotais apzīmējums – jauna neatkarīga valsts (*newly independent state*).

fizisko resursu ziņā, gan sava ģeogrāfiskā izvietojuma dēļ. Latvija atrodas citu mazu un vidēju valstu tuvumā tieši blakus grūti prognozējamai Eiropas mēroga lielvalstij.⁴ Treškārt, Latvija atrodas pārejas stāvokli uz stabilas un demokrātiskas valsts iekārtas, noturīgas daudzpartiju politiskās un tirgus ekonomikas sistēmas radīšanu. Latvijas atrašanās pārejas stāvokli raksturo straujas izmaiņas, vairāk vai mazāk prognozējama politiska un ekonomiska attīstība un zināma iekšēja nestabilitāte. Šo pārmaiņu ilgumu šobrīd paredzēt ir visai grūti. Turklāt ne tikai PSRS okupācijas perioda lielas imigrantu masas caurspidīga lojalitāte, bet arī visumā zemais iedzīvotāju sociālās labklājības līmenis norāda, ka Latvija pagaidām vēl ir salīdzinoši vāja valsts.⁵

Šādos apstākļos Latvijas ārpolitikas pamatuzdevums ir nodrošināt neatkarību valsts izdzīvošanas izpratnē. No nacionālo interešu viedokļa tas ir zemākais jeb fiziskas eksistences nodrošināšanas līmenis. Šajā situācijā likumsakarīga ir vienādības zīmes likšana starp drošības politiku un ārpolitiku. Katra ārpolitikas dienas kārtības jautājuma lemšanā prioritāru nozīmi iegūst Latvijas drošības aspekti.⁶ Latvijas ĀK definētā integrācija Eiropas un transatlantiskajās struktūrās nav tikai ārpolitikas mērķis, bet ir Latvijas drošības politikas risinājums.⁷ Turpmākajās

4. Maza valsts (*small state*). Literatūrā sastopams valstu dalījums: lielvalstis, lielas valstis, vidējas, mazas un mikrovalstis. Latvija atbilst mazas valsts kritērijiem. Kopš PSRS sabrukuma par vienīgo pasaules mēroga lielvalsti jāuzskata ASV. Sk.: *Latvija pasaules politikā: iespējas un ierobežojumi*. – R.: Latvijas Ārpolitikas institūts, 1995. – 1., 5. nodaļa.
5. Vāja valsts (*weak state*) – valsts ar iekšējām pretrunām, vājām valsts institūcijām. Šāda valsts ir atvērta ārējiem draudiem, tai piemīt augsta ievainojamības (*vulnerability*) pakāpe. Vājas valstis parasti ir relatīvi mazas, slikti organizētas vai politiski fragmentētas, nestabilas ar daudz iekšēja rakstura draudiem drošībai, ar neattīstītu vai nelegitīmu valsts ideju, ar nacionālas identitātes trūkumu, kā arī tās ir atsevišķu ģeostratēģisku faktoru apdraudētas. Sk.: *Latvija pasaules politikā*. – 76. lpp.
6. Vadmotīvs ārpolitisko lēmumu pieņemšanā – kā viens vai otrs ārpolitikas jautājuma risinājums varētu ietekmēt Latvijas drošības situāciju.
7. Transatlantiskās struktūras – institūcijas, kas nodrošina ASV iesaisti Eiropā. Latvijas drošība šajā darbā jāsaprot kā valsts un sabiedrības spēja uzturēt savas neatkarības identitāti un funkcionālo vienotību (Integritāti). Nacionālā drošība ir jēdziens, kas izmantots, runājot par Latvijas drošības risinājumu. Politiskās literatūras autori par drošības kritērijiem nereti izvēlas nacionālo vērtību vienotību, iekšējo un ārējo draudu intensitāti, draudu un valsts ievainojamības kombinācijas sekas. Drošība tiek iedalīta: militārajā (bruņotas aizsardzības un uzbrukuma spēju apvienojums), politiskajā (valsts legitimitāte, organizatoriskās un ideoloģiskās stabilitātes apvienojums), ekonomiskajā (pieejamība dabas u.c. resursiem, finansu un noieta tirgum), sociālajā (spēja nodrošināt pastāvīgu sociālo apstākļu uzlabošanu). Sk.: B. Buzan, *People, States and Fear*, p. 19.

nodaļās sekos mēģinājums pamatot Latvijas drošības politikas izvēles adekvātumu pašreizējam starptautisko attiecību stāvoklim.

Brošūras uzdevums ir pētīt Latvijas drošības politikas risinājumu – integrāciju Eiropas struktūrās un to, kādi faktori ietekmē izšķiršanos par to.⁸ Ar integrācijas jēdzienu jāsaprot Latvijas plašāki centieni ekonomiski, politiski un institucionāli tuvināties Eiropas struktūrām, lai pārrēdzamā nākotnē spētu iekļauties ES, RES un NATO. Par iekļaušanu jeb integrācijas stratēģijas izmantošanu Latvijas ārpolitikā liecina šādas iezīmes:

- ārpolitisko jautājumu starptautiskošana (internacionalizācija),
- daudzpusējo iniciatīvu atbalsts,
- aktīva dalība tajās starptautiskajās organizācijās, kuru dalībvalsts statuss Latvijai līdz šim bija pieejams (ANO, EDSO),
- definēti centieni kļūt par nozīmīgu drošības organizāciju dalībvalsti (ES, RES un NATO).

Runājot par ārpolitisko jautājumu internacionalizāciju, jāatceras jautājuma par KF bruņoto speku izvešanu no Latvijas starptautiska aktualizēšana ANO, EDSO un citur. Šī problēma bija nacionālās drošības un ārpolitikas prioritāte līdz 1994. gada 31. augustam, kad karaspēks tika izvests. Padarot šo jautājumu starptautiski aktuālu, Latvija centās izveidot trešo valstu politisku atbalstu un atrodot drošības interešu saskarsmes punktus, Latvijai izdevās panākt tādu starptautiskus lēmumus, kas ne tikai deva iespēju atrisināt jautājumu par KF bruņotajiem spēkiem, bet arī ļāva Latvijai dot savu ieguldījumu reģiona stabilitātē un drošībā.

Aplūkojot otru Latvijas ārpolitiskās stratēģijas iezīmi – daudzpusējo iniciatīvu atbalstīšanu, jāuzsver, ka Eiropā pēc aukstā kara strauji attīstījās reģionālisms. Eiropā noformējās dažādas reģionālas iniciatīvas un organizācijas.⁹ Latvija visai aktīvi ir atbalstījusi BJVP izveidošanu 1992. gada martā un ES reģionāla rakstura iniciatīvu – Eiropas Stabilitātes pakta, šāda atbalsta politika liecina par centieniem jo ciešāk iesaistīties Eiropas procesos, izmantojot iespējas, ko piedāvā integrācijas reģionālais līmenis.

Dalība starptautiskajās institūcijās ir katras valsts brīva izvēle. Tā ir norma, kas ārpolitikas mērķus ļauj īstenot daudzpusējo attiecību līmenī.

8. Eiropas struktūras ir starptautiskas organizācijas, kas institucionalizē Eiropas valstis. Šeit EDSO, EP, ES, RES un NATO.

9. Pēc aukstā kara izveidojās daudzas reģionālas organizācijas un iniciatīvas – BJVP, BJP, Višegrādas grupa, MJVP u.c.

Starptautisko organizāciju nozīme īpaši palielinājusies pēckonfrontācijas posmā, kad valstu sakari un savstarpējā atkarība ir daudzkārt pieaugusi. Šādā situācijā neviena valsts nevēlas atteikties no dalības dažādās starptautiskās organizācijās, tomēr izveles iespējas būt par dalībvalsti ierobežo atbilstība katras organizācijas pamatprincipiem un dalībvalstu interesēm. Latvijai kā mazai valstij sevišķi svarīgs ir ārpolitikas daudzpusējo attiecību limenis, kas dod iespēju kompensēt Latvijai pieejamo resursu un varas (*power*) trūkumu. Dalībvalsts statuss Latvijai pagaidām ir tikai atsevišķās organizācijās – EDSO, ANO, EP un Eiroatlantiskās partnerības padome (EAPC, bijusi Ziemeļatlantijas sadarbības padome – NACC). Pirmajās divās Latvija ir istenojusi *Krievijas politiku* vai arī tikusi ierauta attiecību kārtošā ar KF.¹⁰ Šajā sakarā jāatceras Krievijas Federācijas karaspēka izvešana, kā arī šis valsts diplomātu visai veiksmīgi panāktā Latvijas ievilkšana cilvēktiesību pārmetumu un atspēkojumu politikas orbitā. Var uzskatīt, ka no šī stāvokļa Latvijai nosacīti izdevās izrauties 1995. gadā,¹¹ taču, kā zināms, Krievijas kampaņa nav norimusi vēl šodien.¹²

Galvenā uzmanība jāvērs uz Latvijas centieniem tuvināties un iekļauties svarīgākajās Eiropas drošības organizācijās – ES, RES un NATO. Dalībvalsts statuss šajās organizācijās Latvijai dod neatkarības neatgriezeniskuma un drošības garantijas, kas izskaidro to prioritāro nozīmi ārpolitikā. Integrācija ES, RES un NATO ir Latvijas drošības problēmu atrisinājums. Skaidrojot to, kādi faktori ietekmē izšķiršanos par labu šai izvēlei, jāņem vērā šodienas starptautiskās sistēmas stāvoklis. Tā var būt tiesiska jeb starptautisko tiesisko normu regulēta, hegemoniska vai uz konfrontāciju balstīta.¹³ Kopš 1989.–1991. gada revolucionārajām

10. Organizāciju dienas kārtībā Latvija ir figurējusi tikai saistībā ar Krieviju vai kā viena jautājuma valsts (*one issue country*).

11. Tas notika, pateicoties pilsonības un ar to saistīto likumu pieņemšanai, sekojošai uzņemšanai EP, valdības aktīvai uzmanības pievēršanai cilvēktiesību jautājumiem (1994. gada martā tika izveidots cilvēktiesību valsts ministra postenis; 1994. gada 24. janvārī Ministru kabinets apstiprināja *Latvijas valsts cilvēktiesību aizstāvības un veicināšanas programmu*, vēlāk tika izveidots Valsts cilvēktiesību birojs).

12. Kā iegansts tika izmantota policijas ricība, nodrošinot kārtību nesankcionētā pensionāru mitiņā laikā pie Rīgas Domes 1998. gada 3. martā.

13. Hegemoniskā sistēmā dominē viena vai divas lielvalstis (aukstsais karš), uz konfrontāciju balstītas starptautiskās sistēmas galvenā iezīme ir daudzpolaritāte jeb daudzu varas centru veidota valstu hierarhija. Abos gadījumos izšķirīga loma ir spēka līdzsvara (*balance of power*) politikai, kas ļoti ierobežo iespējas istenot mazo valstu intereses. Sk.: R. L. Rothstein, *Alliances and Small Powers*, New York&London, 1968, p. 237.

pārmaiņām Eiropa atrodas drošības modeļa meklējumu fāzē. Jaunā pasaules kārtība kļūs redzama tikai nakošajā gadsimtā.¹⁴ Pašreizējo drošības modeļa veidošanās procesu raksturo svārstīgums un nestabilitāte. Atsevišķi spēcīgi faktori starptautisko sistēmu strauji var novest situācijā, kas saistās ar kādu vēsturiski noteiktu drošības identitāti.¹⁵ Tādēļ ir jāreķinās ar plašām spekulācijām un dažādi būvētiem scenārijiem par nākotnes Eiropas drošības arhitektūru. Tikai savlaicīgi ieņemot skaidru, argumentētu un iekšpolitiski vienotu nostāju, Latvijai paveras iespēja starptautiskās pārmaiņas ietekmēt vēlāmā virzienā.

Šis atkāpes nolūks, nedaudz raksturojot Latvijas ārpolitikas stratēģijas iezīmes, ir norādīt uz darba struktūru. Pirmajā nodaļā *Latvijas ārpolitikas analīze, īpaši attiecībā pret svarīgākajām Eiropas drošības organizācijām – EDSO, ES, RES un NATO* analīze strukturēta pēc četrām Latvijas ārpolitikas stratēģiju raksturojošām iezīmēm. Jāpiezīmē, ka ārpolitikas analīze nav jāuzskata par pašmērķi, bet gan par līdzekli drošības politikas izveles pierādīšanai. Otrajā nodaļā *Latvijas drošības politikas risinājuma* iespējas tiek apskatītas drošības risinājuma alternatīvas un faktori, kas lika pieņemt stratēģisku lēmumu par integrāciju Eiropas struktūrās. Secinājumu daļa skaidrots ārpolitikas stratēģijas adekvātums pašreizējam starptautiskās sistēmas stāvoklim un Latvijas drošības situācijas realitātēm.

14. H. Kissinger, *Diplomacy*, New York, 1994, p. 806.

15. Piemēram, Krievijas novēršanās no demokrātijas un reformu ceļa Eiropu varētu atsviest atpakaļ divpolārā vai daudzpolārā pasaulē. Šādā situācijā Baltijas valstīm varētu neizdoties izvairīties no tādas drošības identitātes iemantošanas, kādu tās nemaz nevēlas. Tas varētu būt piespiedu neitralitātes vai starptautiskas izolācijas stāvoklis, Baltijas valstis nonāktu līdzīgā situācijā kā 1939.–1940. gadā.

1. LATVIJAS ĀRPOLITIKAS ANALĪZE, ĪPAŠI ATTIECĪBĀ PRET SVARĪGĀKAJĀM EIROPAS DROŠĪBAS ORGANIZĀCIJĀM – EDSO, ES, RES UN NATO

Čehijas prezidents Václavs Klausss ir teicis: *Mēs zinām tikai to, ka pēc iespējas ātrāk vēlamies kļūt par normālu Eiropas valsti.* Vienā teikumā skaidri pateikts arī Latvijas ārpolitikas pamatmērķis – integrācija Eiropā. Latvijas ārpolitika ir pielīdzināma drošības politikai un definējama ar formulu – drošība caur sadarbību, kas meklējama ne tik daudz vienam pret otru kā vienam kopā ar otru. Šī pieeja ir noteikusi Latvijas ārpolitisko orientāciju laika posmā no 1993. gada. Pirms vairākiem gadiem tika izceltas dažas ārpolitikas problēmas, un tās ir: vēsturiskais mantojums, īpaši 1939. gada Molotova–Ribentropa pakts; Otrā pasaules kara un padomju okupācijas sekas; tuvāko un nedaudz tālāko kaimiņu ietekmes un militārā spēka realitātes; pāris gadus ilgstošā drošības vakuuma status quo politiskās un morālās problēmas.¹⁶ Šodien mēs esam tikai nedaudz tuvinājušies nospraustajam mērķim. Latvijas integrēšanos Eiropas drošības struktūrās var vērtēt dažādi. Viena no pieejām tās izvērtēšanā balstās uz ārpolitikas analīzi, meklējot tajā integrējošos elementus. Ārpolitikas jautājumu internacionalizācija, daudzpusējo iniciatīvu atbalstīšana, aktīva dalība starptautiskās organizācijās, vēlme kļūt par izšķirīgu drošības organizāciju dalībvalsti – tās ir četras integrējošas ārpolitikas iezīmes. Otra pieeja vērsta uz Latvijas politikas analīzi starptautisko notikumu kontekstā, kas ir īpaši svarīga, ņemot vērā “dubultā noraidījuma” signālu, ko nācās saņemt pēc NATO lēmuma Madridē un ES lēmuma Luksemburgā. Tikai abu pieeju apvienojums dod iespēju atklāt drošības apsvērumu lomu ārpolitisko lēmumu pieņemšanā un noturēties uz tā ceļa, kuru modernākā valodā mēdz dēvēt par integrācijas ceļu.

1.1. Ārpolitikas jautājumu internacionalizācija

Ārpolitikas jautājumu internacionalizāciju ir iespējams sasniegt divējādā ceļā: izmantojot divpusējo un daudzpusējo attiecību diplomātiju. Mazam aktierim paša spēkiem iegūt starptautiskās sabiedrības uzmanību specifiski nacionālā jautājumā ir ļoti grūti, nepieciešams ietekmīgu valstu at-

16. *Latvijas ārpolitikas un drošības politikas pamatorientācija:* Latvijas ministru prezidenta V. Birkava runa Zviedrijas starptautisko attiecību institūtā 1993. gada 15. oktobrī//Diena. – 1993. – 28. okt.

balsts. Problēmas internacionalizācija starptautiskā organizācijā iespējama, izmantojot trešo valstu atbalstu, un tikai tajos forumos, kur Latvija ir līdztiesīga dalībvalsts. Dalībvalsts statusu Latvija bauda ANO, EDSO, EAPC un tādās ar drošību nesaistītās organizācijās kā EP, BMP, BJVP u.c. Tādēļ ir jāprecizē – kāds jautājums, kādu iemeslu dēļ un kurās institūcijās tiek internacionalizēts.

KF bruņoto spēku atrašanās Latvijā ir radījusi lielākos draudus valsts eksistencei kopš neatkarības atgūšanas. Šis jautājums bija valsts drošības un ārpolitikas prioritāte ne tikai laikā līdz 1994. gada 31. augustam, bet zināmā mērā arī pēc tam. Kad 1993. gada 31. augustā Krievijas karaspēks atstāja Lietuvu, Latvijas izredzes panākt tā drīzu aiziešanu bija visai neskaidras. Tika izmantoti visi kanāli, lai šai problēmai pievērstu pēc iespējas lielāku starptautiskas sabiedrības uzmanību. Ievērojamākās aktivitātes norisinājās ANO un EDSA. ANO 47. un 48. sesijā Latvijai izdevās panākt rezolūcijas pieņemšanu par karaspēka izvešanu no Baltijas valstīm. Sarunu procesa politiskās balansēšanas ceļā ANO 47. sesijā tika pieņemta otra rezolūcija – par cilvēktiesību stāvokli Baltijā. Tādā veidā ANO dienas kārtībā nonāca jautājums par cilvēktiesību pārkāpumiem Latvijā, kas nebija Latvijas interesēs. Latvijas reālās iespējas un Krievijas ietekme svaru kausus nosvēra tā, ka abu valstu intereses līdzsvarojās. Izšķirīgā loma jautājumā par KF bruņoto spēku izvešanu sākotnēji bija starptautiskajam spiedienam un EDSA. 1992. gada Helsinku dokumentā kolektīvu puļņu rezultātā parādījās 15. paragrāfs, kurā runāts par ārvalstu karaspēka izvešanu no Baltijas valstīm. Pēc vairāk nekā gada – 1993. gada decembrī – EDSA valstu ārlietu ministru Romas tikšanās laikā pieņemtajā lēmumā par Baltiju pirmo reizi organizācijas vēsturē šāda veida dokumentā tika fiksēts militāra objekta nosaukums – Skrundas radiolokācijas stacija (RLS). Svarīga loma šeit bija ASV, jo Skrundas RLS ir ietverta PSRS un ASV Pretračešu līgumā (ABM). Iespēja, ka Latvijai būtu iespējams viegli vienoties ar KF par Skrundas RLS turpmāko darbību bez amerikāņu atbalsta, ir jāapšaubā.¹⁷ Latvijas un KF sarunu gaitā par armijas izvešanu viens no šķēršļiem bija tieši vienošanās par Skrundas RLS atrašanos Latvijā. Arī atrisinot šo jautājumu, līgums par karaspēka izvešanu tika parakstīts tikai 1994. gada 30. aprīlī. Taču Latvijai bija nepieciešams iegūt starptautiskas garantijas, ka vienošanās par Skrundas RLS tiks pildīta. Tikai izmantojot starptautisku atbalstu, bija iespējams panākt starptautiskas garantijas – EDSO iesaistīšanos līgumu izpildes novērošanā. Ar KF bruņoto spēku aiziešanu 1994. gada 31. augustā iz-

17. ASV bija ieinteresēta saglabāt stratēģiski svarīgo ABM līgumu, līdz ar to veicinot Skrundas problēmas atrisinājumu. ASV ir vienīgā pasaules lielvalsts, kas pēc aukstā kara spēj līdzsvarot Krievijas intereses.

veidojās jauna situācija, lai Latvijas un KF starpvalstu attiecības turpmāk veidotos kā divu neatkarīgu valstu labas kaimiņattiecības, kas veicinātu stabilitāti ne tikai Baltijas reģionā, bet visā Eiropā.

Ar Krievijas karaspēka izvešanu no Vācijas, Latvijas un Igaunijas Eiropā izveidojās jauna drošības situācija. Starptautiskās situācijas izmaiņas atspoguļojās arī Latvijas ārpolitikā. Latvijas ĀK tika definēta orientācija uz Rietumvalstīm, ES, RES un NATO. Taču dažas paliekošas problēmas atgā-dina par ģeopolitiskām realitātēm. *Līgums par Skrundas RLS tiesisko statusu tās pagaidu funkcionēšanas un demontāžas laikā* paredz ne tikai EDSO inspekcijas Skrundā līdz 1999. gada beigām, bet arī tikpat ilgstošu radiolokācijas stacijas atrašanos Latvijā ar visām no tā iespējami izrietošām sekām. Skrundas jautājuma internacionalizācija ir vienīgais ceļš, kā panākt nacionālās drošības interešu ievērošanu. Vēl aizvien iespējams nonākt situācijā, kuras atrisinājums var izrādīties apgrūtināts.¹⁸

Bez Skrundas ir arī citi jautājumi, kas tiek risināti ar EDSO palīdzību. EDSO iesaistīšanos paredz *Līgums par sociālajām garantijām KF militārajiem pensionāriem, kas atvaļināti līdz 1992. gada 28. janvārim, un viņu ģimenes locekļiem*, nozīmējot speciālu organizācijas pārstāvi minētā līguma ievērošanai.¹⁹ Kā zināms, šim līgumam pievienotais protokols ir vienīgais juridiski saistošais starpvalstu dokuments, ar kuru Krievija ir uzņēmusies saistības repatriācijas jomā. Krievijas un Igaunijas līgumos par armijas izvešanu šādas krievu saistības neatrast. Atgriežoties pie

18. 1994. gada 30. aprīļa *Līgums par Skrundas RLS pagaidu funkcionēšanu* paredz vairākus mehānismus, kas garantētu tā nosacījumu izpildi. Pirmkārt, KF apņemas iesniegt ANO Drošības padomē apstiprinājumu, ka līgums par Skrundas RLS netiks izmantots darbībā, kas vērstas pret LR suverenitāti un drošības interesēm. Otrkārt, EDSO inspekcijas regulāri pārbaudīs RLS. Treškārt, līguma par Skrundas RLS izpildes nodrošināšanai izveidotajā Apvienotajā komitejā pastāvīgi piedalās trešā puse – EDSO pārstāvis un viņa vietnieks, aizstājējs. EDSO 1995. gada 6. aprīlī par savu pārstāvi Apvienotajā komitejā nozīmēja dāņu diplomātu J. Andersenu, kurš, kā zināms, 4. maijā, uzspriidzinot Skrundas RLS jauno ēku, netika ielaists funkcionējošajā lokatorā, lai novērotu iespējami radītos traucējumus.

1995. gada 23. februārī EDSO pieņēma lēmumu par EDSO inspekciju režīmu Skrundas RLS, tādējādi apstiprinot starptautisku uzraudzību RLS darbībai, tās izmantošanai tikai kosmosa novērošanai radiolokācijas ceļā un demontāžu līdz 1999. gada beigām atbilstoši LR un KF 1994. gada 30. aprīļa noslēgtajam *Līgumam par Skrundas RLS pagaidu funkcionēšanu* (Diena. – 1995. – 5. maijs).

19. 1992. gada 28. janvārī PSRS BS tika pārņemti KF jurisdikcijā. Par EDSO pārstāvi ar atsevišķu mandātu 1995. gada 23. februārī tika nozīmēts Č. Magi, kas reizē – cita mandāta ietvaros – pildīja arī EDSO misijas Latvijā vadītāja amatu.

Latvijas un Krievijas līgumiem, jāuzsver, ka tie tika parakstīti vienkopus. Viena līguma neievērošana principā nozīmē, ka ir pārkāpta visa līgumu pakete. Neizvedot militārpersonas līdz 1994. gada 31. decembrim atbilstoši līguma *Par sociālajām garantijām KF BS militārpersonām karaspēka pilnīgas izvešanas laikā* nosacījumiem, tiek pārkāpti visi līgumi.²⁰ Sena latīņu patiesība liecina, ka līgumi ir jāpilda. Ņemot vērā šis, kā arī citas problēmas, kas varētu rasties Latvijas un Krievijas Federācijas līgumu sakarā, to izpilde vēl ilgi atradīsies Latvijas drošības politikas dienas kārtībā.

Cits jautājums, kas iekļuva starptautisko organizāciju uzmanības lokā, ir saistīts ar pilsonības piešķiršanu, pilsonības un ar to saistītā nepilsoņu likuma pieņemšanu. Protams, šis jautājums neattiecas uz drošības politiku, drīzāk to varētu uzskatīt par valsts iekšējās un ārējās, kā arī reģionālās stabilitātes jautājumu, lemesli, kuru dēļ pilsonības jautājums parādījās starptautisko organizāciju dienas kārtībā, ir vairāki. Tam pamatā ir Baltijas valstīm adresētie apvainojumi cilvēktiesību pārkāpumos, ar to domājot prasību piešķirt pilsonību visām 1991. gada 21. augustā Baltijas valstīs dzīvojošām personām. Apvainojumu kampaņas blakusmotīvs slēpās KF vēlmē likt kaut ko preti starptautiskās sabiedrības spiedienam un Baltijas valstu prasībām nekavējoties izvest armiju no neatkarīgu valstu teritorijas. *Cilvēktiesību pārkāpumu kampaņa* zināmu laiku kalpoja kā instruments, lai spētu sabalansēt intereses starptautisko sarunu gaitā. Sākotnēji Krievija centās aizstāvēt savu tautiešu intereses, iztiekot bez ārpolitikas doktrīnas vadnījam. Interesu definēšanas posmā Krievija, lai apzīmētu savu primāro interešu zonu, lietoja bijušās PSRS jēdzienu. Vēlāk tika radīts *tuvo ārzemju* jēdziens, ko attiecināja uz NVS un Baltijas valstīm ne tikai cilvēktiesību neievērošanas apvainojumu, bet daudz plašākā interešu sfēru leģitimizācijas un reģiona definēšanas kontekstā.²¹ Ārpus KF robežām dzīvojošo etnisko krievu atbalsta un interešu aizsardzības programma dokumentārā

20. KF tādējādi bija pārkāpusi: *Līguma par BS izvešanu* 2. pantu, jo, ņemot vērā, ka līgumi tika slēgti vienkopus, nav pamata uzskatīt, ka karaspēks ir izvests; *Līguma par sociālajām garantijām militārpersonām* 12. pantu, jo militārpersonām Latvija bija jāatstāj līdz 1994. gada 31. augustam. Krievija apņēmas izvest nelegāli rezidējošās atvaļinātās militārpersonas līdz 1995. gada beigām, taču viņu izvešana tika pabeigta tikai 1996. gadā.

21. J. W. R. Lepingwell, "The Russian Military and Security Policy in the 'Near Abroad'", *Survival*, Vol. 36, No. 3 Autumn, 1994, p.73. Uzsvērts, ka 1991.–1992. gadā nav bijis neviena KF politiskās elites lēmuma par ārpolitikas stratēģiju un militāro doktrīnu. Pirmās versijas parādās 1993. gadā, kur kā galvenā *tuvo ārzemju* politikas sastāvdaļa ir minoritāšu tiesību aizsardzība, kas sākotnēji figurē kā krievu, bet vēlāk, pieņemot modernāku terminu, – KF pilsoņu

veidā parādījās 1994. gada februāri. Šajā programmā definētas prasības izveidot nacionālu komiteju viņu aizsardzībai, pievērst prioritāru uzmanību, panākt dubultpilsonības institūta ieviešanu Krievijā, lietot politiskus un ekonomiskus līdzekļus viņu tiesību garantēšanai.²² *Tuvo ārzemju* jēdziens ir veco interešu jauns definējums, kas piesaistīts noteiktai ģeopolitiskai telpai, bet minētā programma norāda uz koncepcijas tapšanu.

Otrs iemesls, kas noteica cilvēktiesību jautājuma internacionalizēšanos, ir starptautiskajās attiecībās, it īpaši Rietumvalstu politikā, dominējošais racionālisms un pragmatisms, kas priekšplānā izvirza interešu samierināšanas klauzulu. Nenoliedzami, ka Krievijas ietekme un propaganda deva panākumus, neļaujot pietiekami ātri pierādīt to, ka Baltijas valstīs bauda speciāla gadījuma tiesības Eiropas vēsturē un attiecīgi arī pilsonības jautājums prasa īpašu risinājumu. Neizdodoties atrast acīm redzamus cilvēktiesību pārkāpumus, pilsonības jautājums tomēr bija tas, kura sakarā spiedienu uz Latviju izdara ne tikai Krievija, bet arī Eiropas un Ziemeļamerikas valstis. Pilsonības jautājums starptautiskās uzmanības lokā nokļuva ārēja spiediena rezultātā. Pēc debatēm EDSO Latvija piekrita pieņemt šīs organizācijas misiju, EP tika aicināta sniegt palīdzību un ekspertu konsultācijas pilsonības likuma sagatavošanā, tika izpildītas EDSO Augstā komisāra nacionālo minoritāšu jautājumos M. van der Stūla un EP ekspertu sniegtās rekomendācijas.²³ Katrā ziņā cilvēktiesību un etnisko minoritāšu jautājumi no Latvijas ārpolitikas dienas kārtības tuvākajā laikā vēl nepazudis. To apliecināja M. van der Stūla 1997. gada oktobrī izteiktās rekomendācijas par naturalizācijas loģu atcelšanu un pilsonības piešķiršanu Latvijā pēc neatkarības atgūšanas dzimušajiem bērniem.²⁴ Iemeslu jaunu rekomen-

tiesību aizsardzība. *Tuvo ārzemes* kā pārdefinēts interešu jēdziens tiek plaši lietots KF ārpolitikā kopš 1993. gada, bet koncepcija par interešu realizācijas līdzekļiem un veidu rodas 1993.–1994. gada mijā.

Sk. arī: A. Мигранян, "Россия и ближнее зарубежье" *Независимая газета*, 12/18 января 1994.

22. Програма за защиты интересов и поддержки этнических россиян, проживающих за пределами Российской Федерации, kas arī pieminēta 1994. gada 24. februāra KF prezidenta B. Jeļcina programmatiskajā vēstījumā Federālajā Sapulcē – Об укреплении Российского государства: Основные направления внутренней и внешней политики.

23. M. van der Stūls 1994. gada 7. septembrī savas kārtējas vizītes laikā atzina, ka LR ir izpildījusi viņa un EP rekomendācijas.

24. Stūls ierosināja:

– atcelt EDSO iepriekš izteikto rekomendāciju par naturalizācijas loģiem, jo nebija attaisnojušās cerības uz lielas naturalizēties gribētāju masas pieplūdumu.

dāciju sniegšanai deva nepilsoņu samērā zemā interese par pilsonību. Vairāk nekā puse to nepilsoņu, kas pēc likuma baudīja tiesības pieprasīt pilsonību, dažādu iemeslu dēļ nesteidzās naturalizēties. EDSO rekomendācijas valdībā tika izskatītas tikai 1998. gada 1. aprīlī, kad koalīcijas partijas formāli vienojās par izmaiņām pilsonības likumā. Taču paralēli centieni Pilsonības likuma grozījumus nodot tautas nobalsošanai apliecina, ka iekšpolitiski vienota izpratne par nepieciešamību tādā vai citādā veidā integrēt Latvijas iedzīvotājus vienkopienas sabiedrībā nepastāv. Kavēšanās veidot integrētu sabiedrību saistāma ar iekšpolitiskām pretrunām, jo Latvijas politika šajā jautājumā ir skaidri definēta – integrētas vienkopienas sabiedrības izveide.²⁵ Sabiedrības integrācija ir viena no galvenajām prioritātēm Latvijas nacionālajā programmā, kas 1998. gada 30. martā tika iesniegta Eiropas Komisijai, lai integrētos. Visiem Saeimas deputātiem pirms grozījumu pieņemšanas bija iespēja iepazīties ar EDSO Augstā komisāra un EP ekspertu viedokli ne vien pilsonības jautājumā, bet arī attiecībā uz valodu likumprojektu un grozījumiem Darba likumu kodeksā. Integrētas vienkopienas sabiedrības veidošana Latvijā diemžēl nenorit pietiekami strauji, tādā veidā dodot vietu dažādām nepamatotām interpretācijām un pārmetumiem. Krievija nekavējās izmantot izveidojušos situāciju savās interesēs un ķērās pie attiecību eskalācijas ar Latviju, Krievija atteicās no dialoga ar Latviju un 1998. gada martā uzsāka kampaņu, kuras mērķis bija ne vien diskreditēt, bet arī panākt Latvijas starptautisku izolāciju.²⁶ Šie nolūki neistenojās, taču tas nebūtu iespējams bez starptautiskās sabiedrības atbalsta.

– piešķirt pilsonību pēc neatkarības atgūšanas Latvijā dzimušajiem bērniem, lai tādējādi veicinātu jaunās paaudzes Integrāciju.

25. Integrācijas politikai ir vairākas sastāvdaļas:

– visu iedzīvotāju pamattiesību garantēšana neatkarīgi no viņu tautības, dzimuma vai reliģiskās pārliecības (1997. gadā Latvija ratificēja Eiropas Cilvēktiesību konvenciju, kopš 1995. gada pastāv Valsts Cilvēktiesību birojs),

– valdības realizēta Latviešu valodas apguves valsts programma,

– atbalsts mazākumtautību valodas un kultūras nostiprināšanai (mazākumtautību tiesības uz kultūras autonomiju ir garantētas ar likumu; pastāv iespēja valsts finansētu vidējo izglītību iegūt 8 mazākumtautību valodās; pastāv vairāk nekā 20 mazākumtautību kultūras biedrību; dialoga stiprināšanai starp valsts institūcijām un mazākumtautībām Valsts prezidents izveidoja Tautību konsultatīvo padomi, kurā pārstāvētas 11 mazākumtautības).

26. KF ārlietu ministra vietnieks I. Ivanovs 1998. gada 12. martā Domē paziņoja, ka "Krievija gatavojas panākt Latvijas un Igaunijas starptautisku izolāciju, lai piespiestu tevot cilvēktiesības".

Valsts labklājība, drošība un stabilitāte nākotnē ir atkarīga no Latvijas sabiedrības saliedētības. Tikai integrēta sabiedrība var būt droša un labklājību nesoša, tās veidošana ir viens no Latvijas iedzīvotāju kopuzdevumiem. Pilsonības piešķiršana nepilsoņu bērniem ir tikai viens no elementiem šādas sabiedrības izbūvē, taču šim jautājumam izveidojās noteikta ārpolitiska loma. Pilsonības likuma grozījumu pieņemšana ļautu līdz šim neskaidrās debates par nepilsoņu tiesību ievērošanu novest līdz konkrētam jautājumam par EDSO un starptautiskās sabiedrības, tai skaitā ES un NATO valstu, atbalstīto rekomendāciju īstenošanu. Ieviešot EDSO rekomendācijas, Latvija iegūst stingru platformu turpmākajai politikai, kas tiktu respektēta ASV un ES valstīs, tādējādi izpildot šī ārpolitikas jautājuma internacionalizācijas pamatuzdevumu. Latvija ar starptautisko organizāciju un simpatizējošo valstu atbalstu ērti nodrošinātu sev pieņemamu risinājumu. Šādas platformas respektu varētu nesagaidīt no Krievijas, taču tikai konkrēts Rietumvalstu atbalsts ir līdzeklis, ar ko līdzsvarot Krievijas spiediena politiku.

Šie īsumā ir galvenie jautājumi, kas jāpiemin Latvijas ārpolitisko problēmu internacionalizācijas sakarā. Latvijas vienīgā iespēja atrisināt svešas valsts karaspēka uzturēšanās problēmu bija šo jautājumu risināt ne vien divpusējās sarunās, bet arī starptautiskos forumos. Starptautiskās sabiedrības uzmanības lokā nonāca arī Krievijas interesēs esošais pilsonības jautājums, bet abi minētie jautājumi sākotnēji vismaz netieši bija saistīti. No vienas puses, starptautisko sarunu procesā tika līdzsvarotas Latvijas un Krievijas intereses, bet, no otras puses, tika dota zaļā gaisma Latvijas okupācijas seku starptautiskai risināšanai. Turpmākajos gados pilsonības un mazākumtautību tiesību jautājuma atrašanos starptautiskās sabiedrības uzmanībā noteica citi faktori. Taču šo kopsakarību rezultātā var teikt, ka Latvijas ārpolitikā tika īstenots vispārāts princips par okupācijas seku starptautisku risinājumu. Tas nosaka Latvijas nepieciešamību svarīgu jautājumu risināšanā izmantot integrējošu ārpolitikas stratēģiju.

1.2. Daudzpusējo iniciatīvu atbalstīšana

Daudzpusējo iniciatīvu atbalstīšana un aktīva iesaistīšanās tajās ir viens no Latvijas ārpolitiskās stratēģijas elementiem. Svarīgi ir tas, kādas ir šīs iniciatīvas, kādi faktori nosaka to rašanos, kādus jautājumus tās risina un kādus tās vispār spēj risināt. Starptautisko organizāciju ietvaros daudzpusējās iniciatīvas ir viens no politikas realizēšanas veidiem ikdienas sarunu procesā. Šeit būtu jāpievēršas reģionāla mēroga starptautisku iniciatīvām. Latvija ir iesaistījusies vismaz divās šāda līmeņa iniciatīvās,

BJVP un Eiropas Stabilitātes pakts (SP) bija ar reģionalizācijas procesiem Eiropā cieši saistītas daudzpusējas iniciatīvas. Savā būtībā tās ir iniciatīvas, jo nevienai nepiemīt organizācijas vai cita veida juridisks statuss. Latvija ir atbalstījusi gan BJVP izveidošanu 1992. gadā martā, gan arī SP uzsākšanu 1994. gada maijā, neskatoties uz dažu Viduseiropas valstu tolaik visai kritisko attieksmi pret šo ES iniciatīvu kā papildu nosacījumu iekļūšanai ES.²⁷ Šodien pēc ES uzaicinājuma piecām Centrālās Eiropas un Austrumeiropas valstīm sēsties pie iestāšanās sarunu galda ir izveidojusies pavisam cita situācija.

1.2.1. Baltijas jūras valstu padome

Šī institūcija, kuru nereti sauc par organizāciju, izveidojās līdz ar reģionalizācijas vilni, kas velās pāri Eiropai 90. gadu sākumā.²⁸ Ņemot vērā tās konferenču tipa raksturu, apspriežamo jautājumu šauru specifiku, daudz pareizāk būtu to dēvēt par daudzpusēju iniciatīvu.²⁹ BJVP dibināšanas ideja pieder Dānijai un Vācijai, kuras vēlējās tuvināt ap Baltijas jūru esošās valstis. BJVP izveidošanas pamatā ir centieni veicināt stabilitāti reģionā. Stabilitātes jēdziens starptautiskajās attiecībās tiek definēts visai plaši, tomēr ar drošību saistīti faktori BJVP izveidē nebija izšķirošie.³⁰ Baltijas jūras valstīm ir pārāk atšķirīgi drošības risinājumi. Vācija un Dānija ir NATO un ES dalībvalstis, Polija kļuvis par NATO dalībvalsti 1999. gadā, Zviedrija un Somija nebija ES un nav NATO dalībvalstis, Baltijas valstīs bauda drošības vakuuma priekšrocības, Krievija cenšas veidot drošības sistēmu NVS ietvaros un nezaudēt ietekmi Centrāleiropas un Baltijas valstīs.

27. Polija un Čehija. Sk.: A. D. Rotfeld, "Europe: the multilateral security process", *SIPRI Yearbook 1995*, p. 284.

28. BJVP dalībvalstis ir Latvija, Igaunija, Lietuva, Polija, Vācija, Dānija, Zviedrija, Norvēģija, Somija, Krievija un no 1995. gada maija Islande. Latvija ir vadījusi BJVP laikā no 1996. līdz 1997. gadam. Latvija ir bijusi arī viena no BJVP darbu koordinējošās institūcijas – *trotkas* dalībvalstīm. Latvijas Republikas Ārpolitikas koncepcijā BJVP minēta kā reģionāla organizācija.

29. BJVP prioritāšu vidū ir infrastruktūras, ekoloģijas, kultūras, nevis nopietni politiski, ekonomiski vai ar drošību saistīti jautājumi. BJVP nodarbojas ar reģionālo sakaru veicināšanu, brīvas tirdzniecības un tranzīta stimulešanu, atsevišķu reģionālu projektu īstenošanu. Baltijas reģiona sadarbības, t.sk. BJVP ietvaros ir tikušies ārlietu, kultūras, vides aizsardzības, tieslietu un ceļniecības/transporta ministri. Sk.: P. Jøienneim, C. E. Stalvant, *Baltic Sea Politics: Achievements and Challenges*, Nordic Council, 1995, p. 31, 39.

30. Izņēmums ir Polija un Baltijas valstis, kas būtu ieinteresētas drošības jautājumu risināšanā. BJVP ideja dzima Ronebijas (*Ronneby*) ministru reģionālajā sanāksmē 1990. gada septembrī, tādēļ vismaz Baltijas valstu iespējas ietekmēt sarunu procesu bija mazinātas. Sk.: Turpat. – 10. lpp.

Šajā situācijā nebija iespējams izveidot BJVP kā visu Baltijas reģiona valstu drošības institūciju.³¹ BJVP izveidošanu noteica dažādi motīvi. Starp tiem jāmin vēsturiska apziņa par potenciāla reģiona izveidošanas iespēju, vēlēšanās izveidot ekoreģionu, bažas par Sanktpēterburgas un Kaļiņingradas teritoriju tālākas attīstības virzienu, BJVP kā instruments tuvināšanās procesā ES, kā arī iespēja iesaistīt citas valstis savu problēmu risināšanā.³² Latvijai BJVP sākotnēji bija jauns forums savu drošības problēmu aktualizēšanā, ar kuru varētu tuvināties Skandināvijas un ES valstīm, vienlaicīgi cenšoties mazināt Krievijas ietekmi. Savukārt Krievija par galveno uzskatīja krievu minoritātes stāvokli Baltijā. Tādējādi BJVP efektivitāte jau pamatos tika mazināta, jo Krievijas interešu respektēšana noveda pie funkciju pārklāšanās ar EDSO. Viens no politiskās sadarbības augļiem tika plūkts 1994. gada 25. maijā, kad ārlietu ministru Tallinas sesija tika izveidots BJVP demokrātisko institūciju un cilvēktiesību komisāra postenis. Amatā tika apstiprināts dāņu diplomāts O. Espersens. Šāda posteņa izveidošanu noteica Krievijas intereses, lai gan tai pašā laikā tas BJVP ļāva pieņemt tīri politisku lēmumu. Vislielākās Baltijas reģiona valsts intereses ir tas objektīvais faktors, kas jāņem vērā, runājot par BJVP attīstības perspektīvām nākotnē.

Latvijas aktivitāti BJVP nosaka vēlēšanās pēc iespējas ciešāk iekļauties Rietumu struktūrās, nevis palikt saistītai ar PSRS sabrukumā mantotām saitēm. Uzskats, ka BJVP varētu palīdzēt Latvijai tuvināties ES, sevi neaizņemot, taču līdz ar Zviedrijas un Somijas iestāšanos ES izveidojās jauna situācija. Saplūstot zviedru, somu, dāņu un daļēji arī vāciešu reģionālajām interesēm, nostiprinājās ES Ziemeļu dimensija. Šo interešu iespaidā veidojas ES Ziemeļu reģions, kura nozīmība apstiprināta ES dokumentos.³³ Vēlāk Somija saņēma BJVP dalivalstu atbalstu priekšlikumam par "ES Ziemeļu dimensijas" attīstību. ES valstis iekšēji ir vienojušās, ka Somija projektu par "ES Ziemeļu dimensiju" 1998. gada beigās iesniegs Eiropas Komisijai. Somijas iniciatīva izriet ne vien no

31. Sk.: B. Heurlin, "The Baltic Region and the New Security Dynamics and Challenges", in: *Baltic Sea Politics: Achievements and Challenges*. Nordic Council, 1995, p. 63.

32. Sk.: O. Waever, *Squeezed between Two Modern Empires? The Baltic Region in the 1990's*, p. 13.

33. Eiroparlamenta rezolūcijas par ES Baltijas jūras politiku (*Union's Baltic Sea Policy*). ES komisijas pieejas Baltijas jūras reģionam sagatavošana (*Orientalions for a Union Approach towards the Baltic Sea Region*). Stabilitātes pakts, kas apliecina no Višegrādas valstīm atšķirīgas pieejas rašanos. Sk.: P. Joenniemi, C. E. Stalvant, *Baltic Sea Politics: Achievements and Challenges*. Nordic Council, 1995, 36.

somu, bet arī no citu savienības valstu vēlēšanās pēc iespējas ciešāk iesaistīt Krieviju sadarbībā ar ES Baltijas un Barenca jūras reģionos. Nepieciešamība iesaistīt krievus ciešā reģionālā sadarbībā ar ES ziemeļu daļu tiek pamatota ar bažām, ka tieši šajā Eiropas daļā varētu izveidoties jaunas sadalošās līnijas starp ES un Krieviju.

Somija un Zviedrija ir īpaši aktīvi centušās popularizēt Baltijas jūras reģionālo sadarbību ES ietvaros. Zviedrija 1996. gadā uzņēmās iniciatīvu, lai panāktu BJVP valstu un valdību vadītāju galotņu tikšanās noorganizēšanu. Šāda tikšanās pirmo reizi notika 1996. gada maijā Visbijā, papildus pievēršot Eiropas Komisijas, ES valstu un Krievijas uzmanību sadarbībai Baltijas jūras reģionā. Neskatoties uz sākotnēji visai skeptisko Vācijas un Krievijas attieksmi, tika iedibinātas regulāras neformālas tikšanās valstu un valdību vadītāju līmenī. Visbijā tika panākta vienošanās par trim jauniem elementiem BJVP sadarbībā: nepieciešamība panākt lielāku starptautisko organizāciju iesaisti reģiona infrastruktūras un ekonomiskās attīstības finansēšanā, cīņa pret organizēto noziedzību reģionālā līmenī, lūgums Zviedrijas premjerministram turpmāk nodrošināt Baltijas jūras sadarbības koordināciju visaugstākajā līmenī.³⁴

Latvija par BJVP prezidējošo valsti kļuva 1996.–1997. gadā. Uzņemoties šo atbildību, Latvijai bija iespējams pierādīt savu brīdumu un celt nacionālo prestižu. Par prezidentūras mērķi Latvija noteica BJVP efektivitātes paaugstināšanu un lomas nostiprināšanu. Veiksmīga BJVP darba vadīšana Latvijas Ārpolitikas koncepcijā tika atzīta par vienu no ārpolitikas prioritātēm. Latvijas aktivitātēm BJVP ir plašāks raksturs. Darbība BJVP dod iespēju ne tikai pilnveidot sadarbību ar reģiona valstīm un attīstīt 3+5 sadarbību, bet arī ietekmēt ES politiku attiecībā uz Baltijas jūras reģionu.³⁵ Jāņem vērā pastāvošā konkurence starp Eiropas Savienības ziemeļu un dienvidu reģioniem, kas prasa līdzsvarot atsevišķu ES valstu centienus akcentēt Vidusjūras reģiona attīstību. Taču posmā pēc Visbijas tikšanās Eiropas Komisijas uzmanības pievēršana jau vairs nesagādāja grūtības. To gan nevarētu teikt par Krievijas interesēm, jo tas, vai krievi piedalīsies nākamajā valstu vadītāju sanāksmē Rīgā, nebija zināms ilgāku laiku.

Rīgas galotņu tikšanās 1998. gada 22.–23. janvāri jau bija notikums ar starptautisku skanējumu, kurā bez BJVP valstu vadītājiem piedalījās

34. Visbijas tikšanās rezultātā tika nodibināta darba grupa organizētās noziedzības jautājumos Baltijas reģionā (*Task-Force on organized crime in the Baltic Sea region*), kura iesniedza ziņojumu nākamās BJVP galotņu tikšanās laikā 1998. gada janvārī.

35. Skandināvijas un Baltijas valstu sadarbība tiek dēvēta par sadarbību 3+5 formulas ietvaros. Sk.: LR ĀK, 13. lpp.

arī Eiropas Komisijas prezidents Š. Santērs un ES prezidējošās valsts vicepremjers. Dienas kārtības trīs galvenie jautājumi bija šādi: Eiropas Savienības paplašināšana un ES Partnerības līgums ar Krieviju, ciņa ar organizēto noziedzību un izglītības veicināšana reģionā. Rīgā izteiktāk iezīmējās BJVP sasaistes loma starp ES un Krieviju, jo bez KF premjera piedalīšanās pasākums zaudētu jēgu. Rīgā atklājās zināma dilemma ES un Krievijas attiecībās. Eiropas Komisija aicināja Krieviju saskaņot savas ekonomiskās vajadzības ar Eiropas Savienību, bet Krievija aicināja ievērot tās intereses ES paplašināšanas procesā. Eiropas Savienība par Krievijas iesaistīšanas līdzekli Eiropas ekonomiskajās un politiskajās aprītēs uzskata ne vien Partnerības līgumu, bet arī BJVP. Ar šīs institūcijas palīdzību tiek sekmēta Krievijas, īpaši Kaļiņingradas un Sanktpēterburgas apgabalu, ciešāka iesaiste Baltijas jūras reģiona infrastruktūras izveidē, kuras lielākā daļa ir vai nākotnē varētu būt piederīga Eiropas Savienībai. Ar Krievijas apgabalu iekļaušanu Baltijas reģionālajā sadarbībā zināmā mērā tiek veicinātas krievu intereses atbalstīt Eiropas integrācijas procesu, ja ne valdības, tad vismaz attiecīgo Krievijas reģionu līmenī.

Latvijas ciešais atbalsts un darbība BJVP dod iespēju funkcionāli ietekmēt ES Ziemeļu reģiona tālāku attīstību, kā arī iegūt ES reģionālās politikas modeļiem tuvāku pieredzi.³⁶ Sākumstadijā BJVP iecere vairāk bija saistīta ar Baltijas reģiona identitātes nostiprināšanu. Daudzās institūcijas sanāksmes sākotnēji vairāk bija kā domu apmaiņa un debates. Šodien Baltijas jūras reģions veidojas par Eiropas reģionu, ko raksturo viens no visblīvākajiem reģionālo sakaru, institūciju, struktūru tīkliem. BJVP aktivitātes ir pieaugušas gan skaita, gan kvalitātes ziņā. Baltijas jūras reģions ir kļuvis par ES politikas sastāvdaļu. BJVP netieši veidojas kā instruments, ar kura palīdzību aizvien ciešāk iesaistīt Krieviju Baltijas reģionālajā sadarbībā. Šāds attīstības scenārijs ir ne vien Latvijas, bet arī citu reģiona un ES valstu interesēs. Latvijas uzņemšanās vadīt BJVP darbu bija pakārtota ne vien stratēģiskajam mērķim – integrācijai ES, bet arī līdz ar Krievijas iesaistīšanos reģionālajā sadarbībā veicināt pozitīvu Latvijas un Krievijas attiecību attīstību.

36. ES Komisija nevēlas atraut reģionus no Eiropas integrācijas procesiem, reģioni tiek uzskatīti par integrācijas trešo līmeni. Atzīstot, ka starpreģionālā sadarbība atrodas sākumstadijā, lai to veicinātu, 1994. gada sākumā tika izveidota ES reģionu komiteja (*Committee of Regions of the EU*), bet, lai stimulētu bijušās Austrumeiropas un Rietumeiropas reģionu sadarbību, tika izveidota Eiropas reģionu asambleja (*Assembly of the Regions of Europe*).

1.2.2. Eiropas Stabilitātes pakts

Eiropas Stabilitātes pakts (SP) ir pirmā ES kopējā akcija, mēģinot piepildīt ar saturu to Māstrihtas līguma daļu, kas saucas ES kopējā ārpolitika un drošības politika (CFSP). Pakta ideja pirmoreiz tiek minēta Francijas premjerministra E. Baladūra runā Francijas parlamentā. Iniciatīvas tālāku attīstību noteica franču vēlēšanās spodrināt politisko fasādi, būt par vadošo spēku vienotas Eiropas veidošanā un nostiprināt ES kopējās politiskās aktivitātes.³⁷ Kad periodā pēc Māstrihtas vienošanās iestājās zināms Eiropas integrācijas procesa atslābums, Francija ar Stabilitātes pakta vēlējas iedzīvināt Eiropas Savienības kopējo ārpolitiku un drošības politiku. 1993. gada jūnijā ES Ministru Padomes Kopenhāgenas sanāksmē tika apspriesti kritēriji Centrāleiropas valstu uzņemšanai ES. Kopenhāgenas dokumentā ir ietverti Baladūra plānā minētie minoritāšu un robežu jautājumi. 1993. gada decembrī ES Ministru Padomē šī iniciatīva tika pārdēvēta par Eiropas Stabilitātes pakta, kļūstot par pirmo CFSP diplomātijas vingrinājumu.³⁸ Pakta atklāšanas konferencē Parīzē 1994. gada 26. maijā pulcējās 47 valstu un starptautisko organizāciju pārstāvji. Starp SP mērķiem tika minēti vairāki: Centrāleiropā un Baltijā atrisināt jau vēsturiski noteiktos konfliktu cēloņus – robežu un minoritāšu jautājumus, kā arī stiprināt stabilitāti Eiropā CFSP ietvaros.³⁹ No šiem mērķiem radies uzskats, ka pakts ir ES instruments, lai mazinātu nacionālisma un politiskā ekstrēmisma tendences Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīs. Dzijāka pakta ideja slēpjas Eiropas Savienības vēlmē institucionalizēt ES sviras lomu attiecībā pret Centrāleiropas un Baltijas valstīm, lai ietekmētu šo valstu uzvedību.⁴⁰ Eiropas Savienībai bija svarīgi atrast veidu, kā kolektīvi un legālā veidā ietekmēt deviņas Centrāleiropas un Austrumeiropas valstis, kas pieprasīja tās uzņemt ES. Ar Stabilitātes pakta pirmo reizi Eiropā netieši tiek iezīmētas jaunas dalījuma līnijas, izceļot Eiropas Savienības perspektīvās dalībvalstis, par kurām ES uzņemas aizgādņa lomu. Lai novērstu apgalvojumus, ka pakts iezīmē potenciālas dalījuma līnijas, bez ES un CAEV tika aicinātas vēl citas valstis, kuras ar dalību paktā ak-

37. P. E. Gallis, *European Security Conference: The Balladur Plan*, 'CRS Report for Congress', April 12 1994, p. 4.

38. SIPRI Yearbook 1994, pp. 220-222, 247-249.

39. Concluding Document of the Inaugural Conference for a Pact on Stability in Europe, Paris 26-27 May, 'Europe Documents', No.1887.

40. O. Waever, *Squeezed between Two Modern Empires? The Baltic Region in the 1990's*, p. 20.

ceptēja paša pakta ideju.⁴¹ Latvijas iespējas nepiedalīties pakta bija samērā ierobežotas, jo tas netieši varētu tikt saistīts ar iestašanos ES, kaut gan pakts netika izvirzīts kā kritērijs dalībai šajā organizācijā.⁴²

Pakts netika izvirzīts kā organizatoriska struktūra, bet gan kā problēmu risināšanas veids. Nevar noliegt SP autoru pretenzijas, kuri cerēja gadā laika atrisināt gadu desmitu gaitā samilzušus vēsturiskus robežu un minoritāšu jautājumus. Pakta uzdevumi bija iekšēji pretrunīgi, kas mazināja to īstenošanas iespējas. Galu galā Eiropas Savienība atzina pakta neveiksmi, uzsverot, ka problēmas radīja gan Krievijas rezervēta attieksme, gan ungāru un rumāņu nespēja risināt ungāru minoritātes jautājumu. Tai pašā laikā Baltijas valstu dalība tika novērtēta pozitīvi, uzsverot baltiešu entuziasmu.⁴³

Latvija ar pakta starpniecību centās panākt, lai Eiropas Savienība garantētu līguma izpildi par Krievijas armijas izvešanu. Latvijai izdevās iegūt papildu politiskās garantijas līgumu ievērošanai nevis no ES, bet gan no EDSO.⁴⁴ Pakta ietvaros Latvija mēģināja runāt arī par 1920. gada Latvijas un Krievijas miera līgumu. Krievija nepiekrīta, jo tas liktu atzīt Latvijas valstiskuma kontinuitāti un runāt par robežjautājumu, klātesot trešajai pusei – Eiropas Savienībai. Piekritot ES starpnieka lomai, Krievijai būtu jāatzīst atzīst atzīst pieaugoša Eiropas Savienības politiskā ietekme Centrāleiropā. Taču tā nemaz nevēlas atteikties no apziņas, ka Centrāleiropa un īpaši Baltijas valstis ir tās aizgādības reģions.

Latvija paktu uzskatīja par forumu, kura ietvaros būtu iespējams diskutēt par atsevišķiem ārpolitikas jautājumiem. Latvija aicināja pakta dalībvalstis sniegt palīdzību naturalizācijas procesa uzsākšanai, latviešu valodas apmācības nacionālās programmas finansēšanai, kā arī infor-

mēja par sasniegto nacionālās cilvēktiesību programmas īstenošanā.⁴⁵ Latvija, darbojoties pēc ES spēles noteikumiem, pragmatiski nodemonstrēja ārpolitisku elastību, lai gan pakta pretenciozie mērķi nebija izpildāmi. Izņemot slovāku un ungāru konfliktu, Centrāleiropā netika atrisināti citi minoritāšu un robežu jautājumi.

Paktu var vērtēt arī kā dubulto standartu piemēru, jo stabilitātes stiprināšana Eiropā nav iedomājama, neapskatot Ziemeļīrijas, Korsikas vai basku zemes problēmas. Pakta nodēvēšana par preventīvās diplomātijas līdzekli nelikās pieņemama nevienai Centrāleiropas un Baltijas valstij. Var uzskatīt, ka līdz ar Krievijas ieslēgšanu paktā tā ideja bija lemta neveiksmei, jo krievu un baltiešu izpratne par nacionālo minoritāšu jēdzienu Baltijā ir pārāk atšķirīga. Taču bez krievu līdzdalības Baltijas reģiona stabilitātes ideja kā tāda nav apspriežama. Londonas Karaliskā pētniecības institūta direktors paktu raksturo visai lakoniski – pilnīgs stila triumfs pār būtību.⁴⁶

1.3. Aktīva dalība starptautiskajās organizācijās

1.3.1. Eiropas Drošības un sadarbības organizācija

Dalība starptautiskajās organizācijās ir viens no būtiskākajiem veidiem, kā maza valsts spēj palielināt savu ietekmi. Tieši daudzpusējo attiecību jomā paveras plašākas iespējas pievērst uzmanību sev svarīgiem jautājumiem. Tādēļ īpaši svarīga līdz šim ir bijusi Latvijas dalība EDSO, jo tai ir vēra ņemama pieredze valstu uzticības pasākumu veicināšanā un bruņojuma kontroles jomā. Latvijai EDSO ir būtiska drošības organizācija vismaz tik ilgi, kamēr paralēli netiek iegūts dalībvalsts statuss aliansē vai alianses veida drošības organizācijā. Taču EDSO ir konferenču tipa organizācija, kas veicina uzticību starp valstīm, bet nedod drošības garantijas. EDSO vairāk līdzinās institucionalizētam un pastāvīgam politiskam dialogam, kam piemīt strukturāli un funkcionāli trūkumi. EDSO darbojas

41. SP tika organizēts, lai 9 CAEV savstarpēji un ar kaimiņvalstīm atrisinātu robežu un minoritāšu problēmas. CAEV tika grupētas divos reģionālos sarunu galdos: Bulgārija, Čehija, Polija, Rumānija, Slovākija un Ungārija – Centrāleiropas galdā; Igaunija, Latvija, Lietuva un Polija – Baltijas apaļajā galdā. Tika uzaicinātas piedalīties arī ASV, Kanāda, Krievija, Ukraina, Turcija u.c. Sk.: "Document for the organization of regional round tables", *Europe Documents*, No. 1887.

42. *Background Note on the Pact on Stability in Europe* (drawn up by the EU Directorate – General for Research, European Parliament), Luxembourg, November 1994, p. 5.

43. Turpat, 11., 12. lpp.

44. Līdz ar SP nodošanu EDSO pārraudzībā iespējamā līgumu pārkāpšana automātiski tiktu kvalificēta kā EDSO principu, normu un saistību neievērošana.

45. 1995. gada 24. janvārī Latvijas Ministru kabinets apstiprināja Latvijas valsts cilvēktiesību aizstāvības un veicināšanas programmu. Ar to Latvija kļuva par pirmo valsti, kura ir izpildījusi ANO Vispasaules cilvēktiesību konferences 1993. gada Vīnes deklarācijas aicinājumu izveidot nacionālās cilvēktiesību aizsardzības programmas. Nacionālo programmu latviešu valodas apmācībai izstrādā ANO Attīstības aģentūras Latvijas birojs sadarbībā ar Latvijas valdības institūcijām.

46. J. Eyal, "The Paris Pact's Triumph of Style Over Substance", *The Wall Street Journal*, 23 March 1995.

tikai tāda gadījumā, ja konfliktā iesaistītās puses ir gatavas kompromisam tām svarīgu interešu jomā. Neskatoties uz kolektīvās drošības sistēmas kā drošības risinājuma neefektivitāti, nepieciešamo priekšnosacījumu trūkuma dēļ EDSO savā teritorijā *no Vankūveras līdz Vladivostokai* nespēj darboties kā kolektīvās drošības sistēma.⁴⁷ Viens no būtiskākajiem EDSO trūkumiem ir tās instrumentu un mehānismu ierobežotais arsenāls, jo konfliktsituācijās tā var piedāvāt vienīgi starpniecību.

Tomēr Latvijai Eiropas Drošības un sadarbības organizācija ir nozīmīga vairāku iemeslu dēļ: tā ir viena no nedaudzajām drošības organizācijām, kurā Latvijai ir dalībvalsts statuss jau no 1991. gada; konsensusa princips lēmuma pieņemšanai; organizācijas 52 valstu reģionālais vēriens piedāvā plašas dialoga iespējas; EDSO Latvijai sniedz garantijas armijas izvešanas līgumu ievērošanā.⁴⁸ Atceroties tos ārpolitikas un drošības jautājumus, kas tika internacionalizēti EDSO, ir jānosver organizācijas nozīme Latvijas un Krievijas attiecību risināšanā.

Latvijai EDSO bija jākārtos jaunpienākušās valsts pārbaudījumi, sastopoties ar neizprātņi par 50 okupācijas gadu radītajām politiskajām, sociālajām un demogrāfiskajām sekām. Tā atspoguļojās debatēs par pilsonību, pārmetumos par cilvēktiesību pārkāpšanu un EDSO misijas nosūtīšanā uz Latviju.⁴⁹ Misijas klātbūtnei ir gan negatīvas, gan pozitīvas puses. Runājot par minušiem, ir jānosver, ka bez Latvijas un Igaunijas EDSO misijas ir nosūtītas uz tādām krīžu un saspīlējuma vietām kā Tadžikija, Moldova, Bosnija, Gruzija u.c. Par misiju nosūtīšanas iemeslu tiek uzskatīta preventīvās diplomātijas, konflikta novēršanas vai krīžu vadišanas nepieciešamība. To gan nevarētu attiecināt uz Latviju un Igauniju. Baltijas valstis nenotiek bruņotas sadursmes, pilsoņu karš, nav bijis neviena uz etniskiem pamatiem balstīta konflikta. EDSO aktivitātes, izmantojot misiju mehānismu krīžu reģionos, negatīvi ietekmē Latvijas tēlu, jo Latvija neviens tiek ierindota starp šādiem krīžu reģion-

47. Kolektīvās drošības sistēma savu bezspēcību ir pierādījusi jau vēsturiski, nespējot novērst Otrā pasaules kara izcelšanos. Šī sistēma ir neefektīvs drošības risinājums, jo tās ietvaros konfliktsituācijās nav iespējams vienoties par to, kurš ir starptautisko tiesību pārkāpējs vai agresors, kādas sankcijas, kādā mērā un – galvenais – pret ko tās būtu jāvērs.

48. Latvija EDSA pievienojās 1991. gada 15. septembrī Cilvēciskās dimensijas Maskavas konferences laikā.

49. Šādu vai līdzīgu motīvu ietekmē Latvijai nācās uzņemt EDSA misiju, kura savu darbību Rīgā sāka 1993. gada 19. novembrī. Misijas mandāts paredz nodarboties ar pilsonības un ar to saistītiem jautājumiem, būt Latvijas valdības rīcībā padomu sniegšanai šajos jautājumos, kā arī vākt informāciju un ziņot par EDSA principu, normu, satstību izpildi.

iem.⁵⁰ Viens no Latvijas ārpolitikas uzdevumiem ir novērst tādu interpretāciju. Pozitīvs EDSO klātbūtnē ir tas, ka misijas ziņojumi kalpo par objektīvas informācijas avotu EDSO dalībvalstīm. Misija ziņojumos EDSO atspoguļo reālo situāciju Latvijā, kas dod stingrus politiskus pretargumentus pārmetumiem par nepilsoņu tiesību neievērošanu. Misija dod pozitīvu starptautiskās klātbūtnes efektu iekšpolitikā un palīdz disciplinēt atsevišķas vietējās pašvaldības vai valdības institūcijas korektai ar pilsonību saistītu jautājumu kārtošānai.

Bez KF karaspēka izvešanas un pilsonības jautājumiem EDSO Latvijā risina arī citus jautājumus. Jāsaprot, ka šādā konsensusa tipa organizācijā mērķtiecīgai politikas īstenošanai ir cita grūtības pakāpe. Lai iegūtu visu dalībvalstu atbalstu kādiem politikas jautājumiem, nepieciešams ieguldīt daudz pūļu un resursu, kas galu galā var nenest gaidītos rezultātus. Šī iemesla dēļ pozitīvi sasniedzamu mērķu ir pat mazāk nekā negatīvo. Mazai valstij ir svarīgi noteikt atsevišķas pozitīvi sasniedzamas prioritātes. Pārējā darbība vairāk saistāma ar nacionālajām interesēm neatbilstošu iniciatīvu amortizēšanu. Kā EDSO Latvijas politikas aktualitātes būtu jāmin:

- 1) reģionalizācija un EDSO reģionālo galdu jautājums,
- 2) Baltijas reģiona drošības jautājumu vispārīga paturēšana EDSO uzmanības lokā,
- 3) KF miera uzturēšanas leģitimizācijas centieni EDSO,
- 4) diskusijas par Eiropas drošības modeļa definēšanu.

1. Reģionalizācijas ideja EDSA ietvaros parādījās 1992. gada Helsinku dokumentā, kas Latvijas diplomātiem lika apsvērt tās lietderīgas izmantošanas iespēju.⁵¹ Balstoties uz 1992. gada Helsinku dokumentu,

50. Piemēram, Stokholmas miera pētīšanas institūta (SIPRI) direktors A. Rotfelds raksta, ka, lai novērstu konfliktu izcelšanos, EDSO preventīvās diplomātijas ietvaros ir nosūtījus 9 ilgtermiņa misijas uz Sarajevu, Skopji, Moldovu, Gruziju, Tadžikiju, Ukrainu, Vojevodinu, Latviju un Igauniju. Sk.: A. D. Rotfeld, "Europe: the multilateral security process". *SIPRI Yearbook 1995*, p. 290.

Šāda nostāja parādās arī EDSO dokumentos, sk.: *The CSCE Secretary General Annual Report 1994*, Vienna, 14 Nov. 1994.

51. 1992. gada Helsinku dokumentā uzsvērtā nepieciešamība lietot reģionālus līdzekļus un precizēt reģionālās drošības problēmas, to skaitā:

- bruņojuma samazināšana, limitācija, verifikācija utt., lai palielinātu stabilitāti un savstarpējo uzticību starp reģiona valstīm un pierobežas apgabaliem,
- diskusija par reģionāliem drošības jautājumiem vai specifiskām drošības problēmām, to skaitā par pierobežas zonām, karaspēka koncentrāciju apgabalos u.tml. Reģionālo galdu idejas konteksts saistās ar militāri politiskās drošības un bruņojuma kontroles jautājumiem. Sk.: CSCE Helsinki Document 1992, *The Challenges of Change*, 'Programme for Immediate Action'.

savu attīstības ceļu uzsāka reģionālo galdu ideja, kas jāsaprot kā darba grupa reģionālās drošības jautājumiem. Iemesli, kas toreiz noteica nepieciešamību domāt par reģionālu darba grupu veidošanu, bija vairāki. Globāla konflikta izcelšanās iespēja laika posmā pēc aukstā kara ir būtiski mazinājusies. Mūsdienu konflikti izraisās lokālā un reģionālā līmenī. Ar reģionalizāciju EDSA vēlējas pielāgoties jaunajai drošības situācijai, lai spētu reaģēt uz konfliktiem.⁵² Latvija un Igaunija 1993. gadā izvirzīja ideju par Baltijas reģionālo galdu, kura ietvaros būtu iespējams aktualizēt ar karaspēka izvešanu un reģionālo bruņojuma kontroli saistītos jautājumus. Šāds reģionālais galds ļautu internacionalizēt un regulāri apspriest Baltijas drošības problēmas. Baltijas reģionālā galda ideja neguva EDSO dalībvalstu atbalstu, jo tās nevēlējas institucionalizēt Krievijas Federācijas bruņoto spēku izvešanas problēmu.

Reģionālo galdu nākamais attīstības cēliens ir saistīts ar Stabilitātes paktu. Latvija, piedaloties paktā, it kā bija atbalstījusi reģionālo galdu ideju, lai arī tās programma nebūt nesakrīta ar EDSA piedāvāto. Pēc 1994. gada, kad bija parakstīti līgumi par armijas izvešanu un Krievijas Federācijas bruņotie spēki atstāja Baltijas valstu teritoriju, baltiešiem zuda vajadzība apsvērt papildu līdzekļu izmantošanu karaspēka izvešanas panākšanai. Baltijas reģionālā galda izveide vai kāda cita reģionāla mēroga pasākuma ierosināšana vairs nebija Latvijas interesēs. Tomēr citas EDSO dalībvalstis nereti ir atgriezušās pie reģionāliem galdiem, ne vien attiecinot tos uz akūtu krīžu reģioniem, bet arī uz Baltiju. Šeit jāpiemin kaut vai Krievija, Francija un Vācija, kuru reģionālisma idejas bija cieši saistītas ar reģionāliem drošības un uzticības veicināšanas pasākumiem militārajā jomā (*Confidence and Security Building Measures – CSBMs*).⁵³ Jāsaprot, ka starp Latviju un Krieviju joprojām pastāv plašs loks nerealizētu nemilitāra rakstura uzticību veicinošu pasākumu. Piemēram, jau sagatavotai robežlīguma parakstīšanai starp Latviju un Krieviju ir daudz lielāka loma starpvalstu uzticības veicināšanā. Krievijas premjera S. Kirijenko, vicepremjera B. Ņemcova un prezidenta preses sekretāra nesen izteiktie draudi par ekonomisko sankciju pieņemšanu

52. Tādā veidā tika izveidota EDSO Minskas grupa, kas nodarbojas ar Kalnu Karabahas konflikta neregulējumu. Valstis, kas šodien iesaistās Bosnijas kara seku likvidēšanā vai Kosovos krīzes novēršanā, arī veido darba grupu reģionālu jautājumu risinājumā.

53. Drošību un uzticību veicinoši pasākumi noteikti 1994. gada Vīnes dokumentā, kuru parakstījušas visas EDSO dalībvalstis. Tie paredz militārās informācijas apmaiņu, to skaitā par aizsardzības budžetu, mācībām, manevriem, karaspēka koncentrāciju, īpaši pierobežas apgabalos, sniegtās informācijas pārbaudi, apmaiņas un kontroles vizītes militārajās bāzēs un pierobežas zonā.

pret Latviju nekādā gadījumā neveicina uzticības klimatu Latvijas un Krievijas attiecībās. Tamlīdzīgi izteicieni ne vien tieši stimulē krievu sabiedrības negatīvu un agresīvu attieksmi pret suverēnu kaimiņvalsti, bet arī traucē Latvijas un Krievijas dialogam un visnotaļ negatīvi ietekmē starptautiskos iespaidus par Baltijas reģionālās sadarbības attīstību. Atsevišķu Krievijas ministriju un reģionu uzsāktie soļi ekonomisko sankciju ieviešanā un diskriminējošas politikas uzsākšana pret Latviju sagrauj uzticības veicināšanas idejas pamatus.⁵⁴

Neskatoties uz uzticības jēdziena plašo un starpvalstu attiecībās nebūt neizsmelto saturu, EDSO nostiprinās tā militāri politiskie elementi. Īpatnēji, ka uzticības militāri politiskais aspekts kļuvis aktuāls tieši drošības reģionalizācijas kontekstā. Krievu un vācu militārās drošības reģionālās iniciatīvas nav atraujamas no Eiropas kopīgās drošības sistēmas, tādēļ reģionāli drošības izkārtojumi nav Baltijas valstu interesēs. Tikai Baltijas valstu iekļaušana NATO nodrošinātu nepieciešamo pamatu tālākiem reģionālo drošību veicinošiem pasākumiem. Tai pašā laikā 1994. gada Vīnes dokumenta dotās iespējas veicināt militārās uzticības līmeni reģionā pilnībā nav izmantotas. Bruņojuma kontroles specifiski pasākumi reģionā novestu pie disbalansa institucionalizēšanas, jo Krievija salīdzinājumā ar Baltijas valstīm un Ziemeļvalstīm atrodas pavisam citā svāra kategorijā. Tikai transatlantiskās saites spēj līdzsvarot krievu dominanti bruņojuma kontroles jomā.

Tuvākajā laikā reģionālo galdu, reģionālās bruņojuma kontroles un citu uzticību veicinošo pasākumu idejas acīm redzot paliks EDSO dienas kārtībā. Radīsies jauni mēģinājumi atrast aizvien plašāku reģionālo

54. Maskavas mērs J. Lužkovs Latviju salīdzināja Pola Pota Kambodžu, apvainoja genocīda politikā un aicināja samazināt jebkuru ekonomisko sadarbību, ieviest ekonomiskās sankcijas (Interfaks, 26., 28. marts). Jaroslavas gubernators A. Ļisicins aicināja boikotēt Latvijas preces un pakalpojumus (Interfaks, 3. apr.). Saratovas apgabala gubernators D. Ajackovs atbalstīja ekonomisko sankciju ieviešanu pret Latviju (Interfaks, 8. apr.). Piejūras novada gubernators E. Nazdratenko aicināja krievu uzņēmējus atteikties no Latvijas ostu izmantošanas (Interfaks, 9. apr.). Kalņiņgradas gubernators L. Gorbenko izteica savu sašutumu par cilvēktiesību stāvokli Latvijā un iestājās par krievu preču eksporta pārorientēšanu no Latvijas uz Krievijas ostām (Interfaks/BNS, 15. apr.). Krievijas Transporta ministrija 6. maijā ierobežoja autotransporta licenču izsniegšanu Latvijas kravu pārvadātāju kompānijām. Savukārt Krievijas Centrālā banka 1998. gada maijā vairākās instrukcijās pieprasīja izveidot 100% rezerves visiem finansu darījumiem ar Latviju; ierobežoja finansu pārskaitījumus, to skaitā aizlīdzda atliktos maksājumus un aizlīdzda Krievijas kredītoorganizācijām investēt Latvijā kapitālu. Krievijas Satiksmes ceļu ministrija jūnijā beigās ierobežoja tranzīta brīvību no/uz NVS valstīm caur Latvijas teritoriju transportējamām precēm jeb ieviesa tieši pret Latviju vērstu diskriminējošu politiku.

galdu idejas lietojumu, īpaši CSBM's jomā. Tomēr nebūtu jāaizmirst, ka neviena reģionālās drošības iniciatīva nav atraujama no Eiropas drošības sistēmas pamata – Ziemeļatlantijas līguma organizācijas.

2. Ņemot vērā ar Krievijas bruņoto spēku izvešanu saistīto sūro pieredzi un Skrundas RLS atrašanos Latvijas teritorijā, Baltijas reģiona drošības jautājumu paturēšana EDSO vispārīgas uzmanības lokā joprojām ir Latvijas interesēs. Šo pieņēmumu apstiprina atsevišķu valstu vai to oficiālo pārstāvju paziņojumi, kas satur zināmu apdraudējumu Latvijas suverenitātei.⁵⁵

Latvijas interesēs bija panākt EDSO uzmanību Baltijas drošības jautājumiem, fiksējot svarīgus jautājumus 1994. gada EDSO Budapeštas konferences dokumentā. EDSO Budapeštas galotņu tikšanās laikā tika pieņemta deklarācija Baltijas jautājumos, kas norādīja uz panākto. Deklarācijā uzsvērtā EDSO loma drošības nostiprināšanā visa Baltijas reģiona valstīs, pirmo reizi minēta EDSO palīdzība dalībvalstu divpusējo līgumu istenošanā.⁵⁶ Latvija, izmantojot EDSO iesaistišanos 1994. gada 30. aprīļa līgumu izpildes novērošanā, ir devusi šai organizācijai jaunu aktivitāti – valstu divpusējo līgumu izpildes stiprināšanu. Tas bija Latvijas vēsturisks ieguldījums EDSO laikā, kad izplatījās uzskati par šīs organizācijas nelietderību un nespēju risināt problēmas.⁵⁷ Latvijai ir izdevies ne vien paturēt Baltijas drošības jautājumus EDSO uzmanības lokā, bet arī stiprināt organizācijas prestižu, dodot perspektīvu piemēru

55. Kad līgumi par armijas izvešanu jau bija parafēti, 1994. gada 5. aprīlī parādījās KF prezidenta B. Jeļcina dekrēts par karabāzu atjaunošanu NVS un Latvijā. Tobrid Latvijai gan izdevās panākt starptautisku nosodījumu – EDSA *troika* (esošā, bijusi un nākamā prezidējošā valsts) Itālija, Zviedrija, Ungārija 1994. gada 14. aprīlī Venēcijā nāca klajā ar starptautisku šādas Krievijas rīcības nosodījumu. Savukārt Krievijas premjers S. Kirijenko 1998. gada aprīlī paziņoja, ka valdība prezidenta uzdevumā sagatavojusi "kompleksu pasākumu plānu ekonomisko sankciju ieviešanai pret Latviju" (Interfaks, 8. apr.). Martā Krievijas stratēģiskās nozīmes raķešu karaspēka virspavēlnieks V. Jakovļevs pieļāva, ka Krievijai varētu būt nepieciešama Skrundas RLS darbības posma pagarināšana.

56. CSCE Budapest Document 1994. *Towards a Genuine Partnership in a New Era*. Domāti Latvijas un KF līgumi par armijas izvešanu, jo neviena cita valsts pirms tam nav izmantojusi EDSO palīdzību līdzīgiem mērķiem.

57. "Ambushed in Budapest", *International Herald Tribune*, 8. Dec 1994; O. Kivins, *EDSA pati sevi nogalina (Helsingin Sanomat)*//Diena. – 1994. – 17. dec. Šādu uzskatu pamatā bija nespēja Budapeštas konferences laikā vienoties par Bosnijas krīzes noregulējumu, miera uzturēšanas misijas nosūtīšanu uz Kalnu Karabahu, EDSO kā reģionālās organizācijas un ANO sadarbības definēšanu.

citām dalībvalstīm.⁵⁸ Taču ne jau ar Baltijas valstīm saistīto jautājumu risināšana, bet gan EDSO iesaiste kara seku likvidācijā bijušajā Dienvidslāvijā deva organizācijai jaunus darba uzdevumus. Darbs pie civilās sabiedrības veidošanas Bosnijā un citur nodrošināja EDSO vispārāztītu nišu Eiropas starptautisko organizāciju vidū.

3. Viens no iespējamiem riska faktoriem Latvijas drošībai bija saistīts ar Krievijas vēlēšanos iegūt speciālas miera uzturēšanas tiesības NVS teritorijā, leģitimizējot tās ar EDSO starptautisku mandātu.⁵⁹ Krievija savas prasības balstīja uz pieņēmumu, ka neviena cita valsts nav gatava uzņemties miera uzturēšanas funkcijas bijušās PSRS teritorijā. Bez tam Krievija vēlējās ne tikai panākt īpašas miera uzturēšanas tiesības *tuvajās ārzemēs*, bet arī starptautisku finansējumu EDSO mandāta ietvaros.⁶⁰ Jebkuru īpašu tiesību piešķiršana kādai valstij rada nevajadzīgu precedentu un apdraudējumu citu valstu suverenitātei. Šāda visai neskaidra un pretrunīga interešu definīcija pieļāva Baltijas valstu drošības situācijas bistamas interpretācijas iespējas. EDSO dokuments, kas leģitimizētu īpašas miera uzturēšanas tiesības, Budapeštas konferencē netika pieņemts.⁶¹ Šobrīd šis jautājums savu aktualitāti ir zaudējis.

4. Pēc aukstā kara Eiropā iezīmējās jauna drošības situācija, viešot zināmu neskaidribu par drošības organizāciju turpmāko lomu. Valstis un starptautiskās organizācijas atrodas meklējumu fāzē, mēģinot pielāgoties starptautiskās sistēmas izmaiņām. Ar Austrijas, Somijas un Zviedrijas uzņemšanu ES ir paplašinājusies, bet debates par Centrāl-eiropas un Baltijas valstu uzņemšanu ES un NATO ieņem noteiktu vietu starptautiskajā dienas kārtībā. Krievija cenšas rast jaunus Eiropas dro-

58. CSCE Budapest Document 1994. EDSA reģionālais lēmums par Moldovu paredzēja, ka EDSO misija novēros KF BS 14. armijas izvešanas gaitu. Moldova, iesaistot EDSO armijas izvešanas līgumu izpildes nodrošināšanā, sekoja Latvijas pieredzei.

59. Starptautiskā ANO miera uzturēšanas prakse paredz, ka ar konflikta teritoriju robežojos valstis netiek iesaistītas miera uzturēšanā, lai izslēgtu konflikta saasināšanas risku.

60. Об укреплении Российского государства: Основные направления внутренней и внешней политики, KF prezidenta B. Jeļcina uzruna Federālajā Sapulcē 1994. gada 24. februārī; M. Shashenkov, "Russian Peace-keeping in the 'Near Abroad'", *Survival*, Vol. 36, No. 3, Autumn 1994, p. 64. Autors uzskaita Krievijas pamatmērķus miera uzturēšanā – saglabāt KF darbības brīvību, kā arī vienpusējo īpašo lomu tuvo ārzemju teritorijā, iegūt starptautisku mandātu, šo interešu vārdā pieļaujot miera uzturēšanas vienību daudznacionālu sastāvu.

61. CSCE Budapest Document 1994. *Towards A Genuine Partnership in A New Era*, Budapest Decisions, Ch. 3 – Further Development of the Capabilities of

šības risinājumus kolektīvās drošības sistēmas ietvaros, sludinot nepieciešamību EDSO veidot par centrālo organizāciju Eiropas drošības organizāciju hierahijā. Uz šī fona īpaši aktuāla ir Krievijas vēlme institucionalizēt diskusijas par Eiropas drošības modeli EDSO ietvaros 21. gadsimtā.⁶² Šādu interesi var izskaidrot ar to, ka EDSO ir vienīgā Eiropas drošības organizācija, kur Krievijai ir izšķirīga ietekme un dalībvalsts statuss. Tikai piedaloties dialogā, Krievijai rodas iespējas īstenot savus mērķus. Pirms vēl nebija pieņemti konkrēti lēmumi par ES un NATO paplašināšanu, Krievija EDSO ietvaros vēlējās panākt jaunās Eiropas drošības kārtības izlemšanu.⁶³ Latvijas interesēs ir, lai Eiropas Drošības hartā netiktu ierobežota tālākā ES un NATO paplašināšana; lai valstis netiktu iedalītas tādās, kuras piedalās militārajās aliansēs, un tādās, kuras nepiedalās; lai EDSO ietvaros netiktu radīta ilūzija par kolektīvās drošības sistēmas veidošanu; lai EDSO nenotiktu atteikšanās no vienprātības principa lēmuma pieņemšanā un lai starp starptautiskajām organizācijām netiktu ieviesta hierarhija.

Krievijas panākumus mērķu sasniegšanā ierobežoja gan iekšējās problēmas un karš Čečenijā, gan NATO valstu nevēlēšanās Krievijai dot balsstiesības organizācijas iekšējo jautājumu lemsānā. Krievija cenšas sasaistīt NATO paplašināšanas jautājumu ar ieroču kontroles un atbrūņošanās līgumiem. Krievijas Valsts dome vēl joprojām nav ratificējusi START II līgumu, tiek izdarīts mēģinājums pilnībā pārskatīt CFE līgumu.⁶⁴ Ar papildu militāra kontingenta ieviešanu Ziemeļkaukāzā CFE neievērošana kļūva par realitāti. Jaunu sarunu uzsākšana par CFE-2 satur risku Latvijai, spiežot iesaistīties sarunās, nezinot par sarunu rezul-

62. CSCE Budapest Document 1994, *Budapest Decisions*, Ch.7, V.-Y. Gheball, "After the Budapest Conference: The Organization for Security and Cooperation in Europe", *NATO Review*, March 1995, p. 25.

63. CSCE Budapest Document 1994, *Decisions*, Ch.7. Lēmums par Eiropas drošības modeli paredz diskusiju rezultātu fiksēšanu: EDSO prezidējošajai valstij jāziņo par sarunu progresu, diskusiju gala rezultāti jāapkopo EDSO galotņu sanāksmē Lisabonā 1996. gadā. Tālākās diskusijas EDSO noveda pie Eiropas Drošības hartas sagatavošanas. Pēc EDSO ārlietu ministru Kopenhāģenas sanāksmes darbs pie hartas tiek turpināts. Krievijas priekšlikumu būtība nav mainījusies: EDSO izveidot par galveno Eiropas drošības organizāciju, mazinot NATO un RES ticības spējas.

64. "Пересмотр доктрины", *Бизнес&Балтия*, 21.04.95. Bijušais aizsardzības ministrs P. Gračovs uzsver, ka aukstā kara laikā noslēgtie ieroču kontroles līgumi neatbilst šodienas situācijai. Tiek uzsvērts, ka CFE neietver tās valstis, kas izveidojās pēc PSRS (Baltijas valstis) un Dienvidslāvijas sabrukuma, savukārt NATO paplašināšana un Krievijas militārās problēmas Čečenijā dod papildu argumentus.

tāta ietekmi uz iespējam iestāties NATO. Toreizējās krievu prasības pārskatīt CFE ir jāuzskata par preventīvu soli, ko radījušas bailes no NATO paplašināšanas un kaujasspējīga militārā kontingenta izvietojuma Centrāleiropā un Baltijas valstīs. Krievijas interesēs bija panākt jauna CFE režīma izstrādāšanu, kas dotu iespēju samazināt Centrāleiropas valstu bruņojuma limitus. Baltijas valstīm varētu tikt pieprasīts pavisam zems bruņojuma līmenis, jo to integrācija Eiropā tiek izprasta kā būtisks zaudējums un Rietumu virzišanās uz Krievijas robežu pusi.⁶⁵ NATO nevēlējās zaudēt dialogu ar Krieviju, tādēļ 1996. gada 1. decembrī alianse piekrita sarunām par CFE adaptāciju jaunajai drošības situācijai, un tika pieņemts dokuments *Par mērogu un parametriem CFE līguma adaptācijai*. Šis NATO lēmums jāuzskata par vienīgo NATO paplašināšanas kompensāciju Krievijai.⁶⁶

Šis atkāpes nolūks ir nedaudz ieskicēt tās sakarības, kas pastāv sarunās par Eiropas drošības modeli. Debates par Eiropas Drošības hartas pieņemšanu norāda uz starptautisko pārmaiņu procesa savstarpēji saistīto būtību, kurā EDSO veido tikai vienu ķēdes posmu. Kopumā šis jautājums ne tik daudz liecina par Latvijas realizēto politiku, kā par nepieciešamību sekot starptautiskām diskusijām par nākotnes Eiropas drošības modeli. Debates par nākotnes Eiropas drošības modeli raisa bažas par Latvijas iespējām īstenot drošības politikas pamatmērķi – integrāciju Eiropas struktūrās. EDSO valstu uzskatu dažādība par nākotnes Eiropas drošības modeli ir acīm redzama. Centieni ieskicēt šāda modeļa aprīsi viennozīmīgi skar arī Latvijas intereses, kas apliecina EDSO nozīmi Latvijai būtisku jautājumu kārtošana.

Sākotnēji EDSA bija tā institūcija, kurā Latvijai nācās pierādīt savu politisko briedumu. Ņemot vērā ārpolitikas mērķus – iestāšanās EP, integrācija ES un perspektīva dalība NATO, EDSO pārbaudījuma likme bija pārāk augsta, lai to neizturētu. Bija svarīgi panākt, lai Latviju vērtētu kā nopietnu partneri ne vien krasī atšķirīgo EDSO valstu lokā, bet arī starp savstarpēji daudz ciešāk saistītām ES valstīm.⁶⁷ Bridis, ar kuru

65. J. W. R. Lepingwell, "The Russian Military and Security Policy in the 'New Abroad'", *Survival*, Vol. 36, No. 3, Autumn 1994, p. 81.

66. 1997. gada 14. maijā NATO un Krievijas savstarpējo attiecību, sadarbības un drošības dibināšanas aktā apstiprināta vienošanās par abu pušu vēlmi panākt lielāku stabilitāti un drošību Eiropas Atlantiskajā telpā. NATO un Krievija apņemas kopīgi strādāt pie CFE līguma pielāgošanas jaunajai situācijai ar mērķi panākt bruņojuma līmeņa samazināšanu līguma dalībvalstu teritorijā.

67. EDSO apvieno 52 dalībvalstis, to skaitā stabilas ES un NATO plurālisma demokrātijas, kā arī tādas nestabilas NVS reģiona valstis ar akūtām demokrātijas problēmām kā Turkmēnija, Tadžikija, Kazahija vai Kirgizija.

aizsākās Latvijas politiskā brieduma atzinums Eiropas politiku uzskatos, bija tās uzņemšana EP.⁶⁸ Izturot uzņemšanas nosacījumus EP – plurālisma demokrātija, tiesiska valsts, cilvēktiesību respekts, kā arī pilsonības likuma pieņemšana, īstenojot EP individuālo prasību Latvijai, tika izpildīti tie kritēriji, kas mūs tuvina ES.⁶⁹

Nevarētu noliegt, ka Latvija ir palīdzējusi pašatrazoties *Ziemeļu puslodes dinosauram* laikā, kad tas demonstrē nespēju pielāgoties jaunai starptautiskai situācijai. EDSO nebūtu jāvalno kā organizācija, bet jāsecina, ka dalībvalstu interešu pretrunīgums un valstu savstarpējās uzticības salīdzinoši ne visai augstā pakāpe mazina organizācijas efektivitāti. Jebkurš EDSO sasniegums ir novērtējams, jo ietver ilgstošu diskusiju kompromisa rezultātu, it īpaši, ja tas ir sasniegts valstīm būtisku nacionālo interešu sfērā. EDSO pilda specifisku lomu – tā ir agrās brīdināšanas (*early warning*) instruments, pēc iespējas cenšoties iesaistīties potenciālu reģionālu konfliktu risināšanā pirms to izraisīšanās. EDSO Latvijai būs nozīmīga drošības organizācija arī turpmāk, jo organizācija pretendē uz savu lomu Eiropas drošības kopainā. Taču, arī veicinot valstu savstarpējās uzticības pieaugumu, EDSO nespēj garantēt Latvijas drošību.

1.4. Latvijas centieni kļūt par izšķirīgu drošības organizāciju dalībvalsti

Latvijas centieni kļūt par izšķirīgu drošības organizāciju dalībvalsti ieņem centrālo vietu 1995. gada Ārpolitikas koncepcijā. ES starpvaldību konference, 1997. gada NATO Madrides lēmums par jaunu valstu uzņemšanu, jaunais ES Amsterdams līgums, ES Padomes Luksemburgas lēmums par visu 11 kandidātvalstu uzaicināšanu uz iestāšanās sarunām un sarunu sākšana ar piecām kandidātvalstīm, Eiropas konferences noturēšana Londonā 1998. gada martā iezīmē tendences, kas būtiski ietekmēs Eiropas tālākās attīstības gaitu. Māstrihtas līguma pārskatīšana starpvaldību konferencē noveda pie jaunā Amsterdams līguma noslēgšanas.

68. Latvija tika uzņemta ES, neskatoties uz Krievijas mēģinājumiem to nobremzēt. Р. Абдулатипов. "Надо ли торопиться с приемом Латвии в Совет Европы", *Независимая газета*, 14. 10. 1994.

69. Neviens valsts nav uzņemta ES, ja tā iepriekš nav bijusi EP dalībvalsts. Latvija tika uzņemta EP 1995. gada 10. februārī. Atsevišķi nosacījumi dalībai EP ir līdzīgi tiem, kas tika noteikti ES Padomes sanāksmē Kopenhāgenā 1993. gada jūnijā un papildināti Esenē 1994. gada decembrī. Sk.: "Strategy for preparing Central and Eastern European countries for future accession to the European Union", *Europe*, Document No. 1916.

kā arī ļāva ES iekšēji sagatavoties būtiskākajam pārbaudījumam – jaunu dalībvalstu uzņemšanai. NATO lēmums par Polijas, Čehijas un Ungārijas uzaicināšanu, kā arī atvērto durvju politikas definēšana kardināli maina Eiropas drošības situāciju. Šis pārmaiņas atspoguļo Eiropā notiekošos ģeopolitiskos procesus. Ņemot vērā resursu un līdzekļu klāsta ierobežotību, tikai skaidra politika attiecībā uz Eiropas centrālajām organizācijām ES un NATO dod kaut minimālu iespēju iespaidot sev vēlamā virzienā starptautisko notikumu gaitu. ES iestāšanās sarunas uzsāka ar Čehiju, Igauniju, Ungāriju, Poliju un Slovēniju, Latvija kopā ar Lietuvu, Rumāniju, Bulgāriju un Slovākiju pirmajā grupā netika iekļauta. Šeit jāatbild uz jautājumu, vai Latvija salīdzinājumā ar citām kandidātvalstīm iekšēji gatava iestāšanās sarunu sākšanai un vai politika attiecībā uz ES ir bijusi pietiekami skaidra un noteikta.

1.4.1. Eiropas Savienība

1991. gada 27. augustā Eiropas Kopiena viena no pirmajām atzina atjaunoto Latvijas neatkarību.⁷⁰ Svarīgi ir tas, ka lielākā daļa EK dalībvalstu nekad nebija atzinušas Baltijas valstu iekļaušanu PSRS sastāvā. Kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas ar EK ir noslēgti vairāki visai svarīgi līgumi.⁷¹ 1993. gadā sākās aktīvāks Latvijas un EK attiecību pilnveidošanas posms.⁷² 1993. gada aprīlī Kopenhāgenas konferencē

70. 1993. gada 1. novembrī, kad stājās spēkā Māstrihtas līgums par Eiropas Savienību, EK mainīja nosaukumu.

71. 1992. gada 1. janvārī Baltijas valstis tika iekļautas PHARE programmā, 1992. gada 11. maijā starp Latviju un EK tika parakstīts Līgums par tirdzniecību, komerciālo un ekonomisko sadarbību, kas nodrošināja vislielākās labvēlības režīmu tirdzniecībā. Līgums stājās spēkā 1993. gada 1. februārī. 1993. gada 8. janvārī tika parakstīts Aizņēmēja līgums starp EK un Latviju (Latvijas Banku) par 80 mlj. ekvju finansiālo palīdzību maksājumu bilances uzlabošanai 1992./93. gadā.

72. 1993. gada 30. martā Ministru Padome pilnvaroja Ārlietu ministriju lūgt EK uzsākt sarunas par Asociācijas jeb Eiropas līguma noslēgšanu. 1993. gada 2. jūnijā Jūrmalā triju Baltijas valstu vadītāji parakstīja kopīgu deklarāciju, kurā tika lūgts EK Padomei (*European Council*) iekļaut tās darba kārtībā jautājumu par asociācijas līguma noslēgšanu ar Baltijas valstīm. Tomēr EK Padomes Kopenhāgenas sanāksmē šādu lēmumu nepieņēma, bet uzdeva EK Komisijai sagatavot priekšlikumus par Brīvās tirdzniecības līguma (BTL) noslēgšanu ar Baltijas valstīm, bet jautājumu par Asociācijas līgumu neizskatīja. 1993. gada 27. augustā Baltijas valstu prezidenti pieņēma kopīgu paziņojumu par nostāju attiecībā uz EK. Tā paša gada 13. septembrī Tallinā triju valstu premjerministri parakstīja deklarāciju par BTL ar EK, nolemjot, ka katra valsts deklarācijai pievienos savu memorandu par BTL. Tā rezultātā ES Ārlietu ministru sanāksmē Briselē 1993. gada 20. decembrī tika papildināts mandāts ES sarunām ar Baltijas valstīm, ietverot izvērstu politiskā dialoga formulu.

par *Ekonomisko sadarbību Centrāleiropā un Austrumeiropā* Latvija paziņoja par savu mērķi iestāties EK. Par pirmo soli Latvija izvirzīja nepieciešamību noslēgt ar Kopienas asociācijas līgumu. Tādējādi Latvija darīja zināmu savu vēsturisko izvēli par iestāšanos Eiropas Savienībā. Lai panāktu iestāšanos ES, Latvijas Ārpolitikas koncepcijā uzsvērts, ka valdībai jāsaņemas valsts intereses ar kritērijiem, kādus potenciālajām dalībvalstīm izvirza ES – funkcionējoša tirgus ekonomika, privatizācija, noteikts ekonomikas attīstības līmenis pēc nacionālā kopprodukta apjoma uz vienu iedzīvotāju, noteikts valsts likumdošanas stāvoklis un spēja saskaņot nacionālo likumdošanu ar ES, minoritāšu tiesību respektē, noteikts sociālās aizsardzības līmenis, moderna nodokļu sistēma, pieņemami budžeta deficīta apjomi un spēja regulēt inflāciju, imigrācijas politika, robežu kontroles un vīzu režīma saskaņošana.⁷³ ES Ministru Padome 1995. gada jūnijā pieņēma "Balto grāmatu" likumdošanas saskaņošanai. Šajā dokumentā tiek precizētas prasības, kas Latvijai jāizpilda pirms uzņemšanas ES. Latvijas Ārpolitikas koncepcijā tās definētas sekojoši:

- brīvās tirdzniecības režīma veidošana ar ES un Eiropas ekonomiskās telpas (EET) valstīm,
- četru brīvību nodrošinājums attiecībā pret ES un EET valstīm, t.i., preču, pakalpojumu, kapitāla un darbaspēka kustības brīvība,
- ar tirdzniecību saistītās ES likumdošanas ieviešana Latvijā,
- vienota tirgus nosacījumu ieviešana Latvijā, to skaitā ar ES saskaņota tirdzniecības politika attiecībā pret trešajām valstīm.

Šo integrācijas nosacījumu īstenošanu bija paredzēts panākt: noslēdzot asociācijas līgumu ar ES; sakārtojot Latvijas ekonomisko sistēmu atbilstoši līgumam par EET, 1957. gada Romas līgumam un 1987. gada Eiropas vienotajam aktam, izpildot 1991. gadā noslēgtā Māstrihtas līguma nosacījumus.⁷⁴

Latvija jau ir pārvirzījusies uz priekšu minētās ārpolitikas ekonomiskās dimensijas realizēšanā. 1994. gada 24. maijā valdība apstiprināja programmu Latvijas integrācijai ES, kurā valdības institūcijām paredzēti ļoti konkrēti uzdevumi. Nedaudz vēlāk tika izveidots Eiropas integrācijas birojs, Eiropas integrācijas padome Ministru kabineta pakļautībā un Saeimas Eiropas lietu komisija. Asociācijas līgumā noteiktais Latvijas pārejas periods beidzas 1999. gadā. Līdz ar to sagatavoša-

73. LR ĀK, 13., 14. lpp. Līdzīgā veidā kritēriji formulēti ES padomes sanāksmē Kopenhāgenā 1993. gada jūnijā un ar papildinājumiem Esenē 1994. gada decembrī. Sk.: "Strategy for preparing Central and Eastern European countries for future accession to the European Union", *Europe*, Documents No. 1916.

nās darbs visās galvenajās jomās jāpabeidz līdz 1998. gada beigām. Lai efektīvāk spētu īstenot šīs integrācijas vadīšanas, plānošanas un koordinācijas funkcijas, 1996. gada novembrī valdība pieņēma Pirmo nacionālo programmu Latvijas integrācijai Eiropas Savienībā, 1997. gada oktobrī – Otro programmu, bet 1998. gada martā – atjaunoto Trešo nacionālo programmu ES tiesību un pienākumu kopuma pārņemšanai. Šāda strukturēta integrācijas procesa sagatavošana ir priekšnoteikums veiksmīgai integrācijas īstenošanai, jo, kā liecina Īrijas piemērs, pielāgošanās process var ilgt pat 16 gadus.⁷⁵ Līdz ar šiem soļiem nacionālā līmenī tiek ieviesta politiskā atbildība par integrācijas rezultātiem. Politiskā atbildība ir nepieciešams līdzeklis, lai novērstu klasisku integrācijas problēmu rašanos:

- nespēja intensificēt sakarus ar ES valstīm un skatīties pāri ekonomikas un politikas nacionālām robežām,
- nespēja veikt ekonomikas pielāgošanu, ietverot daudzslāņainas savstarpējās atkarības realitātes,
- nespēja pieņemt integrācijā ietvertu suverenitātes iegrožojumu.⁷⁶

Par atskaites punktu integrācijai ES tiek ņemtas trīs pamatprasības – kapacitāte (ieredņu skaits lēmumu īstenošanai), struktūras esamība un kompetence. Šo prasību ieviešana ir nepieciešama, lai izvairītos no Īrijas un Grieķijas ne visai veiksmīgās pieredzes. ES prasa pieskaņoties tās vienotai lēmumu pieņemšanas sistēmai jau ikdienas politikas līmenī.⁷⁷ Katrā ziņā Latvijai ir dots laiks, lai mācītos no citu valstu kļūdām un izvairītos no integrācijas neveiksmēm. Iekšpolitiski vienota griba un darbība ir tie priekšnoteikumi, kuri ļaus izpildīt integrācijas ES uzliktos pienākumus, lai baudītu ES dotās tiesības.

Latvijas ārpolitikas aktivizēšanās rezultātā 1994. gada 18. jūlijā Briselē tika parakstīts Latvijas un ES brīvās tirdzniecības līgums (BTL), kas stājās spēkā 1995. gada 1. janvārī. Noslēdzot BTL, Latvija ir spērusi

75. Īrijas pielāgošanās ES sākās 1957. gadā, bet uzņemšana notika 1973. gadā, nosakot pārejas posmu līdz 1978. gadam. Tas ir visilgākais no Eiropas industriāli mazāk attīstīto valstu integrācijas laika posmiem. Vēlāk, ES apstākļos, iri demonstrēja nespēju izturēt konkurenci visās tradicionālās saimniecības nozarēs.

76. K. Driever, "Closing the Gap: Ireland's Experience with Integration in the EC/EU". *Aussen Politik*, Hamburg, Vol. 45, 4/94, pp. 318319.

77. Turpat, 323., 324. lpp. Šeit kā Grieķijas integrācijas ES problēma tiek minēta vispārīga nespēja nacionālajā politikā ietvert ES dimensiju. Savukārt Īrijas problēmas ir bijušas mazefektīva lēmumu pieņemšanas sistēma, nespēja akceptēt politisko integrāciju un tās izraisītās sekas, nespēja formulēt nacionālo ekonomisko politiku.

pirmo soli, ieejot jaunu attiecību posmā ar Eiropas Savienību.⁷⁸ Šis līgums ir ekonomiski izdevīgs Latvijai, jo veicina tirdzniecisko apjomu un sakaru pārorientāciju no Austrumiem uz Rietumiem. Ar to tiek nodrošināti vienādi konkurences apstākļi. Latvijas preču brīvaka pieeja ES tirgum, radīts pamats tālākai tirdzniecisko sakaru atīstībai. Slēdzot BTL ar ES un citām industriāli attīstītām valstīm, tiek radīti priekšnoteikumi Latvijas ekonomiskās drošības pieaugumam. Tiek samazināta valsts vienpusēja tirdznieciskā un ekonomiskā atkarība no Krievijas monopola enerģijas un izejvielu piegādē, dažādots ārējās tirdzniecības eksporta un importa tirgus.

ES Padome 1994. gada 28. novembrī apstiprināja mandātu sarunām ar Latviju asociācijas līguma noslēgšanai. Tas tika parakstīts 1995. gada 12. jūnijā ES ministru Luksemburgas sanāksmē.⁷⁹ Vēl nesagaidot asociācijas līguma ratifikācijas procedūru izpildi, Latvija ieguva tiesības piedalīties asociētajam valstīm paredzētajā strukturētajā politiskajā dialogā.⁸⁰ Politiskais dialogs iecerets, lai:

- tuvinātu līgumslēdzēju pušu nostāju dažādos starptautiskos jautājumos, īpaši jautājumos, kas būtiski ietekme Latvijai un ES;
- nodrošinātu labāku sadarbību Eiropas Savienības CFSP jautājumos;
- veicinātu drošību un stabilitāti Eiropā.⁸¹

Politiskais dialogs ar līgumslēdzēju puši paredz nodibināt politiskas konsultācijas tādu starptautisko organizāciju kā ANO un EDSO ietvaros. Latvija iegust regulāru pieeju informācijai par ES aktivitātēm CFSP ietvaros, kā arī tiesības konsultēties drošības jautājumos.⁸² Tas nozīmē, ka ārpolitikas istenošanā Latvija lielākā mērā būs spiesta rēķināties ar ES nostāju arī tajā gadījumā, ja tā nesaskanēs ar Latvijas interesēm.

78. BTL ar ES ietver tikai tirdzniecību ar rūpniecības precēm un izejvielām. ES līdz ar līguma stāšanās spēkā atceļ ievērdmuitas tarifus, taču Latvijai ir četrus gadu pārejas posms. Īpaša vienošanās attiecas uz lauksaimniecības precēm, jo, pastāvot subsidēšanas politikai ES kopējās lauksaimniecības politikas (CAP) ietvaros, panākt brīvās tirdzniecības režīmu nav iespējams.

79. Lai līgums stātos spēkā, jānotiek tā ratifikācijai Saeimā, visu ES valstu parlamentos, kas ietilga līdz pat 1996. gada beigām.

80. *Europe Agreement Establishing An Association between the European Communities and their Member States and the Republic of Latvia*, Title II: Political Dialogue. Tā 6. pants paredz politisko dialogu ministru līmenī Asociācijas padomes ietvaros, vecāko amatpersonu un politisko direktoru līmenī; 7. pants parlamentāriešu līmenī ES Parlamentārās komitejas ietvaros.

81. Turpat, 4. pants.

82. Turpat, 6.2. pants.

1996. gadā Latvija sāka pievienoties ES kopējai politikai attiecībā uz situāciju dažādās valstīs, kā arī ES nostājai starptautiskajos līgumos, ES demaršos par reģionālajām krīzēm Bosnijā, Tuvajos Austrumos u.c.⁸³ Jāapzinās, ka zināma atteikšanās no suverenitātes, no atsevišķām interesēm būs Latvijas maksa par integrāciju ES. Par iespēju integrēties ES, kā arī NATO Latvijai jāatdod daļa no suverenitātes, atsakoties no tiesībām pieņemt vienpusēju politisku lēmumu, kas nav saskaņots ar pārējām organizācijas dalībvalstīm.

Taču Latvijas integrācija ES nav garantēta organizācijas pilnībā neatrīsināto iekšējo problēmu dēļ. ES nākotnes veidols šobrīd vēl ir neskaidrs. 1993. gada novembrī stājoties spēkā Māstrihtas līgumam, iezīmējās Eiropas Kopienas tradicionālais dzinējspēks – ekonomiskās intereses. Ar vienotā Eiropas tirgus izveidošanu izpalika gaidītie rezultāti – jauni dalībvalstu ekonomikas stimuli, pieaugošs nacionālo sabiedrību atbalsts EK institūcijām, kopienas nabadzīgāko un bagātāko valstu stāvokļa izlīdzināšanās. Paralēli sāka samazināties ES daļa pasaules tirgū, ko izraisīja Dienvidāzijas un Ķīnas ekonomiskās attīstības lēcieni, Austrumeiropas dempinga ietekme, kā arī izveidotā Ziemeļamerikas brīvās tirdzniecības zona. Gobālās konkurences pieaugums prasa Eiropas ciešu saliedētību, taču notika ieslīgšana ekonomiskā krīzē, atklājās kopienas strukturāli trūkumi, pieauga politiskas atšķirības starp Franciju, Vāciju un Lielbritāniju.⁸⁴ Pretrunas starp Eiropas lielvalstu galvaspilsētām saistāmas ar debatēm par ES nākotni. Parīze seko diržizisma principiem un ES Komisijas pārnacionālas sūtības idejai, Londona stingri pastāv uz liberālas tirdzniecības politikas un brīvā tirgus principiem, Bonna vēlas izveidot funkcionējošu ES bezrobežu ekonomisko sistēmu, kas balstītos uz vispārēju labklājību un spēcīgu Vāciju Eiropas centrā. 90. gados Eiropas lielāko valstu starpā teizīmējās zināmi līdzsvara meklējumi, kuros centrālā un reizē instrumentālā loma ir starptautiskām institūcijām. Krievija atbalsta EDSO lomas pieaugumu, lai, sabalansējot to ar NATO, nodrošinātu savu institucionālo ietekmi Eiropā, ASV atbalsta NATO kā transatlantiskās drošības balstu, Francija fokusējas uz

83. 1997. gadā vien Latvija pievienojās ES deklarācijām par pievienošanos CWC, par situāciju Albānijā, Irānā u.c.; demaršiem par incidentiem Bosnijā, CWC, BWC; kopīgiem paziņojumiem ANO un EDSO ietvaros par situāciju dažādās valstīs un cilvēktiesību jautājumos.

84. J. van Scherpenberg, "Crisis of the Economy – Crisis of the European Integration?", *Aussen Politik*, Vol. 44, 4/93, p. 315.

Eiropas lomas pieaugumu iepretim transatlantisko struktūru ietekmei. Lielbritānija turas pie NATO un autonomas RES, lai līdzsvarotu ES.⁸⁵

Šajā situācijā ES pieņem vēsturisko izaicinājumu – paplašināties. Uzņemot bijušās neitrālās valstis – Austriju, Somiju un Zviedriju, ES iegūst bagātu jaunpienācēju finanses reģionālajos un strukturpolitikas fondos, 1200 km garu tiešo robežu ar Krieviju, sarežģītāku lēmumu pieņemšanas gaitu un grūtāku kopējās politikas saskaņošanu. Jaunuzņemtās nav NATO dalībvalstis, taču tās vairs nebūtu jāuzskata par neitrālām valstīm, jo neitralitāte ir grūti savienojama ar integrāciju.⁸⁶ Ari Centrāleiropas un Baltijas valstis neitralitātes politiku ir atzinušas kā neatbilstošu esošajam starptautiskajam stāvoklim. Centrāleiropas un Baltijas valstis ir deklarējušas vēlēšanos integrēties ES, bet tās nebūt nesteidzas atstāt ciešāku savstarpējo integrāciju.⁸⁷ Ari pēc sarunu uzsākšanas ar pirmajām piecām Centrāleiropas un Baltijas valstīm starp šīm valstīm joprojām pastāv konkurence par kārtību, kādā tās varētu tikt uzņemtas ES. Austrijas, Somijas un Zviedrijas iestāšanās ES veicināja bailes no politiskas un ekonomiskas izolācijas, bet Centrāleiropas un Baltijas valstis vieno kopēja vēlēšanās ar iestāšanos ES iegūt netiešas drošības garantijas no labklājībā un drošībā dzīvojošā ES un NATO valstu kluba.

85. *After the Cold War: International Institutions and State Strategies in Europe, 1989-1991*, ed. by R. O. Keohane, J. S. Nye, S. Hoffman, 1993, p. 398. Starptautiskās organizācijas īpaši izmantoja Vācija, kuras galvenais uzdevums bija panākt apvienošanos ar VDR. Lai to īstenotu, šis jautājums ar ASV tika kārtots NATO ietvaros, ar Franciju EK, ar PSRS solot atbalstu EDSA.

Sk.: "While Rejecting the Idea of A European Army, Douglas Hurd says The WEU Must Be Able to Act", *Europe*, No. 6431, 2 March 1995. Britu ārlietu ministrs D. Hērds uzskata, ka RES jānostiprina, lai eiropieši spētu risināt reģionālos konfliktus.

86. Austrija, Zviedrija un Somija ir apmierinājušas ar novērotajās statusu RES, neviena no trijām valstīm nav izteikusi vēlēšanos pievienoties NATO. Abas Skandināvijas valstis vēl neseno nereti ir paidušas negatīvu attieksmi pret dalību NATO. Tai pašā laikā Somija oficiāli ir nepievienojusies valsts, Zviedrija – militāri nepievienojusies miera laikā, lai spētu uzturēt neitralitāti konflikta gadījumā. Austrijā neitralitāte joprojām ir ierakstīta valsts konstitūcijā. Dalība ES, īpaši CFSP un EAPC, liecina, ka šīs valstis praktiskajā ārpolitikā atsakās no neitralitātes.

87. Triju Baltijas valstu sadarbība nav sasniegusi vēlamo līmeni, ir vērojams Višegrādas grupas kā politiskas vienības vājums, neskatoties uz noslēgto CEFTA. Šādu tendenci var skaidrot ar to, ka CAEV primārā interese ir integrācija ES. No otras puses, pastāvēja bailes, ka cieša CAEV savstarpējā integrācija varētu izrādīties par alternatīvu ES.

Sastopoties ar paplašināšanās izaicinājumu, ES atklājas trīs Eiropas integrācijas procesu traucējošu problēmu loki – institucionālo reformu nepieciešamība, CFSP nostiprināšana un Eiropas Monetārās savienības izveidošana. Šie jautājumi tika izskatīti 1996. gada starpvaldību konferencē un iekļauti Amsterdamas līgumā. Jauninājumi šajā līgumā ir ne vien izveidot EMS 1999. gadā, lai iegūtu reālu pamatu tālākai Eiropas vienotībai, bet arī nodrošināt politiskas savienības izveidošanas priekšnosacījumus.⁸⁸ Eiropas integrācijas nākotni nosaka nevis ES CFSP vai RES liktenis, bet gan ES kā politiskas savienības izveidošana un tajā dominējošās starpvalstu attiecības – starpvaldību (*intergovernmental*) vai federālas.⁸⁹ Pretējā gadījumā iespējams nonākt līdz fragmentētai Eiropai, kur attiecības noteiks spēka līdzsvars starp Parīzi, Bonnu, Londonu un Maskavu.

Paplašināšanās jautājumā ES ietvaros nav vienprātības, taču ar zināmām atkāpēm ES gatavība uzņemt asociētās valstis tika izteikta ES Esenes sanāksmē 1994. gada decembrī.⁹⁰ ES dilemma slēpjas jautājumā, kā savienot integrācijas padziļināšanu ar paplašināšanu. ES valstu nacionālās intereses atšķiras – Francija akcentē ES Dienvidu reģiona attīstību un sociāli drošu Eiropu, Vācija prasa Centrāleiropas valstu uzņemšanu un ES iekšējo barjeru likvidēšanu, Lielbritānija nevēlas pārnacionālas ES izveidi, cenšoties balansēt franču un vācu intereses. Drošības ambīciju vārdā Francija ir ieinteresēta nostiprināt Rietum-

88. J. van Scherpenberg, "Crisis of the Economy – Crisis of the European Integration?", p. 325. ES eroziju, pēc Jensa van Šarpenberga domām, rada asimetrija, ko nosaka negatīvās integrācijas pārākums pār pozitīvo vienotā tirgus līmeni; līdzsvara trūkums starp likumdošanas un izpildvaru; demokrātijas trūkums, kas izraisa tālākas integrācijas leģitimitātes trūkumu. Atrisinājums ir likvidēt ES nevienādību. Amsterdamas līgumā tiek ietvertas jaunas līguma normas par ES kopējo robežu izveidi, tieslietu sistēmas nostiprināšanu, sadarbību drošības jautājumos un ES līguma papildināšanu ar Sociālo hartu, kas vērsta uz savienības pilsoņu nodarbinātības un labklājības līmeņa izlīdzināšanu.

89. A. D. Rotfeld, "Europe: the multilateral security process", *SIPRI Yearbook*, 1995, p. 268.

90. Kā ES ārpolitikas uzdevumi Esenē tika definēti: radīt institucionālus priekšnosacījumus CAEV uzņemšanai, ko paveica 1996. gada starpvaldību konferencē, sagatavot asociētās valstis pievienošanās aktam. Taču tajā laikā tas nozīmēja, ka CAEV uzņemšana tiek atlikta, tā kļūst atkarīga no starpvaldību konferences lēmumiem, ES nodrošinās pret integrācijas līmeņa samazināšanos ar Centrāleiropas valstu uzņemšanu. Sk.: A. D. Rotfeld, "Europe: the multilateral security process", p. 282.

eiropas drošības lomu ar stiprinātu RES un pārnacionālu ES, lai saturētu Vācijas un nezaudētu savu identitāti.⁹¹ Vācija vēlas likvidēt Eiropas nākotni apdraudošo drošības vakuumu Centrāleiropā, panākt ES kā federālas valsts tipa savienības izveidi un atrast veidu, kā sekmīgi sadarboties ar Krieviju.⁹² Šādā situācijā nav iespējams izvairīties no zināmas spriedzes starp ES Dienvidu un Ziemeļu reģiona interesēm. Ne velti pastāv teiciens, ka ES nekas nenotiek, kamēr par to nav vienojusies Francija un Vācija. Pēdējo gadu laikā notikušas vairākas Širaka un Kola galotņu tikšanās, tai pašā laikā, 1997. gada oktobrī, Francijas un Krievijas prezidentu tikšanās laikā dzima ideja par ikgadējām trispusējām Francijas, Krievijas un Vācijas galotņu sanāksmēm. Lielvalstu attiecībās starp multilaterālismu un bilaterālismu parādās jauns attiecību veids – trispusējās attiecības.⁹³

Interesu pretunas ES jautājumā veicina dažādu Eiropas nākotnes viziju rašanos. Viena no tām – par koncentrisko loku Eiropu – izveidojās 90. gadu sākumā. Saskaņā ar to Eiropas centrā tiek novietota ES, kurai sekotu EBTA valstu loks, tālāk Centrāleiropas un Austrumeiropas valstis un NVS. Izzūdot EBTA organizācijai un nostiprinoties bijušas Austrumeiropas orientācijai uz ES, ko papildina NVS nespēja izveidot funkcionējošu sistēmu, šāda ideja kļūst neaktuāla. 1994. gadā Francija ne daudz mainītā formā atdzīvināja koncentrisko loku doktrīnu. Tiek piedāvāta tēze par trim koncentriskiem lokiem, kas ļautu izvairīties no pretrunas starp ES paplašināšanu un integrācijas padziļināšanu.⁹⁴ Šī doktri-

na tiek dēvēta par dažādu ātrumu Eiropu, kura teorētiski vēlāk saplūstu divās vai vienā valstu grupā. Visai līdzīgs ir priekšstats par dažādās ģeometrijas (*variable geometry*) Eiropu, kurā ES veidotu federāli organizēts kodols.⁹⁵ Šīs idejas savu aktualitāti šobrīd daļēji ir zaudējušas, jo acimredzot ar EMS izveidi 1999. gadā visas ES valstis nekļūs par EMS locekļiem, piemēram, Lielbritānija ārpolitisku iemeslu dēļ vai Zviedrija iekšpolitiskā atbalsta trūkuma dēļ, vai prasībām kvalificēties nespējīgā Grieķija.

Viens no aktuālajiem jautājumiem, kas ES bija jāatrisina vēl pirms Luksemburgas tikšanās, ir šāds – kā praktiski realizēt organizācijas paplašināšanu. Vai sarunas sākt vienlaicīgi ar visām 11 kandidātvalstīm, tās nediferencējot, vai sarunas sākt ar valstu grupu vai arī uzaicināt visas kandidātvalstis uz galotņu tikšanos, bet sarunas par uzņemšanu sākt tikai ar dažām, kamēr atlikušās valstis, pastāvot iespējai piedalīties kopējā paplašināšanas politiskajā procesā, netiktu izolētas. 1997. gada jūlijā Eiropas Komisija publicēja atzinumus par kandidātvalstu gatavību iekļauties ES. Lai gan EK atzinums par Latvijā veikto reformu gaitu kopumā bija pozitīvs, tomēr Komisija nerekomendēja ES Padomei uzsākt iestāšanās sarunas (starpvaldību konferenci) ar Latviju. Sarunu iesākšanai komisija rekomendēja Čehiju, Ungāriju, Poliju, Slovēniju un Igauniju, bet Latvija, Lietuva, Rumānija, Bulgārija un Slovākija tika uzaicināta iesaistīties kopējā sarunu procesā. Decembrī Luksemburgā notikušajā ES Padomes sēdē tika pieņemti daudzi Eiropas integrāciju ietekmējoši lēmumi. Viens no tiem – par Eiropas konferences dibināšanu Londonā 1998. gada martā, uz kuru tika aicinātas visas 11 kandidātvalstis. Izvēlētais paplašināšanas risinājums – Eiropas konference – ir mehānisms, ar kura palīdzību iesaistīt visas kandidātvalstis, nevienai neradot politiskas izolācijas sajūtu, kaut arī praktiskas iestāšanās sarunas tiks sāktas tikai ar pirmo piecu valstu grupu.

Šis Luksemburgas lēmums, no vienas puses, nozīmē to, ka neviena no kandidātvalstīm nav sapņusī negatīvu slēdzienu par iespējamu dalību ES, bet, no otras puses, tika atzīts, ka neviena no kandidātvalstīm pilnībā neizpilda iestāšanās kritērijus. Konference kā paplašināšanas risinājums ietver politisku kompromisu, jo apliecina visu kandidātvalstu piederību Eiropai. Uz kompromisa lēmumu norāda arī piecu uz aktīvajām iestāšanās sarunām uzaicināto valstu reģionālā piederība tri-

91. P. Schmit, "French Security Policy Ambitions", *Aussen Politik*, Vol. 44, 4/93, p. 338.

92. "Reflections on European Policy, Document of the CDU/CSU Parliamentary Group in the German Parliament on the Future of European Unification", *Europe Documents*, No. 1895/96, 12 September 1994. Šāda nostāja definēta CDU/CSU valdošajā blokā. Sk.: "Fifteen Envisage Non-Aggression Pact and Request Political Consultation between NATO and Russia", *Europe*, No. 6444, 21 March 1995. ES ārlietu ministru sanāksmē 1995. gada 19. martā Karkasonā 15 valstu ministri apstiprināja nodomu uzsākt konsultācijas par līguma, hartas vai vienošanās sagatavošanu ar KF speciālo attiecību kontekstā. Tāpat tika noteikti priekšnoteikumi, lai noslēgtu pārejas posma līgumu (*Interim Agreement*) ar Krieviju.

93. Kontinenta jaunais "trijnieks": Krievija, Vācija, Francija//Diena. – 14. okt.

94. Pirmo loku jeb stingru federālu kodolu veidotu ekonomiski organizētais ES valstu grupējums (vienotais tirgus, CFSP, EMS, vienota industriālā un likumdošanas sistēma). Otro koncentrisko loku veidotu atlikušo ES valstu grupa (strukturālas saites monetārā un militārā limenī, dalība RES un militāra integrācija). Ārējo loku veidotu valstis, kuras nav un vēl kādu laiku nebūs ES dalībvalstis – Centrāleiropas un trīs Baltijas valstis (Stabilitātes pakta valstis, ar kurām ES uztur drošības saites EDSO). Sk. E. Baladūra interviju franču laikrakstam "Figaro" 1994. gada 30. augustā.

95. ES kodolā sākotnēji ietilptu Vācija, Francija, Beniluksa valstis un varbūt arī Dānija. Tiek paredzēta iespēja uzņemt citas valstis, tām izpildot nepieciešamos priekšnoteikumus. Sk.: "Federal Trust: The IGC Will Have to Find A Way of Making Variable Geometry Acceptable", *Europe*, No. 6424, 20–21 February 1995.

jiem Eiropas reģioniem – Centrāleiropai, Baltijai un Balkāniem. Ar NATO lēmumu Madridē par Polijas, Čehijas, Ungārijas uzaicināšanu iekļauties aliansē un Vācijas stingro atbalstu šim valstīm krasī samazinājās iespēja par to neiekļaušanu grupā, ar kuru ES uzsāk iestāšanās sarunas. Slovēnija un Igaunija pārstāv divus Eiropas subreģionus – bijušo Dienvidslāviju, respektīvi, Balkānu valstis, un Baltiju, respektīvi, trijas Baltijas valstis, vairākums no kurām dažādu iemeslu vadītas vēlas kļūt par ES dalībvalstīm. ES bija svarīgi ar pieņemto paplašināšanas risinājumu nosūtīt politiski skaidrus un pozitīvus signālus divu Eiropas nākotnei aktuālu reģionu valstīm. Sarunu uzsākšana ar Slovēniju dod motivāciju arī citām bijušās Dienvidslāvijas valstīm, piemēram, Horvātijai, censties pēc iespējas ātrāk sakārtot savu *pagalmu* vai noregulēt situāciju reģionā, tuvākā vai tālākā nākotnē redzot dalības iespējas ES. Attiecībā uz Baltijas valstīm bija svarīgi nosūtīt politisku signālu, ka arī bijušās PSRS valstīm pastāv iespēja integrēties Eiropā. Neviens no Baltijas valstīm Madridē netika uzaicināta iekļauties NATO, kaut gan baltiešu drošības vajadzības ir pamatojamas gan vēsturiski un politiski, gan ekonomiski un militāri. Igaunijas kā vienīgās no Baltijas valstīm uzaicināšana sākt iestāšanās sarunas ES novērsa iespējamās *dubultā noraidījuma* negatīvās sekas. Ar lēmumu par sarunu uzsākšanu ar Slovēniju un Igauniju ES nosūtīja nepārprotamus signālus par Baltijas un Balkānu reģionu atrašanos to interešu lokā, bet Eiropas konferences risinājums ļāva visām kandidātvalstīm politiski apliecināt iespēju iekļauties Eiropas Savienībā tuvākā vai tālākā nākotnē.

Kādas ir Latvijas izredzes situācijā, kurā pastāv vēl daudz neatrisinātu jautājumu. Eiropas konference kā paplašināšanas mehānisms Latvijai nozīmē dalību procesā, taču iestāšanās sarunas pagaidām vēl netiks uzsāktas. Taču šajā sakarā Luksemburgā tika pieņemts Latvijai daudz svarīgāks lēmums, kas visām kandidātvalstīm nosaka identisku pievienošanās procesa pārskata procedūru. Katrā kandidātvalstī 1998. gada aprīlī tiek uzsākts ES likumdošanas salīdzināšanas process (*Acquis screening*), kas nozīmē likumdošanas harmonizācijas vienlīdzīgu izvērtējumu gan pirmās, gan otrās grupas valstīm. Kandidātvalsts stāvokļa vērtējums tiks apkopots ikgadējā Progresā ziņojumā. Šāds Komisijas ziņojums ļauj ne vien apzināt sasniegumus un trūkumus integrācijas procesā ES, bet arī dod pamatu ES Padomei pieņemt lēmumu par iestāšanās sarunu uzsākšanu ar Latviju. Šis ir viens no Latvijai būtiskākajiem elementiem Luksemburgas lēmumos par paplašināšanu, jo tas vismaz teorētiski paredz apdzišanas mehānismu. Neatbildēts paliek jautājums, vai šāda pievienošanās pirmajai grupai notiks praktiski. Tādēļ viens no svarīgākajiem Latvijas ārpolitikas īstermiņa uzdevumiem ir panākt, lai

tieši Latvija tuvākajā laikā tiktu uzaicināta sākt starpvaldību konferenci par iestāšanos Eiropas Savienībā. Šajā situācijā Latvijai ir ļoti būtiski, kad ES varētu nonākt līdz jautājumam par iestāšanās sarunu uzsākšanu ar kādu no otrās grupas valstīm. Ja Latvija arī sasniegtu kādas pirmās grupas valsts līmeni likumdošanas saskaņošanas un ekonomikas attīstības jomās, tomēr jāsaprot, ka ES Padomes lēmums būs politisks pēc būtības. Lēmuma pieņemšanu nosaka ne vien abstrakts ekonomisko rādītāju salīdzinājums, bet arī politiskā griba.

Asociācijas līgums negarantē uzņemšanu ES, jo Latvijas dalību tajā nosaka valsts spēja izpildīt dalības kritērijus, labklājība, ekonomiskā izaugsme un ES valstu politiskā griba. Latvijas dalība ES joprojām ir atklāts jautājums. Ievērojot mūsu ģeopolitiskās realitātes, ir interesanti, ka Krievija pagaidām vēl nav izteikusies pret Latvijas iespējamo dalību ES, lai gan asi vērsusies pret tās mērķi integrēties NATO. Jādomā, ka Krievija netic Latvijas integrācijai ES pārrēdzamā nākotnē. Taču, no otras puses, Krievija ir ieinteresēta attiecību intensifikācijā ar ES kā tās svarīgāko tirdzniecības partneri. Kopēja ES un Krievijas robeža tikai veicinātu tirdzniecisko, ekonomisko attiecību pilnveidošanos Eiropas kontinentā. Katrā ziņā Krievijā ES netiek identificēta ar draudiem, jo ES tiek uztverta kā reģionāla ekonomiska sistēma un paradoksālā kārtā nereti pielīdzināta NVS. Krievija tomēr ir ķērusies pie ietekmes nodrošināšanas instrumenta – ekonomiskiem līdzekļiem, lai, bremzējot Latvijas tirdznieciskos un ekonomiskos sakarus, varētu apdraudēt mūsu spējas izpildīt ES integrācijas prasības.⁹⁶ Krievijai laika gaitā varētu rasties vēl papildu iebildumi pret Latvijas uzņemšanu ES, jo tas nozīmētu neatgriezenisku integrāciju citā ekonomiskajā un arī politiskajā sistēmā.

Ja Baltijas valstis strauji izpilda ekonomiskos kritērijus dalībai ES, tad politiski šo valstu uzņemšana ir vieglāk realizējama nekā citu daudz lielāku Centrāleiropas valstu uzņemšana.⁹⁷ Latvijas ārpolitikā ES tiek identificēta kā ekonomiska un politiska sistēma, kas piedāvā netiešās drošības garantijas. Alternatīva atrodas ģeogrāfiski pretējā virzienā –

96. *Программа защиты интересов и поддержки этнических россиян, проживающих за пределами Российской Федерации*, kas arī pieminēta 1994. gada 24. februāra KF prezidenta B. Jeļcina programmatiskajā vēstījumā Federālajā Sapulcē – *Об укреплении Российского государства: Основные направления внутренней и внешней политики*.

97. Baltijas valstis ir teritoriāli mazas ar 8 mlj. iedzīvotāju, atrodas izdevīgā ģeopolitiskajā situācijā, to ekonomiskie rādītāji ir konkurētspējīgi ar citām CAEV. Asociēto valstu starpā Rumānija, Bulgārija un daļēji Polija ekonomiski ir mazāk mobilas nekā Baltijas valstis, to lielais iedzīvotāju skaits prasa vairāk resursu sekmīgai integrācijai ES.

Neatkarīgo Valstu Sadraudzībā. Taču nevis NVS, bet gan ES ir noteicošā loma nākotnes Eiropas drošības modeļa veidošanās procesā. ES pilda ar drošību saistītas funkcijas, nesot atbildību par Eiropas valstu kopā saturēšanu un veic magnēta funkcijas *tuvojās ārzemēs* – Centrāleiropas un Baltijas valstīs.⁹⁸ Drošības apsvērumi noteica arī Somijas straujo lēmumu par iestāšanos ES. Līdzīgi kā Somijai, arī Latvijai ES dotu iespēju līdzsvarot Krievijas ietekmes radīto risku ierobežojumu, tādēļ drošības meklējumi liek klauvēt tieši pie šīm durvīm.

1.4.2. NATO, Ziemeļatlantijas Sadarbības padome, Eiroatlantiskās Partnerības padome un Rietumeiropas Savienība.

Dīpolu pasaules sagrūvums kļuva par realitāti, pašlikvidējoties Varšavas līguma organizācijai un sabrūkot Padomju Savienībai. Reaģējot uz jauno situāciju, NATO izveidoja Ziemeļatlantijas Sadarbības padomi (NACC) kā organizāciju uzticības veicināšanai ar jaunajiem partneriem.⁹⁹ NACC ir vēl viena konferences tipa organizācija ar neskaidru darba uzdevumu lauku. NACC piedāvā regulāru dialogu ar alianses valstīm, taču Centrāleiropas un Baltijas valstīs NACC vairāk vērtēja kā iespēju risināt savas problēmas un tuvināties aliansei. Piemēram, Latvija NACC centās risināt KF karaspēka izvešanas jautājumu.¹⁰⁰ Jau 1992. gada Latvijas ārpolitikas vadlīnijās fiksēta Latvijas politika attiecībā uz šo organizāciju, novērtējot dalībvalsts statusu NACC kā tuvināšanās iespēju NATO. Šādas idejas aizvien nostiprinājās 1993. gada laikā, kad atsevišķas Centrāleiropas valstis atklāti deklarēja vēlēšanos iestāties alianšē. Tolaik izveidojās trīs pieejas NATO paplašināšanās jautājumā – to neatbalstīja Lielbritānija, pozitīvi izteicās Vācija, bet Francija runāja par pārējas fāžu definēšanu un modificētām attiecībām asociācijas vai citā sta-

tusā.¹⁰¹ NATO galvenais balsts ASV neizteicās par labu nevienai no minētajām pozīcijām. Svārstīšanās beidzās ar to, ka 1994. gada 11. janvārī NATO pēc ASV ierosinājuma ieinteresētajām valstīm piedāvāja iniciatīvu *Partnerattiecības mieram* (PfP). Ar šo brīdi alianse ieguva jaunu funkciju – kolektīvas aizsardzības struktūra sāka nodarboties ar dalībvalstu kolektīvu drošības veicināšanu. Taču šeit iezīmējas pretruna starp alianses aizsardzības pamatuzdevumu un EDSO reģiona valstu kolektīvās drošības veicināšanas uzdevumu, kas satur risku NATO transformācijai no kolektīvās aizsardzības uz kolektīvās drošības struktūru.¹⁰²

Centrāleiropas un Baltijas valstis ar iestāšanos alianšē vēlas iegūt drošības garantijas. Līdz ar PSRS sabrukumu starptautiskajā sistēmā izzuda tiešas agresijas iespēja, tādēļ militāri draudi kā vadmotīvs orientācijā uz NATO nav aktuāli. Taču daudziem Centrāleiropas un Baltijas valstu politiķiem draudi nacionālajai drošībai pastāv uztveres līmenī, kas arī nosaka stratēģisko orientāciju uz NATO. Dziļākajā būtībā Centrāleiropas un Baltijas valstis grib pievienoties NATO tieši to pašu iemeslu dēļ, kuru dēļ esošās NATO valstis vēlas palikt un saglabāt šo organizāciju.

Sākotnēji Centrāleiropas un Baltijas valstis PfP iniciatīvu uzņēma ar entuziasmu, un šīs valstis steidzās parakstīt PfP programmas pamatdokumentu. Latvija PfP iekļāvās 1994. gada 14. februārī, paziņojot, ka pievienošanās aliansei ierosinātajai programmai ir pirmais solis ceļā uz pilntiesīgu dalību NATO. Jau 1994. gada 18. jūlijā Latvija NATO iesniedza sadarbības priekšlikumu dokumentu, kas radīja pamatu individuālās partnerattiecību programmas izstrādāšanai. Īstenojot PfP uzdevumus, Latvijas bruņotajiem spēkiem jāapgūst NATO standarti un jāsasniedz savietojamība, kas ir priekšnosacījums perspektīvai dalībai alianšē. Tai pašā laikā partnerattiecību plānošanas un pārskata procesā izkristalizēsies tās valstis, kuru uzņemšana NATO ir visreālākā no praktiskā viedokļa. Veicot militāro struktūru izveidi, organizējot apmācību procesu, sasniedzot savietojamu vadības, apmācību, kontroles sistēmu un bruņojumu, PfP valstis tiek radīta NATO standartiem atbilstoša militārā struktūra. No praktiskā viedokļa šādas identiskas militārās struktūras integrācija NATO militārajā struktūrā prasa vienīgi politisku lēmumu pieņemšanu, ko krīzes situācijā iespējams izdarīt bez kavēšanās un liekiem zaudējumiem. PfP dod gan konstruktīvas sadarbības iespējas ar

98. EK Padome 1989. gada jūlijā Parīzē uzņēma vēsturisku atbildību, kļūstot par primāro daudzpusējo organizāciju, kas atbalsta un nodarbojas ar makroekonomiskajām reformām bijušajā Austrumēropā. Pastāv viedoklis, ka tieši ES disciplinē Centrāleiropas un Baltijas valstis, liekot atteikties no nacionālisma tendencēm politikā. Kā piemērs nereti tiek minēta civilizētā Čehoslovākijas sadalīšanās 1993. gadā.

99. 1997. gadā ārlietu ministru Sintras (Portugāle) tikšanās laikā NACC tika pārdevēta par EAPC (*Euro-Atlantic Partnership Council*).

100. 1993. gada 3. decembrī un 1994. gada 10. jūnijā NACC ministru sanāksmēs tika panākts, ka šo tikšanos noslēguma dokumentos ir uzsvērtā nepieciešamība izvest KF karaspēku no Baltijas valstīm.

101. A. Д. Ротфельд, "Европа: К новому региональному режиму безопасности. "Международная безопасность и разоружение", *Ежегодник СИПРИ 1994*, 1994, с. 122.

102. S. Cowper-Coles, "From Defence to Security: British Policy in Transition", *Survival*, Vol. 36, No. 1, Spring 1994, p. 148.

NATO, gan iespēju panākt militāro struktūru savietojamību, taču nedod garantijas uzņemšanai aliansē.

Latvijas Ārpolitikas koncepcijā uzsvērts, ka Latvija izmantos visas iespējas, lai kūtu par pilntiesīgu alianses dalībvalsti. Latvija atbalsta tādu NATO paplašināšanu, kas jebkurā tās stadijā palielinās, nevis samazinās Latvijas drošību. Taču jāapzinās, ka tuvākajā laikā uzņemšana NATO nav reāla, tādēļ visā pilnībā jāizmanto tās iespējas, ko piedāvā PĪP un EAPC.¹⁰³ Ārpolitikas koncepcijā minēto drošības interešu mērķis ir veicināt visu esošo un perspektīvo dalībvalstu savstarpējo uzticēšanos, sekmēt kopdarbību miera uzturēšanas operāciju veikšanā, glābšanas operācijās un humānās palīdzības piegādē.¹⁰⁴ EAPC tieši nepiedāvā garantētu iespēju drošības nostiprināšanai, bet PĪP piedāvā vienīgi militārās sadarbības iespējas.¹⁰⁵ Vēsturiska iespēja piedalīties NATO vadītos miera nodrošināšanas spēkos Bosnijā un Hercegovinā (IFOR) radās pēc Deitonas vienošanās noslēgšanas. Latvijas 40 karavīru vienības un BALTBAT rotas piedalījās IFOR bija pirmais mūsu militāro spēju pārbaudījums starptautiskajā arēnā. Veiksmīgā Latvijas karavīru misija Bosnijā un Hercegovinā apliecināja, ka Latvija spēj iesaistīties Eiropas drošības problēmu risināšanā. Mūsu dalībai IFOR bija nenovērtējama politiskā nozīme, kas apliecināja ne vien Latvijas atbildību par Eiropā notiekošo, bet praktisku gatavību dot savu ieguldījumu NATO vadītajās miera nodrošināšanas operācijās.

Svarīgu lēmumu NATO pieņēma 1995. gada 5. decembrī, kad tika pabeigts pētījums par alianses paplašināšanos. Ziemeļatlantijas padome, atbildot uz Centrāleiropas un Baltijas demokrātisko valstu vēlmēm, savā dienas kārtībā oficiāli iekļāva jautājumu par jaunu dalībvalstu uz-

103. EAPC kā daudzpusējs konsultāciju forums partnervalstīm piedāvā:

- tiešu politisku attiecību nodibināšanas iespēju ar NATO, to skaitā dažāda apjoma konsultācijas, balstoties uz individuālās PĪP sadarbības ietvaros noteikto pašdiferencācijas līmeni un prasībām,
- pastiprinātu dalību lēmumu pieņemšanā tajās jomās, kurās partnervalsts ir iesaistījusies, to skaitā NATO vadītajās miera nodrošināšanas (*peace-support*) operācijās,
- paplašināta mēroga dalību un konsultācijas tādās NATO jomās kā križu vadīšana, reģionālie jautājumi, ieroču kontrole, starptautiskais terorisms, aizsardzības plānošana, aizsardzības politika, budžets, kodoldrošība, civilā aizsardzība u.c.

Sk.: *NATO Review*, No. 4, July–August 1997.

104. LR ĀK, 15. lpp.

105. EAPC un PĪP ir iesaistījušās gandrīz visas NVS valstīs, un šādā gadījumā ne EAPC, ne arī PĪP nedod tiešas drošības garantijas, vienīgi drošības stiprināšanas iespējas.

ņemšanu. Pieņemot šo principiālo nostāju, NATO paziņoja, ka paplašināšanās process bus pakāpenisks un caurskatāms. Alianses paplašināšanas mērķis ir unikāla iespēja, neatjaunojot vecās dalījuma līnijas, palielināt drošību un stabilitāti Eiroatlantijas reģionā.¹⁰⁶ Taču jaunas dalībvalstis ne tikai baudīs Vašingtonas līguma tiesības, bet būs spiestas pieņemt noteiktas saistības, ievērot alianses politiskās vadlīnijas, iekšējo procedūru. Katras valsts vēlēšanās un reālas spējas ievērot šīs saistības būs noteicošais faktors alianses kolektīvajā lēmumā par to, vai aicināt valsti pievienoties NATO. Liela loma šajā lēmumā būs noteiktu kritēriju izpildei, piemēram, etnisko un teritoriālo strīdu risinājums. Domājot par dalību NATO, ir jāreķinās ar uzņemšanas kritērijiem, kaut arī tie ir definēti vispārīgā veidā un visai neskaidri.¹⁰⁷ Vispārīgie uzņemšanas kritēriji aliansei formāli atstāj brīvas rīcības iespējas izlemšanā. Pretējā gadījumā kritērijus ātrāk var izpildīt tā valsts, kuru uzņemt ir ģeopolitiski sarežģītāk, kuras kārtā nāks vēlāk vai nekad. Kopš 1996. gada NATO sāk gan iekšēju, gan ārēju transformāciju, kas, pēc ģenerāļsekretara H. Solanas vārdiem, noris četros virzienos: iekšēja pārstrukturizācija, lai spētu veikt Bosnijas tipa miera nodrošināšanas operācijas; PĪP attīstīšana; divpusējo attiecību formalizēšana ar Krieviju; sagatavošanās paplašināšanai. Alianses adaptācija jaunajai situācijai iezīmēja pašu galveno NATO mērķi – aizsardzība pret nestabilitāti, jo ar 1997. gada maijā noslēgto NATO un Krievijas savstarpējo attiecību, sadarbības un drošības pamataktu gan Krievija, gan NATO atzina, ka neuzskata viena otru par pretiniekiem. 7. jūlijā Madridē NATO valstis lēma par Eiropas tālāko drošību tieši ietekmējošiem jautājumiem – alianses paplašināšanas politiku un jaunu valstu uzņemšanu. Jau pirms kāda laika kļuva skaidrs, ka NATO paplašināšana notiks jebkurā gadījumā. Krievijai nekā cits neatlika, kā piekrist aliansei un sēsties pie

106. G. Moltke, "NATO moves towards enlargement", *NATO Review*, January 1996, pp. 3-4.

107. Uzņemšanas kritēriji ir sādi:

- demokrātiska iekārta un brīvā tirgus ekonomika,
  - ģeogrāfiska robežu saskare ar NATO valstīm (to min Z. Bžezinskijs), kas gan ir visai apstrīdams kritērijs, jo, piemēram, Turcija un Grieķija nebūt neatrodas tuvu citām alianses valstīm. Protams, var iebilst, ka minētajām valstīm aukstā kara laikā bija stratēģiska nozīme un tāda ir arī tagad. Taču arī šis arguments ir diskutējams, jo Baltijas valstis stratēģiski ir daudz nozīmīgākas nekā, piemēram, Ungārija vai Rumānija,
  - labas kaimiņattiecības, etnisko un teritoriālo konfliktu atrisinājums,
  - civilā kontrole pār militārajām struktūrām,
  - drošības politikas un militārā budžeta atklātums.
- Sk.: Turpat. – 4. lpp.

sarunu galda par NATO un Krievijas pamataкта noslēgšanu. Krievijas valdības nervozā attieksme pret alianses paplašināšanu, uzkurinātā atmosfēra un āziotāža spieda domāt par politiskās sejas saglabāšanu. Krievija ar NATO gribēja panākt juridiski saistošu līgumu jeb vienošanos, kurā krievi vēlējas ierobežot militārās infrastruktūras izvietojumu jaunuzņemtajās valstīs; panākt garantijas, ka alianses turpmāka paplašināšana nenotiks vispār; iegūt zināmas lēmumu pieņemšanas tiesības jaunizveidotās NATO un Krievijas padomes ietvaros. Tomēr Krievijai nācās atteikties no savām prasībām un dot koncesijas, lai vienošanās ar NATO tiktu noslēgta vēl pirms Madrides NATO galotņu tikšanās. Pretējā gadījumā krieviem trūktu diplomātiskas atkāpšanās iespējas, pirms NATO uzaicināja pievienoties Poliju, Čehiju un Ungāriju. Šīs trīs valstis nav vienīgās Centrāleiropas un Baltijas valstis, kuru ārpolitiskajā darbībā integrācija NATO joprojām ir viens no galvenajiem mērķiem. Līdz Madridē politiskajās debatēs tika minētas pavisam astoņas kandidātvalstis: Polija, Čehija, Ungārija, Latvija, Lietuva, Igaunija, Rumānija un Slovēnija. ASV bija gatavas uzņemt poļus, čehus un ungārus. Šo triju valstu uzņemšana NATO vislielākā mērā bija arī Vācijas interesēs, Rumānijai vislielāko atbalstu izteica Francija un Itālija. Stingru atbalstu triju Baltijas valstu uzņemšanai izteica Islande un Dānija, bet ASV visciešāk uzstāja pieņemt atvērto durvju politiku, kas dotu pirmajai vilni neuzņemtajām valstīm iespēju pievienoties vēlāk. Madridē no astoņām kandidātvalstīm uzaicinājumu pievienoties aliansei saņēma tikai Polija, Čehija un Ungārija. Taču NATO pieņēma lēmumu par organizācijas atvērību jaunu biedru uzņemšanai nākotnē. Līdz ar šādu alianses pieeju uzņemšanas jautājums par Eiropas jauno drošības kārtību paliek atklāts.

Šobrīd Eiropā veidojas trīs galvenās drošības sistēmas vai kopienas, kam nav skaidru robežu un kas nepilnīgi atspoguļo visu Eiropas valstu drošības vēlnes:

- drošības sistēma, kas apvieno NATO un ES dalībvalstis,
- drošības pelēkā zona, kas sastāv no valstīm, kuras joprojām tiecas iestāties ES un NATO,
- ieilgušā formēšanās stadijā esoša, liela un nestabila jauno neatkarīgo valstu veidota drošības sistēma, ko NVS ietvaros cenšas integrēt Krievija.

Latvija pēc būtības pieder otrajai grupai, kas nav apmierināta ar esošo drošības situāciju un vēlas pievienoties drošo un bagāto valstu klubam. Ceļā uz šo klubu Centrāleiropas un Baltijas valstis savstarpēji konkurē. Tas liek mērķtiecīgāk sagatavoties integrācijai Eiropas Savienībā, Rietumeiropas Savienībā un NATO. Integrācija aizsardzības organizācijās – RES un NATO Latvijai nākotnē ļautu iegūt nopietnākās

drošības garantijas, kādas vien iespējams iegūt. Taču pastāv risks, ka tās organizācijas, kurās Latvijai būs lemts iestāties, varētu pārveidoties pēc būtības un pēc satura. Skatoties no cita viedokļa, pastāv cieša saikne starp ES/RES un NATO, jo, piemēram, agresijas gadījumā pret Rietumeiropas Savienības dalībvalsti, kura tai pašā laikā nav NATO dalībvalsts, alianse varētu tikt ierauta iespējamā konfliktā. Doma par iestāšanos RES pirms NATO, lai netieši iegūtu NATO drošības garantijas, ir visai apšaubāma, kaut arī zināmu pamatu šāda veida uzskatiem var atrast.¹⁰⁸ RES aktivitāšu pieaugums drošības politikas jomā ir saistāms ar jaunu dalībvalstu uzņemšanu ES, tendenci nostiprināt Eiropas kolektīvās paš aizsardzības spējas un Eiropas drošības identitāti. Tomēr ne starpvaldību konferencē, ne arī pēc tam RES nekļuva par ES CFSP sastāvdaļu, dodot pamatu tam, lai Eiropas aizsardzība kļūtu par ES ceturto pilāru.¹⁰⁹ Pretēji tādu Savienības valstu kā Francijas interesēm RES netika sapludināta ar ES atbildības jomām triju iemeslu dēļ: nav skaidra RES nākotne, beidzoties līgumam par šo organizāciju; nav konkrētu un visu ES valstu respektētu RES pienākumu jomu; ES neitrālās dalībvalstis – Zviedrija, Somija, Austrija – nebija gatavas atteikties no nepievienotības politikas, jo aizsardzības sfēras iekļaušana ES atbildību sarakstā nozīmētu pāreju no individuālās un kolektīvo aizsardzības organizāciju.

Latvijai kā RES asociētajai partnervalstij ir dota iespēja piedalīties Eiropas kolektīvās aizsardzības politikas veidošanā, palīdzēt apzināt Eiropas drošības riska faktorus Baltijas reģionā un uzņemties daļu atbildības par kolektīvās aizsardzības nākotni.¹¹⁰ Latvijas nelielās iespējas nosaka to atbildības limeni, ko tā varētu uzņemties. Dalība miera uzturēšanas un humanās palīdzības operāciju plānošanā, kopīgs darbs pie jaunās Eiropas drošības situācijas novērtējuma (*Common Reflection on New European Security Conditions*) taustāmus rezultātus nedod. Iespējas ieguldīt intelektuālo potenciālu ir ierobežotas, jo, piemē-

108. 1994. gada 9. maijā Latvijai reizē ar citām astoņām CAEV tika piešķirts asociētā partnera statuss RES. Parasti šāds statuss tiek piešķirts, ja valsts ir noslēgusi asociācijas līgumu ar ES. Baltijas valstīm izvēlās to iegūt vairāk nekā gadu pirms asociācijas līgumu noslēgšanas.

Tādu iespaidu papildus varētu radīt RES dēvēšana par NATO Eiropas pilāru, kas drīzāk atgādina starptautisko diskusiju nivelētu izteicienu, kuram nav argumentēta pamatojuma. Tai pašā laikā RES tiek dēvēta arī par "papīra tīģeri".

109. ES darbības virzieni strukturēti trīs pilāros: pirmais ir ekonomiskais, otrais CFSP, trešais juridiskais.

110. LR ĀK. 14. lpp.

ram, britu drošības situācijas un draudu uztvere visai krasi atšķiras no baltiešu uztveres. RES miera uzturēšanas aktivitātes, kurās varbūtēji varētu tikt izmantots Baltijas bataljons, ir maziespējamas, jo tās neatbilst BALTBAT mandātam un mūsu centieniem panākt BALTBAT izvietojumu ANO miera uzturēšanas misijā.¹¹¹

Saglabājoties tādām stāvoklim, kāds ir pašreiz, jautājums par Latvijas dalībvalsts statusu RES pirms iestāšanās ES un NATO nav aktuāls. Alianse nepieļautu situāciju, kad drošības garantiju statuss ir neskaidrs. Izņēmuma gadījums ir iespējams, ja RES tiek iekļauta ES, kas ļautu sektorāli līdzsvarot ES un dotu pamatu tai attīstīties par pār nacionāla tipa globālas ietekmes centru. Risinājums, kas ļautu izvairīties no alianses garantiju iegūšanas netieši caur RES, prasa ievērot zināmu paralelītāti ES un NATO paplašināšanā.¹¹² Alianse pētījumā par paplašināšanos uzsver, ka ES un NATO paplašināšana savstarpēji papildina viena otru kā savas iekšējas dinamikas vadīti paralēli procesi.¹¹³ Vismaz Polijas, Čehijas un Ungārijas gadījumā šāds paralēlisms ir ievērots. Paralelītāte stratēģisko apsvērumu pamatā ir laba lieta, taču ne vienmēr situācija, kā, piemēram, reģionālie apsvērumi Slovēnijas un Igaunijas uzaicināšanā sākt iestāšanās sarunas ar ES, ļauj to ievērot. Katrā ziņā paralelītāte ir tikai viena no četrām pieejām jautājumā par alianses nākotni:

- 1) uzņemšana NATO saistāma ar uzņemšanu ES,
- 2) aliansi nav nepieciešams paplašināt,
- 3) NATO nepieciešams dot politiskas garantijas Centrāleiropas un Baltijas valstīm,
- 4) pieļaujama pakāpeniska alianses paplašināšanās.

1. Uzņemšana aliansē, to saistot ar iekļūšanu ES, ir balstīta uz principu, ka abām organizācijām pamatā ir līdzīgas tradīcijas, vērtību sistēma un gandrīz vienāds dalībvalstu sastāvs. Lai arī Eiropas integrācijas procesā Centrāleiropas un Baltijas valstīm trūkst tik nepieciešamās stabilitātes un drošības izjūtas, šīs valstis ir ceļā uz eiropisko vērtību iegūšanu. Integrācijas ES līdzsvarošana ar iekļaušanos NATO radītu

priekšnoteikumus stabilitātei visā Eiropā. Šādu pieeju, saistot NATO paplašināšanu ar dalību ES, pirms Madrides galotņu tikšanās pauda Vācijas ārlietu ministrs K. Kinkel.¹¹⁴ Lieki piebilst, ka šāds paversiens atliktu alianses paplašināšanu, jo ES dalībvalsts kritēriju izpildīšana nav vienas dienas jautājums. Tas nebija ASV interesēs, jo tādējādi ES iegūtu pastarpinātu ietekmi uz alianses lēmumu suverēnu pieņemšanu. Protams, ka principā neviena no Centrāleiropas valstīm nav ieinteresēta šādam priekšnosacījumam dalībai NATO. Baltijas valstīm daudz svarīgāka bija alianses atvērtības nodrošināšana nākotnē, nevis kādu papildu priekšnosacījumu saņemšana. Savā ziņā šis priekšlikums varētu tikt vērtēts arī kā veids, lai bremsētu Baltijas valstu integrāciju NATO tuvākajā nākotnē.

Cits faktors, kas ietekmē NATO paplašināšanu, ir saistīts ar Krieviju kā lielvalsti, kurai ir definētas intereses Eiropā. Šajā pieejā Krievija netiek izaicināta nostiprināt savas pozīcijas, ķeroties pie ietekmes sfēru dalīšanas drošības pelēkajā zonā. Negatīvā puse saistās ar to, ka, ievērojot paralelītāti, netiek apmierināta Centrāleiropas un Baltijas valstu vēlme iegūt ātras drošības garantijas. To pierāda notikumu attīstība, jo poļu, čehu un ungāru vēlmes vismaz šajā ziņā ir apmierinātas. Nav iespējams ne vien skaidri definēt nepieciešamību sinhroni integrēties ES un NATO, bet arī to praktiski īstenot. Šajā gadījumā ASV kā NATO balsts ir spiestas organizācijas paplašināšanas lietu kārtošānu nodot Eiropas partneru vadībā, kas gan varetu neatbilst amerikāņu stratēģiskajām interesēm Eiropā.¹¹⁵ Minētā pieeja ietver sevi pretrunas, to neatbalsta ne vien ASV, bet arī Centrāleiropas un Baltijas valstis. Tādēļ atteikšanās no tās kā priekšnosacījuma alianses paplašināšanā šķiet loģiska.

2. Atteikšanās paplašināt aliansi ir visvienkāršākais risinājums, bet tādā gadījumā tiek ignorētas visas pārmaiņas, kas starptautiskajā sistēmā notikušas pēc aukstā kara. Argumenti pret jaunu biedru uzņemšanu ir visnotaļ subjektīvi, tie saistāmi ar drošības situācijas un draudu uztveres atšķirībām. Šo pieeju aizstāv Krievija, kura NATO neuztver kā partneri vai ienaidnieku, bet kā draudu avotu. Alianses paplašināšana

111. BALTBAT – Baltijas bataljons miera uzturēšanas aktivitāšu nodrošināšanai starptautiskā mandāta ietvaros, ko dod ANO. Pēc plāna Baltijas bataljonam jābūt gatavam līdz 1998. gada vidum, pašlaik aktuāls ir jautājums par BALTBAT misiju, kura pēc norvēģu miera uzturēšanas vienības darbības pārtraukšanas, iespējams, varētu notikt Lībānā.

112. Britu ārlietu ministra M. Rifkinda intervija *Süddeutsche Zeitung* (06.02.95.).

113. G. Mollke, *NATO moves towards enlargement*, 'NATO Review', January 1996, p. 5.

114. K. Kinkel, "The Resolute NATO and EU Goal is Security for All of Europe", *International Herald Tribune*, 30.05.97.

115. H. Kissinger, "Expand NATO Now", *Los Angeles Times*, 19 December 1994; R. Holbrooke, "European Security: 'America, A European Power'", *Foreign Affairs*, March/April 1995; W. Safire, "We Cannot Trust Russian, So Let the Alliance Grow", *New York Times*, 17 January 1995. Piemēram, autors min, ka pretējā gadījumā no Eiropas jāizvāc 110 000 lielais militārais kontingents, bet ASV dalība NATO ir instruments, lai sabalansētu Eiropas partneru intereses, nodrošinot stabilitāti kontinentā.

Krievijai ir izdomāts drauds, jo ar to vienīgi tiek mazināta Krievijas ietekme Centrāleiropā, Baltijas valstīs un pārējā Eiropā. Ar PSRS sabrukumu Krievija mantoja tīri psiholoģiska rakstura problēmu – lielvalsts statusa un tiesību apdraudējuma sajūtu. Krievija mēģina pierādīt, ka ar Centrāleiropas un Baltijas valstu iekļaušanos NATO tiktu nobremzēts demokrātisko un tirgus reformu process Krievijā, iezīmētas jaunas dalījuma līnijas Eiropā, Krievija tiktu izolēta un galu galā NATO izplešanās novestu pie aukstā kara atdzimšanas *aukstajā mierā*.¹¹⁶ Šāda argumentācija drīzāk gan liecina par aukstā kara laikā iegūtās drošības identitātes politisku kontinuitāti, kas šādā viedā ļautu saglabāt vecās dalījuma līnijas.

Šāda politika dod argumentus politiķiem, kas kategoriski apgalvo, ka Krievija ir ceļā uz demokrātiskas valsts izveidi un NATO paplašināšana varētu tikai negatīvi ietekmēt pārmaiņu procesu un starptautisko klimatu. Cita norāde saistāma ar toreizējo nevēlēšanos izdarīt principiālas izmaiņas starptautiskajā sistēmā pirms 1996. gada parlamenta un prezidenta vēlēšanām Krievijā.¹¹⁷ Pedējo vēlēšanu rezultāti ir zināmi, nākošās prezidenta vēlēšanas notiks 2000. gadā, tādēļ būtu smieklīgi apgalvot, ka NATO paplašināšana ir vienīgais un galvenais jautājums, kas uztrauc Krievijas vēlētajus. Krievija šobrīd atrodas vēsturiskā vājuma stadijā un ir ieinteresēta novilcināt laiku, kas nepieciešams jaunam ietekmes pieaugumam. PIP vai kāda cita veida līgumattiecības Krievijai, vēlāk atgūstot politisko, militāro un ekonomisko varenību, varētu izrādīties ne vien saistošas, bet arī traucējošas. Parakstot PIP dokumentu, Krievijai bija atšķirīgi mērķi nekā pārējām iniciatīvas dalībvalstīm. Krievijai PIP nebija instruments ceļā uz dalību NATO, bet alternatīva, kā atlikt paplašināšanos.¹¹⁸ Šajā situācijā Krievija ir ieinteresēta saglabāt neatrisinātu Centrāleiropas un Baltijas valstu drošības jautājumu, jo tiek saglabāta iespēja tuvākajā nākotnē drošības situāciju Eiropā ietekmēt sev daudz labvēlīgākā virzienā.

Pagaidām Krievijai nav pamata rupjai ietekmes palielināšanai Baltijas valstīs, taču tāds var rasties vai tādu var atrast, jauniem lideriem

116. Šāda interpretācija tika minēta KF prezidenta B. Jeļcina uzrunā EDSA Budapeštas konferencē.

117. *Новое время*, No. 15, 1995. Krievija šādu apstiprinājumu jau esot ieguvusi, respektīvi, NATO nepaplašināšanu līdz vēlēšanām Krievijā apsolījis Ziemeļatlantijas asamblejas ģenerālsēkretārs savas aprīļa vizītes laikā Maskavā.

118. Krievijas izpratnē PIP ir instruments, lai īstenotu Panelropas drošības koncepciju, kurā centrālā loma būtu EDSO vai NACC, nevis NATO. Sk.: A. D. Rotfeld, "Europe: the multilateral security process", *SIPRI Yearbook 1995*, p. 277.

nākot pie varas. Tas tikai norāda uz alianses ārkārtējo nozīmi Baltijas valstu drošības, stabilitātes un neatkarības neatgriezeniskuma nodrošināšanā.¹¹⁹ Vienīgi Baltijas dalība NATO Krievijai liktu atturēties no rupja spiediena politikas, tādējādi nodrošinot ilgtermiņa stabilitāti un uzplaukumu Baltijas valstīs un visā Baltijas jūras reģionā. Pretējā gadījumā Eiropa tiktu novesta atpakaļ pie vecās kārtības. Jautājums vienīgi ir tāds – vai tā būtu daudzpolāra vai divpolāra varas līdzsvara sistēma.

3. NATO politisku garantiju sniegšana Centrāleiropas un Baltijas valstīm ir risinājums, kas paredz modificētas attiecības starp aliansi un kandidātvalstīm. Šādas garantijas varētu tikt sniegtas, noslēdzot asociācijas līgumus ar ieinteresētajām valstīm, kas nozīmētu uzņemšanas pārējas perioda noteikšanu vai apliecinājumu sniegt militārās garantijas pārskatāmā laika posmā vai uz specifisku noteikumu pamata.

Positīvs elements ir tas, ka neparādās Centrāleiropas un Baltijas valstu savstarpējs dalījums, paliek iespēja kļūt par alianses dalībvalsti un laiks ar PIP palīdzību militāri tuvināties NATO līmenim. Tai pašā laikā rodas risks, ka var izraisīties stratēģiska cīņa par Baltijas un Ukrainas kā Krievijas ģeopolitisko interešu sāpīgāko objektu piederību, var nostiprināties agresivitātes un izolacionisma tendences Krievijas politikā, tādējādi zaudējot uzticību sev kā drošību garantējošai organizācijai. Šī izvēle praktiski varētu novest pie jautājuma par NATO būtisku transformāciju, kuru aliansē neuzskata par apspriežamu. NATO ir izveidojusi specifiskas attiecības ar Ukrainu un Krieviju. Ar Ukrainu aliansē ir noslēgusi hartu, bet ar Krieviju parakstījusi attiecības regulējošu politisku aktu. Tas būtu izskaidrojams ar šo valstu stratēģisko nozīmi gan vienai attiecībā pret otru, gan pret NATO, jo šo valstu ģeopolitiskā situācija, izmēri un resursi ir vērā ņemams faktors Eiropas stabilitātei. Neskatoties uz NATO atvērtības politiku jaunu dalībvalstu uzņemšanā, šo abu valstu iestāšanās NATO dažādu iemeslu dēļ nešķiet iespējama. Krievija to nevēlas un nevar, jo dažas dalībvalstis nekad nespētu iedomāties krievu dalību NATO, bet Ukraina šodien aizvien vairāk intensificē attiecības ar NATO, taču nevar iestāties ne vien iespējamās NATO valstu attiecības, bet arī Krievijas dēļ. Pat teorētiska iespēja, ka Ukraina varētu iestāties NATO, noved Krievijas politiķu vairākumu līdz pilnīgai histērijai. Krievijas iebildumi nebūtu jāuzskata par vadošo

119. Krievijai netrūkst līdzekļu, lai veicinātu nestabilitāti un ietekmētu drošības situāciju Baltijā: ekonomiskie iespaidošanas līdzekļi, nemieru provocēšana, izmantojot nelojālus etniskos krievus un citus iedzīvotājus, izmantojot Skrundas RLS, tranzīta maršrutus caur Lietuvas teritoriju uz Kaļiņingradas anklāvu u.c.

apsvērumu, taču Rietumeiropas valstis nebūt nevēlas aizskart krievu politisko jūtīgumu. Katrā ziņā šobrīd abām valstīm pastāv specifiskas attiecības ar aliansi.

Domā par Baltijas īpašām attiecībām ar NATO ir nodarbinājusi prātus Rietumos. Francijas un Igaunijas prezidentu tikšanās laikā Ž. Širaks izteica piedāvājumu L. Meri, lai Baltijas valstis noslēgtu NATO un Baltijas hartu.¹²⁰ Šāda ideja nostādītu Baltijas valstis vienā attiecību statusā ar Ukrainu un Krieviju kā valstīm, kas stāv tālu no integrācijas NATO gan politiskās situācijas, gan praktiskās gatavības dēļ. Jāņem vērā arī tas, ka Francija nekad ar NATO partnervalstīm pie sarunu galda jautājumu par NATO un Baltijas hartas noslēgšanu nebija ierosinājusi. Tādēļ jautājums par NATO un Baltijas hartu nav bijis aktuāls Baltijas valstu ārpolitiskajā dienas kārtībā.

Pēdējo gadu laikā aizvien skaidrāk izemējas otrs variants, kurā garantijas sniedz NATO, no vienas puses, un Krievija, no otras. Šādu krustenisko garantiju piedāvājumu Latvijai izteica Krievijas ārlietu ministra vietnieks Sergejs Krilovs jau 1995. gadā.¹²¹ Latvija ir skaidri pateikusi, ka šāda pozīcija to neapmierina, jo neatrisina mūsu drošības vajadzības. Nedaudz vēlāk Krievija izteica savu piekrišanu citam variantam – NATO garantē kādas valsts drošību, tajā pašā laikā nepaplašinot aliansi. Šis priekšlikums tika mērķēts uz tādas situācijas radīšanu, kurā alianse nespētu pildīt savas funkcijas un būtu spiesta pārveidoties. Šādi priekšlikumi, kas izteikti Krievijas sarunās ar Latviju, liecina, ka Baltijas valstu iespējama dalība NATO ir galvenais, ko tā cenšas novērst.

4. Pakāpeniski paplašinot aliansi, katra Centrāleiropas un Baltijas valsts sadarbojas ar NATO atbilstoši PfP nosacījumiem un pēc zināma laika posma individuālā kārtā tiek uzņemta organizācijā. NATO ir izšķīrusies par šādu risinājumu, ko iezīmēja NATO paplašināšanas diskusiju struktūra. Jau sākotnējās debatēs par alianses paplašināšanu bija vērojama kandidātvalstu netieša gradācija, izdalot Poliju, Čehiju, Ungāriju un atsevišķās versijās arī Slovākiju kā pirmā ešalona valstis dalībai NATO.¹²² 1997. gada jūlijā NATO uzaicināja trīs Centrāleiropas valstis

120. Intervija ar Igaunijas vēstnieku NATO J. Luiku//Diena. – 1997. – 10. jūl.

121. *Krievijas pozīcija pret NATO paplašināšanu kļuvusi noteiktāka*//Diena. – 1995. – 3. febr.

122. H. Kissinger, "Expand NATO Now", *Los Angeles Times*, 19 December 1994; A. Radzevičute, *Bžežinskis: Višehradas valstis NATO uzņems pirmās*//Diena. – 1995. – 2. maijs; W. Safire, "We Cannot Trust Russian, So Let the Alliance Grow", *New York Times*, 17 January 1995; Z. Brzezinski, "A Plan for Europe", *Foreign Affairs*, January/February 1995; M. E. Brown, "NATO Expansion: The Need is Dubious, the Risk Real", *New York Times*, 17 January 1995; R. Holbrooke, "European Security: 'America, A European Power'", *Foreign Affairs*, March/April 1995.

iestāties aliansē. Slovākijas nekonsekvento demokrātisko reformu kurss diskvalificēja šo kandidātvalsti ne vien no iestašanās NATO, bet arī atsvieda atpakaļ virzībā uz ES. Šo trīs valstu uzņemšanas ratifikācija NATO dalībvalstu parlamentos nosaka politisko pamatu netraucētai integrācijai NATO. Ņemot vērā alianses dalībvalstu skaitu, politisko partiju, viedokļu skaitu un dažādību valstu parlamentos, viens no veidiem, kā traucēt poļu, čehu un ungaru integrāciju NATO, ir stimulēt negatīvu attieksmi pret jauno dalībvalsti kopumā, reformu procesu veiksmi, politisko stabilitāti un militārās gatavības līmeni. Uzņemšanas lēmuma ratifikācija ir svarīga ne vien trim jaunajiem kandidātiem, bet arī Latvijai. Domājot par integrāciju NATO, jāorientējas uz stabilitātes un reformu procesa neatgriezeniskumu, lai nodrošinātu pozitīvu fonu mūsu ārpolitisko mērķu sasniegšanai, to skaitā nepieciešamos priekšnosacījumus uzņemšanas ratifikācijai NATO dalībvalstu parlamentos nākotnē.

Otrajā uzņemšanas kārtā starp atlikušajām Centrāleiropas valstīm mēs varam iedomāties arī Baltijas valstis. Šobrīd gan nav isti skaidrs, vai uzņemšana nākotnē tiks organizēta kartas, vai valstis tiks uzņemtas individuāli. Jāņem vērā, ka aizvien vairāk izplatās dažādas idejas par bijušo neitrālo valsti – Austrijas, Somijas un Zviedrijas – iespējamu pievienošanu aliansei. Tiek runāts gan par Rumānijas un Slovēnijas kopīgu uzņemšanu, gan par Austrijas iespējamu pēkšņu lēmumu iestāties NATO, gan par vienlaicīgas uzņemšanas vilni, ko veidotu Baltijas valstis, Somija un Zviedrija. Taču gan somi, gan zviedri pagaidām nav izteikuši vēlēšanos iestāties NATO. Interpretāciju plašums nedod iemeslu īpašam optimismam, jo norāda uz jautājuma par Baltijas valstu iestāšanos NATO komplekso raksturu un politisko sarežģītību. Baltijas valstu atsijāšana no Madridē uzaicināto kandidātu klāsta nebūt nepalielina Latvijas drošību, bet drīzāk atstāj brīvas rokas Krievijas manevram, iztulkojot baltiešu atstāšanu pastarišu lomā kā lielisku iespēju ietekmes neatgriezeniskai nodrošināšanai. Krievijas šogad uzsāktā kampaņa pret Latviju netieši norāda uz šādu pavērsienu. Pakāpeniska alianses paplašināšana satur risku Baltijas valstu drošībai, jo pastāv šādi draudus izraisīti elementi:

– arguments, ka Centrāleiropas valstu uzņemšana ļautu pieradināt Krieviju attiecībā uz NATO izplešanos tās robežu tiešā tuvumā, ir jāvērtē kā riskants un idealizēts pieņēmums, kas pagaidām nav īstenojies praktiski;¹²³

123. Z. Brzezinski, "A Plan for Europe", *Foreign Affairs*, January/February 1995; A. Radzevičute, *Bžežinskis: Višehradas valstis NATO uzņems pirmās*//Diena. – 1995. – 2. maijs.

- līdz ar pirmo uzņemšanu aliansē tiktu dots signāls uzsākt drošības sfēru sadales mēģinājumus;
- pēc pirmo jauno dalībvalstu uzņemšanas NATO tālāka paplašināšana varētu nenotikt vispār.

Šajā situācijā nepieciešams nodrošināties, lai NATO paplašināšana neaprobežotos vienīgi ar trim Centrāleiropas valstīm. ASV Kongress, gatavojoties pieņemt Nacionālās drošības aktu (*National Security Act*), uzsvēra nepieciešamību uzņemt NATO pa grupām – Poliju, Čehiju, Ungāriju (uzskaitīta arī Slovākija) līdz 1999. gadam, bet Baltijas valstis kaut kad vēlāk. Lai izvairītos no grupu uzņemšanas principa, Latvija piedāvāja paplašināšanu veikt pamišus pa pāriem – vispirms uzņemot Poliju un Latviju, tad Čehiju un Igauniju, Ungāriju un Lietuvu. Šāds *zigzaga* integrācijas piedāvājums starptautiski tika uzņemts ar dalītām jūtām. Igaunijai un Lietuvai nepatika, ka tās tiek noliktas aiz Latvijas, savukārt trim Centrāleiropas valstīm varētu būt iebildumi, ka tiek mēģināts nobremzēt pirmā ešelona kandidātu uzņemšanu. Šajā variantā netiek ietverts Baltijas vienotības princips, kaut gan stratēģiski tās funkcionē vienā kompleksā. Galvenais uzdevums, izvirzot *zigzaga* ideju, bija pievērst politiku un masu mediju uzmanību Baltijas drošības problēmai, kas arī izdevās.¹²⁴ Latvijai ir būtiski, lai Baltijas valstis nepaliktu izolētas drošības pelēkā zonā, dodot Krievijai iespēju to interpretēt kā brivas rīcības leģitimizāciju savu ģeopolitisko ambīciju realizēšanai. Latvijas interesēs ir NATO atvērtības nodrošinājums uzņemšanai nākotnē, kā arī individuāla pieeja katras valsts gatavības novērtējumā. Latvijai ir jāaktivizē darbība savas drošības un aizsardzības potenciāla vairošanā, lai spētu ievērot tās prasības, kas izšķirtu uzņemšanu aliansē:

- spēja organizēt savu aizsardzību, izmantojot esošos resursus un palielinot budžeta izdevumus aizsardzībai līdz 2% no iekšējā kopprodukta,
- aizsardzības organizācijā ievērot tos pašus demokrātiskos principus tās vērtību sistēmas ietvaros, kāda pastāv NATO,
- attīstīt praktisku un vērā ņemamu kopdarbību ar NATO,
- pārliecināt, ka ar Latvijas uzņemšanu aliansē drošība tiktu projicēta pāri nacionālām robežām un Latvija dotu ieguldījumu Eiropas drošības stiprināšanā.¹²⁵

124. *The Washington Post* 1995. gada 18. janvāri rakstīja, ka V. Birkava piedāvātā koncepcija ir ieintrīģējusi ASV valsts sekretāru V. Kristoferu un viņa vietnieku S. Talbotu. Tika uzsvērta labvēlīga psiholoģiska un politiska efekta nodrošināšana, kas mazinātu iespaidu par NATO draudīgu tuvošanos Maskavai.

125. Uzdevumi līdzīgi definēti LR ĀK (15. lpp.).

Izvēloties pakāpeniskas paplašināšanas variantu, Baltijas valstīm ir jābūt daļai no NATO paplašināšanas un Eiropas drošības pelēkās zonas atrisinājuma, lai tās nekļūtu par daļu no problēmas.¹²⁶ Vadoties no pašreizējās situācijas, atliek vienīgi paļauties, ka individuāla pieeja noteiks jaunu biedru uzņemšanu aliansē. Šāda individuāla pieeja nedod nekādas garantijas Latvijas uzņemšanai šajā organizācijā, taču tā nodrošina vienādas starta pozīcijas visām kandidātvalstīm. Tādēļ jāpilnveido nacionālās aizsardzības potenciāls, jāpaaugstina aizsardzības budžeta apjoms, jāstiprina stabilitāte valstī, jāpaātrina integrācijas process ES. Tas Latvijai ļautu projicēt drošību pāri savām robežām, veicinātu stabilitāti iekšpolitiski un reģionālā līmenī.

126. Problēmu varētu radīt šāds scenārijs – NATO paplašināšanas pirmais solis tiks sagaidīts ar loģisku Krievijas pretreakciju, lai apstādinātu tālāku paplašināšanos. Baltijas valstīm atrodoties nosacītajā otrajā uzņemšanas kārtā, Krievija steigsies rīkoties preventīvi, lai novērstu to uzņemšanu.

2. LATVIJAS DROŠĪBAS POLITIKAS RISINĀJUMA IESPĒJAS

Ar konfrontācijas posma izbeigšanos Eiropā ir izveidojusies kvalitatīvi jauna drošības situācija. Mēs nevaram teikt, ka pašreizējais stāvoklis iemieso tādu drošības risinājumu, kas apmierinātu ne vien vecās Rietumeiropas, bet arī Centrāleiropas un Baltijas valstu intereses un Eiropas lielvalsts – Krievijas ambīcijas. Šodienas drošības situācija Eiropā ir aukstā kara mantojums. Tā skaidri parāda to būtisko lomu, kas jaunās pasaules kārtības veidošanas procesā ir starptautiskajām organizācijām. Šobrīd Eiropā ciešā saistībā ar esošajām drošības organizācijām iezīmējas trīs galvenās drošības kopienas: ES un NATO valstu drošības sistēma, drošības pelēkā zona Centrāleiropā un Baltijas valstis un Krievijas stimulētā NVS drošības kopiena. Šāda kompleksa situācija ir izaicinājums visām Eiropas valstīm, liekot pārskatīt politiku attiecībā pret pieaugošu nozīmi ieguvušajām starptautiskajām organizācijām un pagaidām nedefinēto pasaules kārtību ar trim drošības kopienām. Taču ir jāņem vērā vēl kāds apstākļis, kas noteicoši ietekmē Eiropas drošības nākotni. Eiropu pēc aukstā kara raksturo dezintegrācijas process Austrumos un paātrinājumu ieguvušais integrācijas process Rietumos. Eiropas integrācija, atsvabinoties no nospiedošā Austrumu un Rietumu konfrontācijas sloga, iezīmē svarīgāko ģeopolitisko līniju kontinenta valstu attiecībās.

Lai definētu Eiropas drošības nākotnes modeļa stratēģiju, pirmām kārtām ir jānoformulē politika attiecībā pret ES kā Eiropas integrācijas procesa lokomotīvi. Ņemot vērā Eiropas drošības vakuuma zonā esošo Centrāleiropas un Baltijas valstu stratēģisko orientāciju gan uz ES, gan uz NATO, Eiropas integrācija kļūst ne vien par izteiktu drošības problēmu atrisināšanas iespēju, bet arī par interešu pretrunu un spriedzes objektu. Galvenās drošības organizācijas – ES un NATO – pagaidām nav apmierinājušas visu Centrāleiropas un Baltijas valstu bažas par savu drošību. Šādā situācijā ikvienai Eiropas valstij ir jādefinē nostāja pret Eiropas integrācijas procesu. To darot, ir lietderīgi izmantot dāņu eksperta Mortena Kelstrupa piedāvātās mazo valstu ārpolitiskās stratēģijas:

- 1) *izolācijas jeb norobežošanas politika*: maza valsts izvairās no jebkāda veida saspīlējuma, interešu konflikta vai izvēlas neitralitātes politiku;
- 2) *līdzsvarošanas stratēģija (counter – alliance)*: maza valsts konfrontācijā ar lielu valsti cenšas rast atbalstu citās valstīs;

3) *piesliešanās lielvalstij (bandwagoning)*: maza valsts pieslienas lielvalstij vai arī stipru valstu organizācijai;

4) *balansēšanas stratēģija*: maza valsts cenšas palielināt rīcības brīvību, manevrējot starp spēka balansā esošām lielvalstīm.¹²⁷

1. Izolācijas politika nav viendabīga, tai var būt divi paveidi – neitralitāte vai izvairīšanās no starptautiskās dienas kārtības galvenajiem jautājumiem, no interešu konfliktiem un atrašanās interešu centrā. Runājot par neitralitāti kā izvēli, jāuzsver, ka pašreizējā starptautisko attiecību situācijā neitralitāte ir zaudējusi to jēgu un būtību, kāda tai bija Austrumu un Rietumu konflikta apstākļos. Domājot par Somijas, Zviedrijas vai Austrijas neitralitāti, jāatceras, ka šo valstu neitralitāti nodrošināja aukstā kara specifika, reģionālas ipatnības un pašpietiekamība jeb spēja organizēt un nodrošināt nacionālo aizsardzību.¹²⁸ Šīm valstīm iestājoties ES jeb nonākot savienībā ar Eiropas lielvalstīm, tās principā ir atteikušās no neitralitātes.

Latvija nevar izvēlēties neitralitātes politiku kā savas drošības uzturēšanas veidu, jo tai trūkst nepieciešamo nosacījumu. Latvija objektīvi ir maza un vāja valsts, tai trūkst resursu, tā atrodas pārejas stāvoklī un tieši blakus lielvalstij ar ģeopolitiskām interesēm. Tādēļ Latvija nav spējīga nodrošināt savu pašpietiekamību. Šodienas starptautisko attiecību stāvoklī neitralitāte nav aktuāla, jo neatbild uz jautājumu, pret ko tieši būtu jāietur neitrāla nostāja. Eiropas integrācija kā dominējošā starptautiskās sistēmas iezīme prasa adekvātu reakciju. Latvija, izvēloties neitralitāti, kad pārējās Centrāleiropas valstis orientējas uz integrāciju ES un NATO, riskē brīvprātīgi nokļūt tiešā Krievijas ietekmē vai pat NVS drošības sistēmā. Nostājoties pretīm Eiropas integrācijas strauņiem, Latvija neizglābjami tiktu iesviesta plašajos NVS ūdeņos. NATO paplašināšanas dēļ starp alianses valstīm un Krieviju radušās domstarpības neatslābst, un jautājums par Centrāleiropas un Baltijas valstu stratēģisko piederību pagaidām nav atrisināts.

127. M. Kelstrup, *Small States and European Political Integration: Reflections on Theory and Strategy*, Ch. VII, p. 141.

128. Austrijas neitralitāte ir maksa par padomju okupācijas likvidēšanu 1955. gadā un neatkarīgas valsts izveidošanu, kas aukstā kara laikā tika kompensēta ar pašpietiekamību (spēju nodrošināt savu drošību un aizsardzību) un izdevīgo ģeopolitisko situāciju. Somijas neitralitāti noteica Draudzības līgums ar PSRS, tā tika kompensēta ar pašpietiekamību Ziemeļu drošības kopienas (*security community*) jeb starp blokiem attīstītā drošības režīma ietvaros, ko veidoja Norvēģija, Dānija un Islande kā NATO valstis un Zviedrija, Somija kā neitrālās valstis. Zviedrijas neitralitāti noteica vēsturiska tradīcija, pašpietiekamība augsta militārā potenciāla ziņā, aukstā kara specifika.

Šādā situācijā Rietumu politiku drošības domāšanā parādās zināmi aukstā kara šabloni, par ko liecina raksti presē. Baltijas valstīm tiek prasīta cena par integrāciju ES – neitralitātes izvēle, kas jāvērtē kā prasība pieņemt tādu drošības identitāti kā Somijai aukstā kara laikā.¹²⁹ Šāda ideja parādījās laikā, kad ES ministri debatēja par Asociācijas līgumu noslēgšanu ar Baltijas valstīm, kas netieši norāda, cik ļoti trausla ir Latvijas, Igaunijas un Lietuvas cerība tikt uzņemtam NATO. Risks slēpjas apstākļi, ka, pieaugot saspīlējumam jaunās Eiropas kārtības definēšanā, pastiprināti tiek meklēti kompromisa risinājumi. Viens no tiem prasa izveidot ipašu drošības režīmu Krievijas robežu tuvumā.

Eiropas Savienības un NATO valstu drošības sistēma varētu formēties tādējādi, ka visas sistēmas valstis būtu ES locekles, taču valstis, kas tieši robežojas ar Krieviju, nekļūst par NATO locekļiem un veido drošības pārejas režīmu. Šāds risinājums varētu apmierināt atsevišķu lielvalstu ambīcijas, taču Latvijas bažas par savu drošību netiktu ievērotas. Nav izslēdzams, ka neitralitāte varētu būt Baltijas izvēle, ja Baltijas atrašanās interešu centrā ļautu atrast šo interešu līdzsvaru, kas apmierinātu reģiona aktieru ģeopolitiskās intereses. Taču šajā vēstures posmā neitralitāte ir pilnīgi neadekvāta starptautisko attiecību sistēmā dominējošam Eiropas integrācijas procesam. Ņemot vērā Krievijas definētos centienus veidot ap sevi drošības sistēmu, visai agresīvu politiku attiecībā pret Latviju un Igauniju, neitralitāte Latviju neatgriezeniski novestu Krievijas ietekmes sfērā.

Norobežošanās no starptautisko attiecību aktualitātēm un konfliktiem ir otrs izolacionisma stratēģijas paveids. Latvijai šāda stratēģiskā izvēle ir neiespējama, jo tad tā atrastos turpat, kur 1991. gadā. Ja Latvija būtu izvēlējusies izolacionisma piekopsanu, tad netiktu atrisināts Krievijas bruņoto spēku izvešanas vai Skrundas RLS jautājums. Starptautisko attiecību stavoklis, valstu savstarpējā atkarība izslēdz iespēju ar norobežošanās stratēģiju gūt panākumus ārpolitikā. Latvijas ārpolitika jau sākotnēji atzina tādu stratēģiju, kas ļautu iekļauties Eiropas institūcijās. Latvijas ārpolitisko stratēģiju raksturo šādi izolacionismam neatbilstoši elementi kā drošības jautājumu internacionalizācija, atbalsts reģionālajām iniciatīvām, aktīva dalība starptautiskajās organizācijās un centieni pieslēgties drošības organizācijām ES, RES un NATO.

2. Rakstot par līdzsvarošanas stratēģijas pielietošanu, jāatzīmē, ka Latvija principā izmanto šo pieeju savu drošības problēmu risināšanā. Atrazdamās zināmā attiecību spriedzes stāvokli ar Krieviju, Latvija savas drošības problēmas ir centusies kārtot ar trešo valstu atbalstu starp-
¹²⁹ A. Marshall, "Neutrality Price of Baltic Entry", *The Independent*, 31 October, 1994.

tautiskos forumos. Šeit vietā ir pieminēt Latvijas drošībai kritiskā problēmu kompleksa risinājumu, kas saistās ar Krievijas bruņoto spēku izvešanu. Tādai valstij kā Latvija domstarpību gadījumā ar lielvalsti nav daudz instrumentu problēmas risināšanai, un līdzsvarošanas stratēģija ir viens no galvenajiem līdzekļiem mērķa sasniegšanai.

Šīs stratēģijas izmantošanā ipaša loma ir starptautiskajām organizācijām. Latvijas drošības politikas izvēle – integrācija ES un NATO – jāanalizē līdzsvarošanas stratēģijas kontekstā. Kā norāda iepriekšējās nodaļās analizētā Latvijas ārpolitikas prakse, iekļaušanos Eiropas integrācijas procesā motivē Krievijas faktora izraisīta apdraudējuma sajūta un attiecīgs drošības garantiju meklējums. Krievijas draudu realitātei šajā gadījumā ir nacionāli subjektīvas iezīmes, kur būtu jāšķir iztēlē uzburti draudi no patiesiem. Starptautisko notikumu analīze pagaidām neliecina, ka būtu radies kāds iemesls atteikties no šo draudu esamības novērtējuma. Latvijas drošības politikas risinājumā tiek mēģināts līdzsvarot Krievijas/NVS ietekmi ar ES/NATO pievilksanas spēku. Lai sabalansētu ģeopolitisku faktoru noteiktu Krievijas ietekmi, ir jāizdara izvēle starp divām potenciālām drošības sistēmām, jo Centrāleiropas un Baltijas valstu drošības pelekā zona objektīvu iemeslu dēļ nav spējīga patstāvīgi funkcionēt. Polijas, Čehijas un Ungārijas pievienošanās NATO norāda, uz kuru no drošības sistēmām Latvijai ir jāiet.

3. Nākošā stratēģija balstās uz pieslēšanos lielvalstij kā iespējai, nenonākot konfliktā ar šo lielvalsti, risināt savas drošības problēmas. Pieslēšanās stratēģijas izmantošana jāskata ģeopolitiskā griezumā. Tādu lielvalstu vai lielu un stipru valstu ar pietiekamu ietekmes potenciālu, kurām Latvija varētu pieslēgties, nav visai daudz. No lielvalstīm būtu jāmin reģionāli tuvā Krievija vai Vācija un ASV. Ņemot vērā ASV – vicinīgās pasaules lielvalsts – globālās klātbūtnes momentu, tās nenoliec dzamo ietekmi uz pasaules notikumu gaitu, ar ASV un Baltijas hartu apliecinātās intereses par baltiešu nākotni, Latvijas pieslēšanās ASV jau ir kļuvusi par realitāti. Amerikāņu un baltiešu politisko tuvību apliecina ASV un Baltijas hartā par Eiropas nākotnes drošību teiktie vārdi: mums ir vienādi mērķi un vērtības (*we share the same goals and values*).

Pieslēšanās Krievijai nozīmētu pilnīgu atteikšanos no iespējām nodrošināt nacionālās neatkarības neatgriezeniskumu un valsts identitātes pastāvēšanu, jo Krievijas pagātnes un tagadnes politika nedod iemeslu ilūzijām, šādas stratēģijas praktiskie rezultāti redzami Baltkrievijas gadījumā.¹³⁰

¹³⁰ Daži piemēri, kas raksturo Krievijas realizēto politiku pret Baltiju un Latviju: *Dominium Maris Baltici* iepriekšējos gadsimtos; ietekmes nostiprināšanas centieni starpkaru periodā, piemēram, 1924. gada neveiksmīgā puča

Otra reģionāla lielvalsts, kurai varetu pieslieties, ir Vācija. Taču jāņem vērā, ka Vācija ir cieši saistīta ES, RES un NATO. ES izveidošanu lielā mērā noteica tieši vēlēšanās mazināt franču un vācu naidīgumu pēc Otrā pasaules kara, iespēja kontrolēt Vāciju, iesaistot to kopējā drošības sistēmā, lai nepieļautu tās atkārtotu izšķiršanos par patstāvīgu drošības politiku. Savukārt NATO nodrošina ASV klātbūtni Eiropā, tā amerikāņiem līdzsvarojot Eiropas partneru iespējamās pretrunas. Šādā situācijā Eiropas drošības organizācijām ir izšķirīga loma, un Vācija tajā veido tikai vienu, lai arī būtisku elementu.

Orientācija uz ASV ietver zināmas pretrunas, kas saistāmas ar Latvijas orientāciju uz ES un savstarpējo ģeogrāfisko attālinātību. Ņemot vērā ASV globālo klātbūtni pasaules notikumos, Latvija ir pārāk maza valsts, lai pēc savas būtības spētu piesaistīt intensīvu ASV uzmanību. Latvijas attiecības ar ASV ir jāskata nevis divpusējo attiecību klasiskā izpratnē, bet gan attiecību ASV–Krievija–Latvija trīsstūrī. Latvija, balstoties uz vēsturisko pieredzi un Krievijas apstākļu pazišanu, var efektīvi izmantot savus intelektuālos un politiskos resursus, lai cerētu uz pastāvīgu vietu ASV un Krievijas dialogā. Paužot Latvijas bažas Krievijas politikas kontekstā, rodas iespēja ietekmēt to dialoga daļu, kas skar Latvijas intereses. Krievijas politikas un notikumu analīze ir tā niša, kurā Latvijai atmaksājās ieguldīt savus cilvēku un arī materiālos resursus. Latvijas un ASV attiecības ir attīstījušās ļoti veiksmīgi, ko apliecina ASV un Baltijas hartas noslēgšana, amerikāņu atbalsts Latvijas integrācijai NATO un vispārīga interese par stabilitāti un triju Baltijas valstu drošību. Ne velti Krievijas stratēģijā jau 1994. gadā saka runāt par amerikāņu konkurējošu ietekmi Baltijas valstīs kā viņu interešu apdraudējumu.¹³¹ Būtībā klasisks maza aktiera pieslēšanās risinājums Eiropas

---

organizēšana Igaunijā, 1939. gada Molotova-Ribentropa pakts, 1940. gada aneksija, genocīds pret Latvijas tautu; nevēlēšanās atzīt okupācijas sekas (piemēram, vizītes laikā Polijā 1993. gadā KF prezidents B. Jelciņš atvainojās polu tautai); Latvijas valstiskuma kontinuitātes neatzīšana (1920. gada miera līgums), agresīvi politiski izlēcieni pret Baltijas valstīm (A. Kozireva paziņojumi EDSA Stokholmas konferencē; 1994. gada 4. maija B. Jelciņa dekrēts par NVS karabāzēm, cilvēktiesību pārkāpumu kampaņa, mēģinājums nobremzēt uzņemšanu EP, piedāvājumi iesaistīties NVS struktūrās, to skaitā kopējā gaisa kontroles sistēma) u.c.

Piemēri, kas raksturo Krievijas realizēto politiku NVS ietvaros: nestabilitātes uzturēšana Aizkaukāzā un Gruzijas ievilkšana NVS; Baltkrievijas piesaistīšana, apdraudot tās valstiskuma pamatelementus u.c. Sk. arī: A. Ozoliņš, *Latvija – maza valsts Eiropas drošības sistēmā*//Latvija pasaules politikā: iespējas un ierobežojumi. – R.: LĀI, 1995. – 23. lpp.

131. А. Курлов, А. Халмухамедов, "С кем быть? Или кем быть? Российская Федерация в геополитическом пространстве", *Независимая газета*, 22.11.94.

vēsturē izrādījies nepiemērots, jo Eiropā ilgstoši funkcionējošās spēka līdzsvara (*balance of power*) politikas tradīcijas to neapstiprina.

Ja pieslēšanās stratēģija nozīmē mazas valsts pievienošanos stipru valstu blokam, tad par tādu uzskatāma Latvijas integrācija ES un NATO. Integrācija ES ir pieslēšanās ekonomiski un politiski spēcīgai savienībai, kas dod netiešas drošības garantijas, bet integrācija NATO ir pieslēšanās aliansei, kas dod tiešas drošības garantijas, to skaitā arī militāras. Problēmas, ar kurām Latvijai jāstāpjas ceļā uz ES un NATO, var risināt, izmantojot sava veida taktisku pieslēšanos. Reģionālo, ekonomisko un citu interešu kopība ar Ziemeļvalstīm un Vāciju ļauj iegūt šo valstu atbalstu. Zviedrija, Dānija, Somija un Vācija atbalsta Baltijas valstu uzņemšanu ES, dāņi vispozitīvāk uztver NATO paplašināšanos Baltijā.¹³² Tomēr Latvijas stratēģijas būtību nosaka integrācija ES un NATO kā drošības sistēmai, kam atsevišķu valstu atbalsts ir tikai pakārtots.

4. Balansēšanas stratēģija saistās ar spēka līdzsvara politiku, kuras ietvaros mazais aktieris, manevrējot starp lielvalstīm, cenšas nodrošināt rīcības brīvības minimumu. Lielvalstu pretrunas, saspilējums starptautisko attiecību sistēmā, spēka līdzsvara politika veido priekšnosacījumus, lai maza valsts būtu spiesta izvēlēties balansēšanas stratēģiju. Pašreiz starptautiskās attiecībās lielvalstu spēka līdzsvars nedominē, tādēļ nav iemesla izvēlēties šo stratēģiju.

Tomēr būtu jāapsver, vai šobrīd neveidojas nosacījumi, kas varētu novest pie spēka līdzsvara politikas nostiprināšanās starptautiskajās attiecībās. Krievijas un NATO iespējamām pretrunām jautājumā par atlikušo Centrāleiropas, Baltijas valstu vai Ukrainas stratēģisko piedērbu ir izšķirīga nozīme Eiropas jaunās kārtības veidošanās procesā. Ka-

---

132. C. Bildt, "Importance of Nordic Influence in EU", *Financial Times*, 22 November 1994.

Ziemeļvalstu ārlietu ministru paziņojumā 1995. gada 2. februārī tiek aicināts ņemt vērā Baltijas valstu drošības bažas, paplašinot ES un NATO.

Vācijas aizsardzības ministrs 1995. gada 23. janvārī Berlīnē notiekošajā konferencē *'The United Europe and the Trans-Atlantic Partnership The Euro-Atlantic Agenda in Its West and East Dimension'* minēja, ka ES un NATO paplašināšanai uz austrumiem jābūt sasaistītai un balstītai uz individuālu pieeju.

1995. gada 5. februārī Mīnhenē konferences par drošības politiku laikā Vācijas ārlietu ministrs ir teicis, ka ES un NATO paplašināšana, uzņemot CAEV, ir savstarpēji saistīta, taču līdz ar ES paplašināšanu nepieciešams izvairoties no samazinātas drošības zonu radīšanas, veidot konstruktīvas attiecības ar KF un NVS.

mēr nav atrisināts jautājums par drošības pelēko zonu Eiropā, pastāv zināms risks nonākt situācijā, kad adekvāta reakcija būs spēka līdzsvara politika. Šāds scenārijs ir ekstrēms piemērs, taču tāda attīstība vistiešākā veidā ietekmēs Latvijas situāciju. Spēka līdzsvaru starp NATO un Krieviju/NVS var pielīdzināt *nespēka līdzsvaram* atrisināt jautājumu par Eiropas drošības pelēko zonu. Šajā gadījumā NATO, sastopoties ar Krievijas draudiem, var atteikties no dažu pelēkās zonas valstu iekļaušanas savā drošības sistēmā un meklēt kompromisu, kas apmierinātu abas puses. Pelēkās zonas valstīm tad tiktu piedāvāts atteikties no dalības aliansē, kā rezultāta būtu nepieciešami alternatīvi drošības risinājuma varianti.

Viena no alternatīvām varētu būt modificēta neitralitāte: tradicionālā neitralitāte, atsakoties no dalības ES un NATO, vai nosacīta neitralitāte – dalība ES, neiekļaujoties Transatlantiskajā aliansē. Lieti atcerēties, ka šādas idejas, vismaz attiecībā uz Baltijas valstīm, ir parādījušās starptautiskajā presē. Otra alternatīva paredzētu drošības pelēkās zonas saglabāšanu, kas veidotu buferzonu starp NATO un NVS. Jau 1993. gadā Krievijas prezidents B. Jeļcins vēstulē ASV prezidentam B. Klintonam izteica piedāvājumu NATO un Krievijai kopīgi sniegt dubultas drošības garantijas Centrāleiropas un Baltijas valstīm.¹³³ Krievija nav atteikusies no šāda varianta, jo dubulto garantiju piedāvājums Latvijai tika izteikts vairākkārt vēl 1996. gadā. Attiecīgā situācijā minētā alternatīva var rādīt auglīgu vidi, lai taptu īstenota, jo tādējādi tiktu ņemtas vērā Krievijas lielvalstiskas intereses.

Pastāv vēl trešā alternatīva – EDSO veidošana par centrālo organizāciju Eiropas drošības organizāciju hierarhijā, kura tiek pretnostatīta Ziemeļatlantijas alianses paplašināšanas plānam. Minētā alternatīva paredz kolektīvās drošības principa realizēšanu jeb Paneiropas drošības sistēmas radīšanu, kur ES, NATO, NVS un Centrāleiropas un Baltijas valstis EDSO ietvaros kolektīvi risinātu visu Eiropas valstu drošības problēmas. Krievijas mēģinājumi EDSO ietvaros radīt 21. gs. Eiropas drošības modeli norāda uz šādiem centieniem. Paneiropas kolektīvas drošības sistēma nekādā gadījumā nespētu apmierināt visu Eiropas valstu drošības intereses, bet valstu konflikta gadījumā tā demonstrētu sa-

vu neefektivitāti. Šāda alternatīva neatrisina Latvijas drošības vajadzības, un Baltijas valstīm piedāvātais drošības risinājums ir pavisam šķietams.

Eiropas integrācijas procesa neveiksme nenovēršami novestu situācijā, kad rastos nepieciešamie priekšnosacījumi spēka līdzsvara politikas izmantošanai. Tādā situācijā mazās Centrāleiropas un Baltijas valstis būtu spiestas balansēt starp lielvalstīm vai to blokiem. ES un NATO nespēja uzņemt jaunās demokrātijas liecinātu par Eiropas integrācijas neveiksmi. Ekstrēmā gadījumā tas novestu pie Eiropas fragmentācijas jeb daudzpolaritātes, kurā dominētu klasiskā spēka līdzsvara politika starp Franciju, Vāciju, Lielbritāniju un Krieviju. Atgriešanās pie šādas Eiropai vēsturiski tradicionālās politikas būtiski mazinātu Centrāleiropas un Baltijas valstu drošību. Nobeigumā gan jāuzsver, ka starptautiskajā sistēmā šobrīd neveidojas priekšnoteikumi spēka līdzsvara atdzimšanai. Taču tai pašā laikā Latvijas drošības problēmas nebūt nav atrisinātas un risks, ka Eiropas pelēkās zonas drošības problēmas varētu palikt neatrisinātas, joprojām nav novērsts.

133. А. Д. Ротфельд, "Европа: К новому региональному режиму безопасности", *Международная безопасность и разоружение. Ежегодник СНИПРИ 1994*, Москва, 1994, с. 125. Jāpiebilst, ka vēstule tika rakstīta pēc atgriešanās no vizītes Polijā, kad B. Jeļcins 1993. gada 25. augusta kopīgā paziņojumā izteica sapratni attiecībā uz Polijas integrāciju, bet, atgriežoties Maskavā, krasi mainīja pozīciju.

3. SECINĀJUMI

Līdz ar aukstā kara beigām radikāli izmainas Eiropas starptautiskā sistēma, kurā bijusi Rietumeiropa un Austrumeiropa zaudēja savu drošības identitāti, ko raksturo polarizācija un atturēšana (*deterrence*) kā patstāvīgs stāvoklis. Rodas pamats veidoties jaunām identitātēm, un sāk formēties jaunas drošības kopienas. Bipolārās pasaules sagrūvumā izšķirīga loma bija starptautiskajām organizācijām – ES, EDSA un NATO, kas nodrošināja līdzsvarotu notikumu attīstību un nobremzēja valstu ieslēgšanu ekstrēmā politikā. Šodien starptautiskās organizācijas ir tas, kas nosaka valstu drošību un iezīmē jaunas drošības sistēmas veidolu. Atbrīvojoties no aukstā kara skavām, Eiropā iezimejas dinamisks ekonomiskās un politiskās integrācijas cēliens. ES ar jaunu dalībvalstu iekļaušanu uzņemas varas un ietekmes centra funkcijas, kā arī veicina demokrātijas un brīvā tirgus attīstību Centrāleiropā un Baltijas valstīs. Adevāti reaģējot uz pārmaiņām starptautiskajā sistēmā, bloku sistēmā pastāvējušās neitrālās valstis nekavējās iestāties ES. Vēlākā NATO paplašināšana turpina Eiropas pārmaiņu procesu.

Eiropas integrācija ir process, kas atrodas visdinamiskākās attīstības cēlienā un faktiski nosaka Eiropas drošības nākotnes arhitektūru. Viena no svarīgākajām jeb pioniera loma ir ES, jo tieši Savienība iesaista jaunus partnerus drošības sistēmā, kuras mugurkaulu veido transatlantiskās saites. Potenciālas drošības kopienas veidošanos nosaka tādas starptautiskās organizācijas kā ES un NATO, veidojot perspektīvu, uz ASV stratēģiskajām interesēm balstītu un ar tām līdzsvarotu Eiropas drošības sistēmu. Pretējā flangā Krievija, parciešot PSRS sabrukuma radītas decentralizācijas sekas, uz bijušajiem pamatiem cenšas būvēt NVS kā drošības sistēmu. Šīs sistēmas attīstību bremzējošs faktors ir tās iekšējā hegemonija, kuru nenovēršami rada partneru nesabalansētība un krasi atšķirīgās resursu un ietekmes kapacitātes. Krievijas hegemonija NVS drošības sistēmā acīm redzami norāda uz tās krievisko identitāti un interesēm. Starp šiem diviem magnētiskiem poliemi drošības vakuuma zonā atrodas Baltijas valstis un NATO pagaidām neuzņemtas Centrāleiropas valstis, kuru drošības problēmas vēl nav atrisinātas.

Šajā starptautisko attiecību situācijā Latvija ir definējusi savu drošības politikas mērķi – integrāciju Eiropas struktūrās. Kopš neatkarības atjaunošanas 1991. gadā Latvija iespēju robežās ir centusies sabalansēt Austrumu un Rietumu attiecību akcentus, pārorientējot politiskos, eko-

nomiskos un kultūras sakarus virzienā uz jaunu ģeopolitisko centru. Šāda centra veidošanos nosaka Eiropas integrācijas process.

Latvijas centieni integrēties Eiropas struktūrās balstās uz ārpolitikas integratīvo stratēģiju: drošības jautājumu internacionalizāciju, atbalstu daudzpusējām iniciatīvām, aktīvu darbību starptautiskajās organizācijās un visu attiecību dažādošana. Izšķirīga nozīme Latvijas drošības politikas mērķa īstenošanā ir dalībvalsts statusa iegūšanai ES un NATO, kas dotu ne tikai tiešas drošības garantijas, bet arī jaunu drošības identitāti.

Šādu drošības politikas izvēli nosaka daudzi faktori. Pirmkārt, jānosver, ka pašreizējais starptautisko attiecību stāvoklis ir nosacīti labvēlīgs mazo valstu interesēm. Starptautiskajā sistēmā šobrīd nedominē atturēšana vai polarizācija, bet gan pastāvošās koalīcijas. Latvijai ir iespējams pieslēgties vai nu vienai, vai otrai koalīcijai. Šajā gadījumā – Eiropas drošības kopienai, ko veido ES kā stipru valstu savienība un NATO kā Transatlantiskā alianse, vai arī KF hegemonijas determinētai NVS. Latvijas izvēle nevar būt neitralitāte, jo tā ne tikai neatbilst starptautiskās sistēmas stāvoklim un Eiropas integrācijas procesam, bet arī Latvijas reālajām iespējām.

Otrkārt, modernajās starpvalstu attiecībās pieaugošu lomu gūst starptautiskās organizācijas, kas liecina par zināmu starptautisko normu respektu pieaugumu. Šādas attīstības tendences Latvijai dod iespējas realizēt savu ietekmi, lai starptautisko notikumu gaitu mēģinātu iespaidot sev labvēlīgā virzienā.

Treškārt, starptautiskās sistēmas struktūru šobrīd neraksturo hegemonija vai hierarhija. Divpolaritātes vai daudzpolaritātes apstākļos Latvijai būtu nepārvaramas grūtības nodrošināt savas neatkarības identitāti un suverenitātes integritāti. Šajā vēstures brīdī tā ir zināma priekšrocība Latvijas drošības politikas izveles sasniegšanai.

Ceturtkārt, jārunā par Latvijas kvalitatīvajām īpašībām, objektīvajām iespējām un ģeopolitiskajām realitātēm. Patiesībā šī faktoru grupa ir viena no nozīmīgākajām ārpolitikas vai drošības politikas lēmumu pieņemšanas procesā. Latvija ir maza un visai vāja valsts, kas izpaužas visa veida resursu nepietiekamībā. Šādā situācijā Latvija ir spiesta rēķināties ar blakus esošu neprognozējamu, militāriem un citiem ietekmes resursiem bagātu lielvalsti, kuras ārpolitikas definīcijas satur apdraudējumu Latvijas drošības interesēm. Krasi atšķirīgais resursu sadalījums, vēsturisku un citu apstākļu noteikta savstarpēja draudzīguma–naidīguma pakāpe, stratēģisko interešu pretrunas starp Latviju un KF determinē Latvijas ārpolitikas pamatuzdevumu – nodrošināt valsts eksistenci. Šādā situācijā daudzi ārpolitikas jautājumi kļūst par drošības politikas jautājumiem. Būtisks nacionālo drošības interešu apdrau-

dējums nosaka Latvijas drošības politikas risinājuma izvēli – iekļaušanās Eiropas integrācijas procesā. Integrējoties ES un NATO, Latvija savā drošības politikā isteno līdzsvarošanas un piesliešanās stratēģiju, kur piesliešanās stipru valstu klubam vai aliansei ir līdzeklis, lai tajā rastu pastāvīgu atbalstu un sabalansētu Krievijas ietekmi. Šādas stratēģijas maksa ir zināma atteikšanās no suverenitātes, kad atsevišķas nacionālās intereses tiek deleģētas jaunam centram.

Latvijas ārpolitika līdzšinējā laika posmā ir integratīva, vērsta uz visu attiecību dažādošanu un orientāciju uz starptautiskajām organizācijām. Neiedziļinoties Latvijas diplomātijas stratēģijā un taktikā, jāsaka, ka viens no veiksmes faktoriem politikas mērķu sasniegšanā ir Krievijas šī brīža vēsturiskā vājuma stadija. Laika faktoram ir izšķirīga nozīme, kas starptautisko situāciju ļauj izmantot savā labā. Pēc laika Latvijai šīs priekšrocības jeb izvēles iespējas varētu vairs nebūt.

Latvija, definējot integrāciju Eiropā kā drošības politikas risinājumu, ir adekvāti reaģējusi uz izmaiņām starptautiskajā sistēmā – Eiropas integrācijas procesu kā globālu ģeopolitisku parādību. Atsakoties no izolacionisma, neitralitātes, piesliešanās lielvalstij kā šī brīža starptautiskās sistēmas stāvoklim neadekvātu stratēģiju pielietošanas, Latvija ir izvēlējusies potenciālu iespēju atrisināt savas drošības jautājumu. Latvijas definētie centieni integrēties ES un NATO liecina par līdzsvarošanas un piesliešanās stratēģijas izmantošanu, kas dod iespēju sabalansēt KF ietekmi. Šajā vēstures sprīdī Latvijas alternatīvas nosaka divas pretējas drošības sistēmas – ES/NATO alianse un Krievija/NVS. Drošības pelēka zona Eiropā nevar ilgstoši pastāvēt, jo ap Centrāleiropas un Baltijas valstīm esošās lielvalstis agri vai vēl šo tukšumu centīsies aizpildīt ar savu ietekmi. Triju valstu uzņemšana NATO ir mainījusi Eiropas drošības situāciju, dodot lielāku stabilitāti Centrālajā Eiropā. Latvijai nacionāla perspektīva ir integrējoša drošības politika, kas vērsta prom no Krievijas hegemonijas NVS uz līdzsvarotu Eiropas drošības kopieni.

Latvijas drošības mērķu sasniegšanā nenoliedzami pastāv riska faktori, kas ir neatkarīgi no Latvijas spējām. Tā kā Latvijas integrācija ES dotu netiešas drošības garantijas, bet integrācija NATO – tiešas drošības garantijas, tad risks slēpjas apstākļi, ka šīs organizācijas, iekšēji pārstrukturējoties, varētu nedot to, ko vēlamies, to skaitā drošības garantijas. Kā zināms, gan NATO, gan ES plāno izeju no šodienas situācijas. Kad pienāks Latvijas laiks un kārta dalībai kādā no minētajām struktūrām, tad tās var nebūt identiskas šodien eksistējošām.

Otrs riska faktors saistās ar starptautiskās sabiedrības nespēju pārvarēt aukstā kara sekas, kā rezultātā neatgriezeniski nostiprinās trīs minētās Eiropas drošības kopienas. Šajā gadījumā īpaši apgrūtināta

būtu Baltijas valstu situācija nacionālās drošības uzturēšanā. Latvijas atrašanās drošības vakuuma zonā un blakus Krievijai akumulētu tādu drošības kompromisa risinājuma pieņemšanu, kas apmierinātu lielo spēlētāju, bet ne mūsu intereses. Paveras ceļš mūsu drošības risinājumam bīstamām alternatīvām, kas saistās ar kolektīvās drošības principu uzspiešanu.

Šajā sakarā jāmin trīs Latvijas drošības surogāta iespējamie varianti: garantiju piedāvājums atsevišķām pelēkās zonas valstīm, kuras krustniskā veidā sniegtu NATO un Krievija vai Krievijas vienpusējas garantijas; mēģinājums ievilkt reģionālās diskusijās par drošības jautājumiem EDSO ietvaros, kuru institucionalizācija tiktu iztēlota par mūsu drošības problēmu risinājumu jeb izkārtojumu (*security arrangement*); trešais diezgan nereālais variants ir saistīts ar kolektīvās drošības sistēmas ieviešanu Eiropā, kur EDSO atrastos drošības organizāciju hierarhijas augšgalā. Lieki piebilst, ka visi minētie varianti Latvijas drošībai satur zināmu risku. Vēl viens alternatīvs riska faktors ir saistīts ar nespēju atrisināt Eiropas pelēkās zonas drošības problēmas, kas varētu radīt labvēlīgu vidi un motivēt atsevišķas lielvalstis izvēlēties tādu Baltijas valstu problēmas risinājumu, kas tiktu balstīts uz spēka līdzsvara politiku. Šāda scenārija izraisīta Eiropas fragmentācija radītu kritisku stāvokli Latvijas neatkarībai.

Papildus uzskaitītajiem vēl būtu jāpiemin subjektīvais faktors: Latvijas nespēja izpildīt dalības nosacījumus Eiropas Savienībā vai, realizējot aizsardzības spēku reformu, sasniegt savietojamību ar NATO spēkiem. Šajā gadījumā īpaši negatīvas sekas Latvijai nestu integrācijas procesa un realizācijas organizācijas līmeņa trūkums, neprasme ietvert ES dimensiju nacionālās politikas līmenī, nespēja pielāgoties un izturēt ES konkurenci, kā arī ekonomiskā krīze. Protams, ka šķēršļus integrācijai ES var radīt objektīvi apstākļi, piemēram, politiski nelabvēlīga attīstība Krievijā, kam sekotu ekonomisko sankciju ieviešana pret Latviju valdības līmenī vai ekonomiskā blokāde; ES standartu radīti mākslīgi šķēršļi vai pārāk augstas prasības. Nebūtu jāpiemirst, ka Latvijas spēja integrēties ES noteiktā veicinātu perspektīvu dalību NATO.

Nobeigumā jāsecina, ka, ja arī Latvijas drošības politikas izvēle ir adekvāta starptautiskās sistēmas stāvoklim un situācijai, tad tās realizāciju nebūt neietekmē tikai mūsu prāts un spējas, bet arī no Latvijas neatkarīgi apstākļi un likumsakarības. Realizējot integrāciju ES un NATO, Latvija un pārējās Baltijas valstis izdarītu vēsturisku soli – atgrieztu Krieviju 18. gs. sākuma situācijā, kad tā caur Baltiju sāka cirst logu uz Eiropu. Būtu jāapzinās nospraustā mērķa vērtība un sagaidāmās grūtības, jo tā sasniegšana nozīmētu divu gadsimtu gaitā stiprinātas ģeopolitiskās spēles noteikumu radikālu izmaiņu.

BIBLIOGRĀFIJA

1. Абдулатипов, Р. "Надо ли торопиться с приемом Латвии в Совет Европы", *Независимая газета*, 14 X 1994.
2. *After the Cold War: International Institutions and State Strategies in Europe, 1989-1991*. Ed. by R. O. Keohane, J. S. Nye, S. Hoffman, 1993.
3. "Ambushed in Budapest", In *International Herald Tribune*, 8 December, 1994.
4. Andersen, M., Skak, M. *The New Western Ostpolitik: Challenges, Current State&Issues*, Institute of Political Science, University of Aarhus, 1994.
5. Armstrup, N. "The Perennial Problem of Small States: A Survey of Research Efforts". In *Cooperation and Conflict*, 1976, N 11.
6. *Background Note on the Pact on Stability in Europe* (drawn up by the EU Directorate - General for Research, European Parliament), Luxembourg, November 1994.
7. *Baltic Sea Politics: Achievements and Challenges*, Ed. by P. Jöenniemi, C. E. Stalvant, Nordic Council, 1995.
8. Baranovsky, V. "Post-Soviet Conflict Heritage and Risks. World Armaments and Disarmament", In *SIPRI Yearbook 1993*, Oxford, 1993.
9. Baranovsky, V. "Russia and its Neighbourhood: Conflict Developments and Settlement Efforts, Armaments, Disarmament and International Security", In *SIPRI Yearbook 1995*, Oxford 1995, pp. 231-264.
10. Bildt, C. "Importance of Nordic influence in EU". In *Financial Times*, 22 November 1994.
11. Binnendijk, H., Simon, J. "Baltic Security and NATO Enlargement." In *Strategic Forum*, Institute of National Strategic Studies, No. 57, December 1995.
12. Birkavs, V. Latvijas ārpolitikas un drošības politikas pamatorientācija. Ministru prezidenta V. Birkava runa Zviedrijas starptautisko attiecību institūtā 1993. gada 15. oktobrī//Diena. - 1993. - 28. okt.
13. Birkavs, V. *Latvijas ārpolitikas stūrakmens*//Diena. - 1995. - 2. nov.
14. Borkenhagen, F. "Regions in Europe". In *Aussen Politik*, Vol. 2, 1994.
15. Brock, G. "Maastricht Deal Gave Community Variable Gearbox". In *The Times*, 2 June 1994.
16. Brown, M. E. "NATO Expansion: The Need is Dubious, the Risk Real". In *New York Times*, 17 January 1995.
17. Brundtland, O. "Nordic Security at the End of the Cold War. Legacies and Challenges". In *Baltic Nordic Security Conference*, Oslo, 21-22 September 1993.
18. Brzezinski, Z. "A Plan for Europe". In *Foreign Affairs*, January/February 1995.
19. Buzan, B. *States, People and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*, 1991.
20. Buzan, B., Kelstrup, M., Lemaitre, P., Tromer, E., Waever, O. *The European Security Order Recast: Scenarios for the Post Cold War Era*, 1990.
21. Buzan, B., Waever, O. "Framing Nordic Security: European Scenarios for 1990's and Beyond". In *Nordic Security in the 1990's: Options in the Changing Europe*, London, 1992.
22. *Contending theories of International Relations: A Comprehensive Survey*. Ed by J. E. Daugherty, R. L. Pfaltzgraff, 1990.
23. Cowper-Coles, S. "From Defence to Security: British Policy in Transition". In *Survival*, Vol. 36, No. 1, Spring 1994.
24. CRS Issue Brief. *The Baltic States: U. S. Policy Concerns*, 29 December 1993.
25. CRS Report for Congress. *European Security Conference/The Balladur Plan*, 12 April 1994.
26. CSCE Budapest Document 1994. *Towards A Genuine Partnership in A New Era*.
27. CSCE Helsinki Document 1992. *The Challenges of Change*.
28. Dalbičs, J. "Baltic Cooperation: the Key to Wider Security". In *NATO Review*, January 1996, pp. 7-11.
29. Directorate-General for Research European Parliament. *Background Note on the Pact on Stability in Europe*, 24 November 1994.
30. Dodd, T. "Cooperatives: A Paradigm for Eastern Europe". In *Aussen Politik*, Vol. 2, 1994.
31. Driever, K. "Closing the Gap: Ireland's Experience with Integration in the EC/EU". In *Aussen Politik*, Hamburg, Vol. 45, 4/94.
32. E. Baladūra intervija franču laikrakstam *Figaro* 1994. gada 30. augustā.

33. *Eiropas Ekonomiskās asociācijas 1957. gada dibināšanas līgums*, Hamburga, 1991.
34. *Europe Agreement Establishing An Association between the European Communities and their Member States and the Republic of Latvia*.
35. *European Integration and Denmark's Participation*. Ed. by M. Kelstrup, Copenhagen, 1992.
36. Eyal, J. "The Pact's Triumph of Style Over Substance". In *The Wall Street Journal*, 23 March, 1995.
37. "Federal Trust: The IGC Will Have to Find A Way of Making Variable Geometry Acceptable". In *Europe*, No. 6424, 20-21 February 1995.
38. "Fifteen Envisage Non-Aggression Pact and Request Political Consultation between NATO and Russia". In *Europe*, No. 6444, 21 March 1995.
39. *Germany in a New Era*. Ed. by G. L. Geipel, Hudson Institute, 1993.
40. Gheballi, V.-Y. "After the Budapest Conference: The Organization for Security and Cooperation in Europe". In *NATO Review*, March 1995.
41. Goble, P. A. *The Baltics: Three States, Three Fates*. (unpublished paper).
42. Goldsmith, C. "Identity Crises: Iceland Feels Isolation Growing As Europe and U. S. Reduce Ties". In *The Wall Street Journal Europe*, 30 May 1994.
43. Harrisson, D. M. *The Organization of Europe: Developing a Continental Market Order*, London, 1995.
44. Heurlin, B. "The Baltic Region and the New Security Dynamics and Challenges". In *Baltic Sea Politics: Achievements and Challenges*, Nordic Council 1995.
45. Heurlin, B. "The Nordic Countries and the Baltic Countries from a Common Security Perspective". In *Common Security in the Northern Europe After the Cold War, A report from the Olof Palme International Center seminar*, Stockholm March 18-20, 1994.
46. Holbrand, C. *Danish Neutrality: A Study in the Foreign Policy of a Small State*, Oxford 1991.
47. Holbrooke, R. "European Security: America, A European Power". In *Foreign Affairs*, March/April 1995.
48. Holbrooke, R. "EUROSEC: America, A European Power". In *USIS / European Security Architecture*, 15 February, 1995.
49. Holsti, K. J. *Change in International System. Essays on the Theory and Practice*, 1991.
50. Holtmark, S. G. "North - Northeast European Partnership: How Real An Option?" In *The World Today*, Vol. 47, 1991.
51. Hoppe, H. J. "The Situation in Central and Southeast European Countries". In *Aussen Politik*, Vol. 2, 1994.
52. "Hurd Rejects Idea of European Army". In *Financial Times*, 1 March 1995.
53. Hyde-Price, A. *European Security Beyond the Cold War: Four Scenarios for the Year 2010*, RIA, 1991.
54. Ельцин, Б. *Об укреплении Российского государства: Основные направления внутренней и внешней политики*, uzruna Federālajā Sapulcē 1994. gada 24. februārī.
55. Joulwan, G. A. "NATO's Military contribution to PfP: The Progress and the Challenge". In *NATO Review*, No. 2, March 1995.
56. Katzenstein P. J. *Small States in World Markets. Industrial Policy in Europe*, London 1985.
57. Kelstrup, M. "Small States and European Political Integration". In *The Nordic Countries and the EC*, Copenhagen, 1993.
58. Keohane, R. O., Nye, J. S. "Power and Interdependence. Revisited". In *International Organizations*, Vol. 41, No. 4, Autumn 1987.
59. Keohane, R. O., Nye, J. S. *Power and Interdependence*, 1989.
60. Kissinger, H. *Diplomacy*, New York, 1994.
61. Kissinger, H. "Expand NATO Now". In *Los Angeles Times*, 19 December 1994.
62. Kivins, O. EDSA pati sevi nogalina. (Helsingin Sanomat)//Diena. - 1994. - 17. dec.
63. Knudsen, F. "Vulnerabilities of the Baltic States. The Significance of Domestic Factors for the Security of Estonia, Latvia and Lithuania". In *The Baltic and Nordic Security Conference*, Oslo, 21-22 September, 1993.
64. Knudsen, O. "The Foreign Policies of the Baltic States: Interwar Years and Restoration". In *Cooperation and Conflict*, Vol. 28 (1), pp. 47-72.
65. Knudsen, O. *Sharing Borders with a Great Power: An Examination of Small State Predicaments*, Oslo, 1992.
66. Kramer, H. "The European Community's Response to the "The Eastern Europe". In *Journal of Common Market Studies*, Vol. 31, No. 2, June 1993.

67. Kupchan, C. "It's a Long Way to Bratislava". In *The Washington Post*, 14 May 1995.
68. Курлов, А., Халимухамедов, А. *С кем быть? Или кем быть? Российская Федерация в геополитическом пространстве*, "Независимая газета", 22.11.94.
69. Latvijas drošības ārpolitiskie un iekšpolitiskie aspekti, ārlietu ministra V. Birkava runa Latvijas Universitātes 75. gadadienā 1994. gada 14. aprīlī.
70. *Latvija pasaules politikā: iespējas un ierobežojumi*. – R.: Latvijas Ārpolitikas institūts, 1995.
71. Latvijas Republikas Ārpolitikas koncepcija//Latvijas Vēstnesis. – 1995. – 10. febr.
72. Legvold, R. "Western Europe and the Post-Soviet Challenge". In *The International System After the Collapse of the East – West Order*, Dordrecht, 1994.
73. Lehn, S. *The CSCE in the 1990's, Common European House pr Potemkin Village*, Austrian Institute of International Affairs, Laxembourg, 1991.
74. Lepingwell, J. W. R. "The Russian Military and Security Policy in the "Near Abroad". In *Survival*, Vol. 36, No. 3, Autumn 1994.
75. Lieber, R. J. *No Common Power: Understanding International Relations*, 1991.
76. Lindell, U., Persson, S. "The Paradox of Weak State Power: a Research and Literature Overview". In *Cooperation and Conflict*, 1986, No 21.
77. Лукин, В. "Мы находимся в очень плохой геополитической ситуации". *Независимая газета*, 14. III 1995.
78. Lukin, V. "Russia Predicament". In *Foreign Policy*, Fall 1992.
79. Lynch, A. "After Empire: Russia and Its Western Neighbors". In *RFE/RL Research Report*, Vol. 3, No. 12, 25 March 1994.
80. Marshall, A. "Neutrality Price of Baltic Entry". In *The Independent*, 31 October 1994.
81. McArdle Kelleher, C. "A Renewed Security Partnership? The United States and the European Community in the 1990's". In *The Brookings Review*, Fall 1993.
82. Michalski, A. , Wallace, H. *The European Community: The Challenge of Enlargement*, RIIA, London, 1992.
83. Миграция, А. "Россия и ближнее зарубежье" *Независимая газета*, 12/18 января 1994.
84. Moltke, G. "NATO Moves Towards Enlargement". In *NATO Review*, January 1996, pp. 3–6.
85. *New Actors on the International Arena: The Foreign Policies of the Baltic Countries*. Ed. by P. Joenniemi, P. Vares. Tampere Peace Research Institute, Research report No. 50, 1993.
86. *Nordic Security in the 1990's: Options in the Changing Europe*. Ed. by J. Oberg, London 1992.
87. "Новое зарубежье" и шансы российско – американо-американского партнерства, "Российский научный фонд", Научные доклады No 14, Москва 1993.
88. Пересмотр доктрины. 'Бизнес&Балтия', 21.04.95.
89. *Программа защиты интересов и поддержки этнических россиян, проживающих за пределами Российской Федерации*. kas minēta 1994. gada 24. februāra V. Jelcina runā – *Об укреплении Российского государства: Основные направления внутренней и внешней политики*.
90. Ozoliņš, A. *Latvia in the European Security Architecture: Limits and Opportunities*, paper presented at the Latvian Defence Ministry's seminar for foreign ambassadors and military attaches on 16–17 May, 1994 in Riga.
91. "Реальности и дилеммы: Внешнеполитические возможности у России меньше, чем у СССР. Место России в Европе." *Независимая газета*, 22. 11. 94.
92. "Reflections on European Policy. Document of the CDU/CSU Parliamentary Group in the German Parliament on the Future of European Unification". In *Europe Documents*, No. 1895/96, 12 September 1994.
93. Reisch, A. A. "Central Europe's Disappointments and Hopes". In *RFE/RL Research Report*, Vol. 3, No. 12, 12 March 1994.
94. Riekstiņš M. Krievijas pozīcija pret NATO paplašināšanu kuvusi noteiktā-ka//Diena.–1996.–3. febr.
95. Rotfeld, A. D. "In Search for A New European Security System. The CSCE: Towards A Security Organization". In *SIPRI Yearbook 1993: World Armaments and Disarmament*, Oxford 1993.
96. Rotfeld, A. D. "Europe the Multilateral Security Process. Armaments, Disarmaments and International Security". In *SIPRI Yearbook 1995*, Oxford 1995, pp. 265–300.
97. Rotfeld, A. D. "Competence and Responsibility of Security Organizations OSCE–NATO–WEU: How They Should Cooperate. Paper presented at the Warsaw Parliamentary Conference and Responsibility of International Organizations for European Security, Warsaw, 5–6 May 1995.

98. Ротфелд, А. Д. *Европа: К новому региональному режиму безопасности, "Международная безопасность и разоружение"*, Ежедневник СИПРИ 1994, 1994, с. 122.
99. Ruehl, L. "European Security and NATO's Eastward Expansion". In *Aussen Politik*, Vol. 2, 1994.
100. Safire, W. "We Cannot Trust Russian, So Let the Alliance Grow". In *New York Times*, 17 January 1995.
101. Scherpenberg, J. van. "Crisis of the Economy – Crisis of the European Integration?" In *Aussen Politik*, Hamburg, Vol. 44, 4/93, p. 315.
102. Schmit, P. "French Security Policy Ambitions". In *Aussen Politik*, Vol. 44, 4/93, Hamburg.
103. Shashenkov, M. "Russian Peace-keeping in the 'Near Abroad'". In *Survival*, Vol. 36, No. 3, Autumn 1994.
104. Stalvant, C. E. "Sweden, Baltic Co-operation and Regional Europe". In *Current Sweden*, No. 395, January 1993.
105. Stalvant, C. E. "Lending Stability and Prosperity by Integration? European Integration and Nordic – Baltic Regional Economic Relations". Paper to 2nd Conference of the Institute of Nordic Baltic History, 1–3 June, 1993.
106. Stalvant, C. E. "The Baltic Sea Area: An International Resource Region and A Test Case for Regionalism". In *Cooperation in the Baltic Sea Region*. Ed. by P. Joenniemi, London 1993.
107. Stranga, A. Ārpolitikas koncepciju gaidot//Labrit.–1995.–24. febr.
108. Stranga, A. Drošības sistēmas Eiropā: modeļi, pieredze, prognozes//Labrit.–1994.–6. nov.
109. Stranga, A. Tikai reālismu...//Labrit. – 1995. – 14. marts
110. Stranga, A. NATO paplašināšana un Krievija//Labrit. – 1995. – 1. jūn.
111. "Strategy for preparing Central and Eastern European countries for future accession to the European Union." In *Europe, Documents* No. 1916.
112. *The European Security Order Recast: Scenarios for the Post Cold War Era*, 1990.
113. "The Defence of Europe. It can't be done alone". In *The Economist*, 25 February 1995.
114. *The Foreign Policies of the Baltic Countries: Basic Issues*. Ed. by P. Joenniemi, J. Prikulis, Rīga, 1994.
115. *The International System After the Collapse of the East – West Order*, Dordrecht, 1994.
116. Tsoukalis, L. *The New European Economy. The Politics and Economy of Economy*, Oxford 1991.
117. "Two Scenarios for PfP". In *The Wall Street Journal Europe*, 10 March 1994.
118. Ugglas, M. af. "Sweden's Security Policy in Post Cold War Europe". In *NATO Review*, April 1994.
119. Vienna Document 1994 *Confidence and Security Building Measures*.
120. Waever, O. *Squeezed between Two Modern Empires? The Baltic Region in the 1990's*. Unpublished paper.
121. Walker, J. *Security and Arms Control in Post Confrontation Europe*, SIPRI, Oxford 1994.
122. Wetting, G. "Moscow's Perception of NATO's Role". In *Aussen Politik*, Vol. 2, 1994.
123. "While Rejecting the Idea of A European Army, Douglas Hurd says The WEU Must Be Able to Act". In *Europe*, No. 6431, 2 March 1995.
124. Wolf, M. "Why the European Union will Enlarge Eastwards, Slowly". In *The Financial Times*, 25 April 1994.

Latvijas Ārpolitikas institūts (LĀI) ir neatkarīga, sabiedriska bezpeļņas organizācija, kas veic Baltijas drošības jautājumu izpēti, rīko lekcijas, seminārus un apmaiņas programmas, publicē zinātniskus, informatīvus un izglītojošus izdevumus. Institūtam ir specializēta bibliotēka.

Ārpolitikas institūts nepretendē uz savu īpašu nostāju publikācijas aplūkotajos jautājumos; par katras publikācijas saturu ir atbildīgs tās autors.

Vai Latvija pieder Eiropai? Šī doma nodarbina daudzus no mums. Vai mēs gribam būt modernās Eiropas neatņemama sastāvdaļa, kas dotu stabilitāti un drošību? Uz šo jautājumu pirmām kārtām katram ir jāatbild pašam. Šodien, pēc vairāk nekā pieciem gadu desmitiem, šāda iespēja beidzot ir radusies. Nelielu ieskatu šajos un citos jautājumos lasītājs atradīs šajā darbā.

Toms Baumanis 1993. gadā ir beidzis Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāti, 1995. gadā – Politikas zinātnes un starptautisko attiecību maģistratūru. Stažējies Zviedrijas Ārpolitikas institūtā. ANO Atbrūņošanas un ieroču kontroles stipendiāts 1995. gadā. Strādā diplomātiskajā dienestā.